

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GEÇ TUNÇ ÇAĞI SONRASI İONİA YERLEŞİM MİMARİSİ

Ramazan BOZKURTTAN

Diyarbakır 2015

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GEÇ TUNÇ ÇAĞI SONRASI İONİA YERLEŞİM MİMARİSİ

Ramazan BOZKURTTAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gürol BARIN

Diyarbakır 2015

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Geç Tunç Çağı Sonrası İonia Yerleşim Mimarisi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Projemin sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Projemin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../.....

Ramazan BOZKURTTAN

KABUL VE ONAY

Ramazan BOZKURTTAN tarafından hazırlanan Geç Tunç Çağı Sonrası İonia Yerleşim Mimarisi adındaki çalışma, 27.10.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr.Oya SAN (Başkan)

Prof.Dr.Kamil Levent ZOROGLU (Üye)

Yrd.Doç.Dr.Gürol BARIN (Danışman)

ÖNSÖZ

MÖ 12. yüzyılda başlayan ve Ege Göçleri olarak bilinen büyük halk hareketlerinden sonra Anadolu'da köklü siyasi, ekonomik ve kültürel değişiklikler meydana gelmiştir.

Tez konumda bu halk hareketlerinden sonra Orta Batı Anadolu'da ortaya çıkan İon Kültürü'nün erken dönem mimarisi incelenmiştir. Erken Demir Çağ'a denk gelen bu dönemde, bölgeye gelen halkların bu bölgeye nasıl geldikleri antik kaynaklar göz önünde bulundurularak incelenmiş, seçtikleri bölgenin coğrafi ve topografik özellikleri belirtilmiştir. İon göçmenlerinin ne tür mimari planlar kullandıkları ve mimari yapıların gösterdiği özellikler; Phokaia, Klazomenai, Smyrna, Erythrai, Miletos, Ephesos, Samos ve Khios Emporio'da ortaya çıkarılan yapılar göz önünde bulundurularak tezin ilgili bölümlerinde anlatılmıştır. Şu ana kadar kazısı yapılan bu merkezlerdeki konut tipleri derlenip bir araya getirilmiştir.

İonia Bölgesi'nin erken dönem mimari yapıları incelenmeden önce, Batı Anadolu'daki Geç Tunç Çağ'a tarihlenen ve İon göçmenlerinin öncülleri olarak kabul edilen Myken ve Minos kültürlerinin Batı Anadolu'daki kültürel etkileşimlerinin olduğu Liman Tepe, Troia, Panaztepe, Bakla Tepe ve Miletos gibi yerleşimler mimari açıdan değerlendirilmiştir.

Çalışmamın her safhasında bana destek olan, ilgi ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanın Yrd. Doç. Dr. Gürol BARIN'a, saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA, Prof. Dr. Kamil Levent ZOROĞLU ve Yrd. Doç. Dr. Oya SAN'a, bu konuyu bana tavsiye ederek erken dönem İonia Bölgesi hakkında bilgilerimin gelişmesini sağlayan hocam Doç. Dr. Hüseyin CEVİZOĞLU'na, tez esnasında verdiği destekten dolayı arkadaşım Arkeolog Ömer BALKA'ya ve son olarak da her zaman desteklerini yanımda hissettiğim sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Ramazan BOZKURTAN

DİYARBAKIR - 2015

ÖZET

Kıta Yunanistan ve Ege Adaları’da yapılan kazılar sonucunda Demir Çağlara yönelik bilgilerimiz geniş olmakla beraber Batı Anadolu’da özellikle Erken Demir Çağ’a ait tabakalar yeterince aydınlığa kavuşturulamamıştır. Bu durum bölgedeki yürütülen kazıların yetersiz olması ya da ilgili tabaklara henüz ulaşamamış olması ile açıklanabilir.

İonia kentlerinin uzun süreli ve kesintisiz iskânı sonrasında Demir Çağ’a ait tabakaların daha geç dönem yapılarının altında kaldığı düşünülmektedir. Ayrıca geç dönem yapıları tarafından tahrip oldukları da akılda tutulmalıdır.

Geç Tunç Çağ’da daha çok Kıta Yunanistan merkezli Myken ve Girit merkezli Minos kültürünün Batı Anadolu ile etkileşimleri söz konusudur. Batı Anadolu’nun önemli Geç Tunç Çağı merkezleri arasında yer alan Panaztepe, Bakla Tepe, Troia, Liman Tepe ve Miletos gibi yerleşimlerin kültür tabakalarında bu kültürlerin yoğun etkisi tespit edilmiştir. Bu etkileşim kendini mimari kültürde de göstermektedir. Daha çok kompleks ve belirli plan çerçevesinde olan ve sokaklar ile bölünen bu dönemin yapıları Erken Demir Çağ’a gelindiğinde yerini Ege Göçleri’nin etkisiyle müstakil, düzensiz yapılara bırakmıştır.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan İonia Bölgesi’nin Erken Demir Çağ’a tarihlenen, Phokaia, Klazomenai, Smyrna, Ephesos, Miletos, Erythrai, Khios Emporio ve Samos’ta ortaya çıkarılan yapılar, çağdaşı Yunanistan ve Ege Adaları’nın çoğunda görüldüğü gibi oval, apsidal ve megaron planlı yapılardır.

İonların Ege Göçleri’nden sonra İonia diye anılan bölgeye gelişleri ve bu merkezlerdeki kurulan yerleşimlerin mimarisi, topografyası ve coğrafyası antik kaynaklar da göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bölgede yürütülen son kazılar ile konu hakkındaki bilgilerimizin güncellenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Batı Anadolu, İonia, Demir Çağı, Göçler, Mimari.

ABSTRACT

Although we have sufficient information about the Iron Age in Greece and the Aegean Islands as a result of excavation works conducted in this area, layers in Western Anatolia from the beginning of the Iron Age are not clarified yet. This can be explained by the lack of archaeological excavations conducted in the area or the relevant layers have not been reached yet.

As a result of long term and continuous settlement of the cities of Ionia, it is thought that layers of the Iron Age remained under the structures of later periods. In addition, it should be noted that they are also ruined by the structures of later periods.

In the Late Bronze Age, mostly Greece Mainland-centered, Mycenaean and Crete-based Minoan culture is in interaction with Western Anatolia. Intense influences of these cultures are seen in the centers of Late Bronze Age of Western Anatolia such as Panaztepe, Bakla Tepe, Troia, Liman Tepe and Miletus. This interaction also shows itself in architectural culture. These structures, which are very complex, divided by streets and designed within a specific plan, have been replaced by irregular structures as a result of the effect of Aegean Migration in the Early Iron Age.

Structures found in Phokaia, Klazomenai, Smyrna, Ephesos, Miletos, Erythrai, Khios Emporio and Samos from Early Iron Age in the Ionia region are oval, apsidal and megaron planned structures as found in contemporary Greece and most of the islands.

Migration of Ionians to the region called Ionia after Aegean Migration and architecture, topography and geography of the settlements established in these regions are evaluated by taking ancient sources into consideration. At the same time, it is aimed to update our knowledge about the subject by recent excavations carried out in the region.

Keywords

West Anatolia, Ionia, Iron Age, Migrations, Architecture

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
HARİTA LİSTESİ	VIII
LEVHA LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR... ..	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.EGE GÖÇLERİ.....	3
----------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KONUT KAVRAMI VE MİMARİSİ	7
2.1.1. Megaron Plan	11
2.1.2. Apsidal Plan	12
2.1.3. Oval Plan	12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ERKEN DEMİR ÇAĞ'DA İONİA BÖLGESİ.....	14
3.1.1. Antik Kaynaklar Işığında İonia Ve İonia'nın Tarihi Coğrafyası	14
3.1.2. Erken Demir Çağı Yerleşimlerinin Topografyası	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. BATI ANADOLU GEÇ TUNÇ ÇAĞI YERLEŞİM MİMARİSİ.....	26
4.1.1. Troia	26
4.1.2. Panaztepe.....	28
4.1.3. Liman Tepe	29
4.1.4. Miletos.....	31
4.1.5. Bakla Tepe.....	33

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. İONİA ERKEN DEMİR ÇAĞI YERLEŞİM MİMARİSİ.....	35
5.1.1 Phokaia	35
I. I ve II Numaralı Oval Yapıları.....	35
II. Demirci Atölyesi.....	36
5.1.2. Eski Smyrna (Bayraklı)	37
I. Smyrna Oval Ev	38
II. Smyrna XLI Yapısı.....	39
III. Smyrna XLVI Yapısı	40
IV. Smyrna XLVII Yapısı.....	40
5.1.3. Klazomenai.....	41
I. Protogeometrik I. – II. Evre Yapıları.....	41
5.1.4. Erythrai.....	44
I. Erythrai Megaron Yapısı.....	44
5.1.5. Ephesos.....	45
I. Ephesos Apsidal Yapı	45
5.1.6. Miletos.....	46
I. Miletos A Yapısı	46
II. Miletos B Yapısı.....	46
5.1.7. Samos	47
I. Samos Heraion Ia.....	47
5.1.8. Khios - Emporio	49
I. Emporio Megaron Hall Yapısı.....	49

II. Emporio Aşağı Megaron	51
III. Emporio A Yapısı.....	52
IV. Emporio C Yapısı.....	52
V. Emporio E Yapısı	53
VI. Emporio G Yapısı	53
VII. Emporio H Yapısı	54
VIII. Emporio I Yapısı	54
IX. Emporio O Yapısı	55
X. Emporio V Yapısı.....	55
XI. Emporio U Yapısı	56

ALTINCI BÖLÜM

6.1. İONİA ERKEN DEMİR ÇAĞI YAPILARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ	59
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA	64
HARİTALAR	69
LEVHALAR	81

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Batı Anadolu'da Myken Seramiklerinin Görüldüğü Merkezler(Aktüre 1997)

Harita 2: Ege Göçleri ve Yunanlar'ın Batı Anadolu'ya Yerleştikleri Merkezler (Aktüre 1997).

Harita 3: Ege Göçleri Sonrasında Yunanlar'ın Yerleşimi (Aktüre 1997).

Harita 4: İonia ve Ege Dünyası (Greaves 2010 fig. 1.3).

Harita 5: Büyük Menderes Nehrinin Jeomorfolojik Değişimi (Greaves 2002, res. 1.5).

Harita 6: Geç Tunç Çağı Troia Yerleşim Planı (Jablonka – Brian Rose 2004, fig. 3).

Harita 7: Panaztepe Topoğrafik Haritası (Çınardalı Karaaslan 2008, fig. 2).

Harita 8: Liman Tepe ve Klazomenai Topoğrafik Haritası (Bakır vd. 2001, res.1).

Harita 9: Bakla Tepe Topoğrafik Haritası (Erkanal – Özkan 1996, çiz. 1).

Harita 10: Eski Smyrna Yerleşim Planı (Akarca 1998).

Harita 11: Erythrai Topoğrafik Haritası (Akurgal 1998)

Harita 12: Khios Emporio Konutlarının Dağılımı (Lang 2011, fig. 19.2).

LEVHA LİSTESİ

Levha 1:

Çizim 1:İlk Barınak Modelleri (<http://www.dogabilim.ankara.edu.tr>).

Resim 1:Çayönü Izgara Planlı Yapılar Evresi (Özdoğan 1996).

Levha 2:

Çizim 2:Beycesultan Megaron Planlı Yapılar (Ersoy – Gürler 1994 çiz. 2).

Çizim 3:Troia II Evresi (Korfman 2003, fig. 22).

Levha 3:

Çizim 4:Troia VI Evresi (<http://www.troiavakfi.com>)

Çizim 5:Troia VIIa Evresi (<http://www.troiavakfi.com>)

Levha 4:

Resim 2:Panztepe Geç Tunç Çağı Mimari Yapıları (Erkanal Öktü – Çınardalı Karaaslan 2006, res.3)

Çizim 6:Liman Tepe Geç Tunç Çağı Mimarisi (Erkanal 2008, fig. 1)

Levha 5:

Çizim 7:Miletos Geç Tunç Çağı Savunma Duvarı(Greaves 2003, res. 2.3)

Levha 6:

Resim 3:Bakla Tepe Geç Tunç Çağı Oda Mezarı (Erkanal – Özkan 1996, res. 2)

Çizim 8:PhokaiaI Numaralı Oval Yapılı Ev (Özyiğit 2004,res.12).

Levha 7:

Çizim 9:Phokaia II Numaralı Oval Yapılı Ev (Özyiğit 2004, res.11).

Çizim 10:Phokaia Demirci Atölyesi (Özyiğit 2004, res.8).

Levha 8:

Çizim 11:Smyrna Oval Ev(Akurgal 1983, şek. 8.11).

Çizim 12:Asine Oval Planlı B Yapısı(Mazarakis 1997, fig, 222).

Levha 9:

Çizim 13:Smyrna XLI-XLVI-XLII Yapıları (Akurgal 1983, şek. 12).

Çizim 14: Smyrna Apsidal Planlı LVI-LIV Yapıları (Akurgal 1983, şek. 6).

Levha 10:

Çizim 15:Klazomenai I. Yapı Evresi (Bakır vd 2001res. 3).

Çizim 16:Klazomenai II. Yapı Evresi (Bakır vd 2001res. 5).

Levha 11:

Çizim 17: NichoriaIV-1 Yapısı (Mazarakis 1997, fig. 259).

Çizim 18:Erythrai Megaron Planlı Yapı (Akurgal 1979,res. 17).

Levha 12:

Çizim 19:Ephesos Apsidal Planlı Yapı (Mazarakis 1997, fig. 422 b).

Çizim 20:Miletos Oval Planlı A ve B Yapısı (Mazarakis 1997, fig. 419).

Levha 13:

Çizim 21:Samos Heraion Ia (<http://classics.unc.edu/>)

Çizim 22:Emporio Megaron Hall Yapısı (Boardman 1967, fig. 16).

Levha 14:

Çizim 23:Emporio Aşağı Megaron ve A Yapısı (Mazarakis 1997, fig. 375).

Çizim 24:Emporio Aşağı Megaron Olası Erken Dönem Planı (Mazarakis 1997, fig. 374).

Levha 15:

Çizim 25:Emporio E Yapısı (Boardman 1967, fig. 21).

Çizim 26:Emporio G Yapısı (Boardman 1967, fig. 22).

Levha 16:

Çizim 27:Emporio H Yapısı (Boardman 1967, fig. 23).

Çizim 28:Emporio I Yapısı (Mazarakis 1997, fig. 381).

Levha 17:

Çizim 29:Emporio O Yapısı (Boardman 1967, fig. 26).

Çizim 30:Emporio U ve V Yapısı (Boardman 1967, fig. 27).

Levha 18:

Çizim 31: Zagora Bitişik Nizamdaki Evler (Lang 2001, fig. 19.5a).

Resim 4:Khaniale Tekke'de Bulunan Pişmiş Toprak Ev Modeli (Hampe-Simon 1980 res. 82).

Levha 19:

Resim 5:Argos'ta Bulunan Pişmiş Toprak Ev Modeli (Ofner 2011, res. 4).

Resim 6:Perachora Pişmiş Toprak Ev Modeli (Coldstream 2003, res. 103).

KISALTMALAR

<i>AJA</i>	American Journal of Archaeology
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>B.C.</i>	Before Christ
<i>BSA</i>	The British School of Archaeology at Athens
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>Çiz.</i>	Çizim
<i>DTCF</i>	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
<i>ed.</i>	Editör
<i>E.Ü.E.F</i>	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
<i>HABITAT</i>	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimi Konferansı
<i>Har.</i>	Harita
<i>ing.</i>	İngilizce
<i>km</i>	Kilometre
<i>KST</i>	Kazı Sonuçları Toplantısı
<i>Lev.</i>	Levha
<i>m</i>	Metre
<i>MÖ</i>	Milattan Önce
<i>No.</i>	Numara
<i>s.</i>	Sayfa
<i>T.T.K.</i>	Türk Tarih Kurumu
<i>v.d.</i>	Ve Diğerleri
<i>vol.</i>	Volüme

GİRİŞ

Ege Göçleri etnik bakımdan eski dünyanın olduğu gibi Batı Anadolu'nun da çehresini değiştirmiştir.¹ Ege Göçleri'nin Batı Anadolu için bir başka doğrudan sonucu, nesnel anlamda kültürün gerilemesi, yani yazı geleneğinin ortadan kalkması ile karanlık çağların başlaması olmuştur.² Arkeolojik veriler ve kısmen Homeros destanıyla (MÖ 8. yüzyıl) bazı bilgiler edinilebiliyorsa da tablo tam değildir. Fakat her şeyden öte, asıl önemlisi bu göçleri izleyen dönemde Batı Anadolu coğrafyasının yeni yerleşmelere sahne olmasıdır.³

İonia Bölgesi'ne gelince tarihsel zamanlarda bu bölgenin de Aeol'lar gibi Panionion adı verilen bir birlik içinde 12 kente ayrıldığı bilinmektedir. Hellen yazılı geleneğinde Batı Anadolu'ya yönelik ilk İon göçü Atina kralı Kodros'un oğulları ile Pylos'lu Neleus'un şahsında birleştirilmiştir. Ayrıntıları ile birlikte bu anlatılanların altında yatan olgu Batı Anadolu'daki İon yerleşmelerinin Atina'dan hareketle tek bir örgütlü iş olarak görülmesidir. Hellenlerin bizzat kendileri de İonialar'ın adları ve eski vatanları ile Hellen ulusunun değişik bir kolu sayılmışlar, hatta onları Pyloslular ve Boeotialılar'dan ayrı tutmuşlardır. İonialılar kendilerine katılan başkaları ile göç hareketinin çekirdeğini oluşturmuşlardır.⁴

Kapsam olarak Batı Anadolu'nun Geç Tunç Çağı yerleşimleri ve İonia Erken Demir Çağı yerleşim mimarisini kapsayan bu tez çalışmasında, gerekli olan kaynaklar esas olarak kütüphane çalışmalarıyla elde edilmiştir. Türkçe ve yabancı kaynaklar taranarak veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar, Ege Üniversitesi Kütüphanesi, Berlin Freie Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü Kütüphanesi, Boğaziçi Kütüphanesi, Batman Üniversitesi Kütüphanesi'nde

¹ Ö.Çapar, "Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu", *I. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu* İzmir 1987, s.19.

² Çapar, s.19-20.

³ Çapar, s.20.

⁴ J. M. Cook, "Greek Settlement in the Eastern Aegean and Asia Minor", I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (ed.), *The Cambridge Ancient History: History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000 B.C., Volume 2,2*, Cambridge 2008, 797.

gerçekleştirilmiştir. Ayrıca internet ortamında yurtiçi ve yurtdışındaki elektronik kütüphanelere bağlanarak katalog taraması yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde; Ege Göçleri hakkında bilgi verilerek Batı Anadolu kıyılarına olan etkisi ve bu göç hareketlerinden sonra bu bölgede meydana gelen kültürel değişimlere değinilmiştir.

İkinci bölümde; Konut Kavramı ve Mimarisi başlığı altında, ilk barınaklar ve konut kavramının ortaya çıkışı anlatılarak, Yunan Dünyası ve İonia Erken Demir Çağı'nda sıkça görülen megaron, oval ve apsidal planlı yapıların tanımları yapılarak ortaya çıkışları hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Erken Demir Çağ'da İonia Bölgesi'ne gelen halkların kökeni antik kaynaklardan yararlanarak incelenmiştir. Ayrıca bölgeye gelen bu halkların yerleştikleri alanların topografyaları incelenerek, İonia bölgesinin coğrafi yapısına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde; Batı Anadolu Geç Tunç Çağı yerleşimlerinden, Troia, Liman Tepe, Bakla Tepe, Panaztepe ve Miletos gibi merkezlerin mimari yapısı incelenerek Batı Anadolu'daki Myken ve Minos etkisi mimari açıdan incelenmiştir.

Beşinci bölümde; şu ana kadar Erken Demir Çağı tabakaları açığa çıkarılan İon kentlerinden, anakaradaki Eski Smyrna, Phokaia, Klazomenai, Miletos, Ephesos, Erythrai ve adalarda bulunan Khios Emporio ve Samos yerleşimlerindeki Erken Demir Çağı yapıları ayrıntısıyla incelenerek Yunanistan'daki çağdaş yapılar ile karşılaştırılmıştır.

Altıncı bölümde; İonia Erken Demir Çağı yapılarının mimari özellikleri ve yapılarda kullanılan malzemeler hakkında eldeki veriler ile bilgi verilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.EGE GÖÇLERİ

MÖ ikinci binyılın ortalarına doğru, Girit'teki Minoslu denizciler Ege Denizi ve Akdeniz'de ticaret kolonileri kurmaya başlamışlardır. Minos maddi kalıntıları Ege adalarından Batı Anadolu kıyılarına ve hatta Doğu Akdeniz'de Levant kıyılarına kadar yayılım göstermiştir.⁵

MÖ 15. yüzyılda, Ege dünyasındaki Minos gücü, Kıta Yunanistan'da ortaya çıkan ve yayılım politikası izleyen Mykenler tarafından geriletilerek zamanla Minos kültürünün yıkılmasına neden olmuştur. Minos kültürünün yayılım gösterdiği yerler Myken politik gücünün etkisi altına girmeye başlamıştır.⁶

Orta Yunanistan ve Peleponnes'te yapılan kazılarda, MÖ 2. binyıl başlarına ait katmanlarda kalın bir kül tabakası bulunduğu ve bu yangın tabakasının üstündeki yapı katlarında bir kültür değişikliği olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, MÖ 2. binyıl başlarında Yunanistan'a yeni bir topluluğun geldiğine işaret etmektedir. Bu yeni gelen kavmin, Homeros destanlarında Akhaioslar diye anılan Akalar olduğu kabul edilmektedir.⁷

Akalar'ın (Mykenler) kökeni ve onların nereden geldikleri ile ilgili bugüne kadar çeşitli öneriler ortaya atılmıştır. Blegen, Akalar'ın İndogermenler'den geldiğini ve bunların Grekçe konuşan en eski kavimlerden olduğunu ileri sürmüştür. Mansel ise Akalar'ın esas itibari ile Orta Avrupa'dan gelmiş olduklarını muhtemel görmekle beraber, Akalar'ın MÖ 3. binyıl Batı Anadolu kavimleri gibi adalar üzerinden Yunanistan'a geçen kavimlerin bir kolu olduğunu, bu yüzden saf İndogermen topluluklardan oluşmadığını savunmaktadır.⁸ Yunanistan'da Grek kültürünün

⁵ G. L. Huxley, *The Early Ionians*, Irish University Press, New York 1966, s.15.

⁶ Huxley, s.16.

⁷ A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K Yayınları, Ankara 2004, s.59; E. Memiş, "Aka Medeniyetinin Doğuşu, Gelişmesi ve Çöküşü", *E.Ü.E.F Tarih İncelemeleri Dergisi Sayı: 10*, İzmir 1995, s.41.

⁸ Memiş, s.41-42.

temellerini atan Mykenler, MÖ 2. binyılın ortalarından itibaren Doğu Akdeniz kıyılarında ve Anadolu'da ticaret kolonileri kurmaya başlamışlardır.⁹

MÖ 1400 – 1200 yılları arası, Mykenler'in siyasal açıdan en güçlü oldukları dönemdir. Bu dönemde Mykenler, bütün Ege ve Akdeniz adalarını kolonize etmişlerdir. Aynı zamanda Anadolu'nun batı ve güney kıyılarında da önemli üsler kurmuşlardır. Bu bölgede ele geçen Myken seramikleri bu yayılımın en güçlü kanıtlarını oluşturmaktadır.¹⁰ (Bkz. Har. 1)

Akha ismi ilk kez Hitit kralı II. Tuthaliya döneminde, MÖ 15. yüzyıl sonlarına tarihlenen Madduvattaş metinlerinde geçmektedir. Hitit-Ahhiyava ilişkileri, Madduvattaş memleketinin Ahhiyava kralı tarafından istila edilmesiyle başlamaktadır. Ahhiyava ismi bundan sonra I. Şuppiluliuma zamanında (MÖ 1380-1335) tekrar Hitit metinlerinde yer almaktadır.¹¹

Hitit metinlerinde Ahhiyavalılar, Homeros'un ise Akhalar olarak bahsettiği bu kavim MÖ 1600'lerden itibaren Akdeniz kıyılarının birçok yerine yayılım göstermişlerdir. Batı Anadolu'da ise Miletos, Ephesos, Liman Tepe, Bakla Tepe, Troia, Khios, Klazomenai, Karia ve Anadolu'nun içlerine kadar olan bölgelerde bu kültüre ait yayılımlarını kanıtlayan birçok maddi kalıntıya rastlanmıştır.

Doğu Akdeniz dünyası MÖ 2. binyılda, yani Ege Göçleri öncesinde, merkezi, bürokratik ve feodal yapıya sahip monarşiler arasında kuvvetler dengesine dayalı bir manzara göstermekteydi.¹²

Anadolu'da Hititler, Kuzey Suriye ve kısmen Filistin'de merkezi Habur Irmağı vadisi olmak üzere Mittaniler, Mezopotamya'da Babil ve Asur devletleri hüküm sürmekteydi. Mısır'da XVIII. ve XIX. Sülaleler, Batı kesimde Girit'teki Minos ve Yunanistan'daki Myken monarşileri bu dönemin önde gelen büyük siyasi güçleriydiler.¹³

⁹ E. Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınlar, İstanbul 2007, s.134.

¹⁰ Memiş, s.46.

¹¹ Memiş, s.46.

¹² Çapar, s.14.

¹³ Çapar, s.14.

MÖ 13. yüzyılın başlarında Ege dünyası ve Akdeniz kıyılarında, Myken kültürüne ait mimari, metal obje, seramik gibi birçok maddi kültür yerleşmiş bulunmaktaydı.¹⁴ Mykenler'in tarihte bilinen en ünlü seferi, Homeros'un *İlyada* adlı eserinde geçen Akha kralı Agamemnon komutası altında Troia'ya karşı yapılan seferdir. Antik kaynaklarda *Priamos'un Troia'sı* olarak geçen bu döneme işaret eden bulgular, arkeolojik kazılarda Troia VIIa tabakasında görülen yoğun yangın ve yıkım izlerinde görülmektedir. Yerleşimde yoğun olarak Geç Helladik IIIA ve biraz da Geç Helladik IIIB seramikleri tespit edilmiştir. Bu da savaşın MÖ 1200'lerin başında meydana geldiğini göstermektedir.¹⁵ Bu olay, dönemin Hitit yazılı kaynaklarında da geçmekte ve Ahhiyawa kralının kuzeybatı Anadolu'ya saldırı düzenlediği belirtilmektedir.¹⁶

Bu savaştan sonra Mykenler zayıflamaya başlamış ve kısa bir süre sonra ise kuzeyden gelen Dor kavimleri Peleponnes'e girerek oradan Girit ve diğer Ege adalarına yayılmışlardır.¹⁷ Ege Göçleri ve Kavimler Göçü olarak bilinen bu olay Ege ve Doğu Akdeniz'de büyük sarsıntılara neden olmuştur.¹⁸

Balkan Yarımadası'ndaki İlyria ve Thrak kavimlerinin arasındaki çalkantılardan doğduğu kabul edilen bu göçlere ait en ayrıntılı bilgi dönemin Mısır kaynaklarında görülmektedir. XIX. sülale firavunlarından Merneptah zamanında (MÖ 1236-1223) ve firavunun 5. yönetim yılında göçe katılan halklar hakkında bilgi verilmiş ve bunlar Şerden, Şelekeş, Ekweş, Lunka ve Turuş halkları olarak belirtilmiştir. Bunu izleyen XX. sülale firavunu Ramses III (MÖ 1198-1166) döneminde göçe katılan bu halklar Peleset, Denyen, Şekeleş, Tekker ve Weşweş olarak belirtilmektedir.¹⁹

Ege Göçleri, etnik ve siyasi bakımdan Batı Anadolu'nun olduğu gibi eski dünyanın da çehresini değiştirmiştir. Bu göçler sonrasında Hitit, Myken, Babil gibi büyük uygarlıklar yıkıma uğramıştır. Anadolu ve Mezopotamya arasında küçük devletler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kültür gerilemiş, yazı geleneği ortadan

¹⁴ Huxley, s.18.

¹⁵ Huxley, s.18.

¹⁶ Huxley, s.19.

¹⁷ Huxley, s.19.

¹⁸ Çapar, s.15.

¹⁹ Çapar, s.15.

kalkmıştır. Bu göçler sonrasında Batı Anadolu etnik haritası yeni yerleşmelere sahne olmaya başlamıştır.²⁰ (Bkz. Har. 2)

Mykenai ve Pylos'taki Myken saray bürokrasinin çöktüğü ve demir madeninin kullanıldığı bu dönemde, Yunanistan'dan Batı Anadolu'ya yoğun Yunan göçü başlamıştır. (Bkz. Har. 3) Yunanistan'ın kuzeyindeki Aiol'ler, Lesbos adasından geçerek Troia'nın da bulunduğu kuzeybatı Anadolu'ya, güneyde bulunan Dor'lar Lakonia ve Argolis'ten hareket ederek, Girit, Güneybatı Ege Adaları ve Güneybatı Anadolu'daki Karia'ya, İonialılar ise Kyklad takımadalarını geçerek Samos ve Khios adaları ve Orta Batı Anadolu'ya yerleşmişlerdir.²¹ (Bkz. Har. 4)

Aiol, Dor ve İon göçlerinin ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekte fakat Batı Anadolu'da bulunan protogeometrik seramiklerden yola çıkarak bu göçlerin MÖ 12. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu tarih Batı Anadolu için Demir Çağı'na giriş olarak kabul edilmektedir.

²⁰ Çapar, s.20.

²¹ Huxley, s.23.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KONUT KAVRAMI VE MİMARİSİ

Konutun doğuşu, insanlığın evriminde belli bir gelişme aşamasına denk düşmektedir. İnsanın gelişmesiyle birlikte yuva nitelik değiştirmeye başlamış; insansı topluluklar döneminde içgüdünün yönlendirmesinin ötesine geçen ve bir ölçüde biriken yaşam deneyimlerinin de etkisini taşıyan barınaklar ortaya çıkmıştır. İnsan toplumsallaşma yolundaki ilerlemesine paralel olarak bir yere yerleşirken, yalnızca korunma sorunun çözümlenmesiyle yetinmeyen barınaklar, toplumsal ilişkileri sürdürme işlevini de yüklenmiştir. Bu çerçevede barınaklar toplumsal anlamlar taşımaya başlamıştır. İşte bu aşamada konutun ortaya çıkışı gerçekleşmiştir.²²

İnsan, 1 milyon yılı aşkın bir süre boyunca yaşamını avlanarak ve besin toplayarak sağlamış, aynı yerde sürekli olarak kalmadığından kalıcı barınaklar yapmamıştır. Bu uzun süreç boyunca diğer canlı türlerinden çok farklı bir davranış biçimi geliştirmiş, kutuptan ekvatora, çöl koşullarından tropik ormanlara ve su kenarlarından yüksek dağ tepelerine kadar her türlü ortama ve bütün iklim bölgelerine yayılmıştır.²³

Bu nedenle insan, en eski dönemden başlayarak sığınma ve barınma gereksinimi duymuş; kimi zaman bunu mağara, kaya sığınağı, kovuk gibi doğadaki hazır biçimlerle karşılamış, kimi zaman da geçici diğer çözümler üretmiştir. Bu dönem boyunca, taşlardan basit örüler, dal, kamış ya da hayvan kemiklerinden üstleri deriyle kaplı çadır-sepet türü barınaklar yapmış; kimi zaman da barınağını korunaklı duruma getirmek için toprağa çukur kazmıştır.²⁴ (Bkz. Lev.1 Çiz.1)

Yaklaşık bir milyon öncelerinden itibaren ateşin denetim altına alınması suretiyle insan için daima bir tehlike oluşturan yabanıl etçillerin uzak tutulması

²² İ. Tekeli, "Konut Tarihi Yazıcılığı Üstüne Düşünceler", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.7.

²³ M. Özdoğan, "Kulübeden Konuta Mimarlıkta İlkeler", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.19-20.

²⁴ Özdoğan, s.20.

sağlanmıştır. Daha güvenilir hal alan ve böylece bilinçli yaşam alanlarına dönüştürülen mağaralar ve kaya sığınakları, ilk kez *homo sapiens sapiens* insanınca oluşturulduğu anlaşılmıştır. Mamut gibi iri hayvan kemiklerinden yapılan bir çatının üstüne postların gerilmesiyle yapılan çadırlar, kutup bölgelerindeki buz evleri, toprağın biraz kazılması ve üstünün çalı çırpı örtülmesi suretiyle gerçekleştirilen oluşumlar söz konusudur. Çadır ve kulübe türü barınakların kullanıldığı bu dönemden sonra, gerçek köylerin çekirdeğini oluşturan konutun ortaya çıkması, başka bir deyişle mimarlığın doğuşu, insanın yaşam ekonomisi adı verilen beslenme türünün değişmesi ile yakından ilgilidir. Konut olarak tanımlanan kalıcı barınaklar ancak göç etmeden aynı yerde sürekli olarak besin elde edilebilecek bir düzen kurulduktan sonra ortaya çıkmıştır.²⁵

Alt Pleistosen dönemde, insanın kendisini doğa koşullarından korumak için bazı somut kararlar aldığını ve bu bağlamda da işe “rüzgâr çiti” yaparak başladığı bilinmektedir. Rüzgâr çiti şimdilik arkeolojik olarak saptanabilmiş en eski yapısal belge olarak kabul edilmiş ve insan elinden çıkma bir kültür ürünü olup ne denli basit olursa olsun ilk barınak örneğini oluşturduğu varsayılmaktadır.²⁶ Çünkü insanın kendisini ve ailesinin diğer bireylerini iklimsel etkilerden korumak ve bazı nedenlerden dolayı kalmayı amaçladığı belli bir yerde daha uzun süre barınabilmesine olanak sağlamak gibi özel bir amaca yönelik olarak, insanlar tarafından yapılmıştır.²⁷ 10-12 bin yıl öncelerinden itibaren karşılaşılan kerpiç yapılar, saz-dal örgü evleri ve ormanlık yörelerdeki ahşap kulübeler insanın bir kaç milyon yıllık kültür tarihi boyunca farklı ortam ve zamanlarda oluşturduğu barınak türlerine örnektir.²⁸

İnsanlar konut kavramı hayatlarına girdikten sonra, konutu işlevine göre çeşitlendirmek gereksinimi duymuşlardır. Mimaride bu çeşitliliğin bir ürünüdür. Çayönü kazılarında saptanmış olan yedi evre ve yirmi kadar yapı katı, döneminin mimari öğelerinin gelişimini tüm aşamalarıyla vermektedir. Burada, dallardan örülmüş yuvarlak planlı basit bir kulübenin, dörtgen planlı, taş temel üstüne kerpiç

²⁵ Özdoğan, s.20.

²⁶ G. Arsebük, “Biyokültürel Açıdan İnsan, Sığınağı ve Barınağı”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.16.

²⁷ Arsebük, s.17.

²⁸ Arsebük, s.17.

tuğla duvarlı, düz damlı, bodrumlu, kapısı ve penceresi olan bir yapıya nasıl dönüştüğü açık olarak izlenmektedir.²⁹

Toplayıcılıktaki yoğunlukla birlikte artı ürünün depolanma gereksinimi doğmuştur. Depolama ihtiyacından dolayı da konutlar çeşitlenerek genişlemiştir. Dörtgen planlı yapı tipine geçiş süreci, yani yuvarlak yalın konutlardan, uzayıp genişleyebilen alt bölümlere ayrılabilen dörtgen konutlara geçiş bu gereksinimlere yanıt olarak oluşmuştur.³⁰

Mimaride dörtgen planlı mekâna geçiş, Çayönü'ndeki süreçte, nemli bir ortamda taban suyu ve rutubetten korunma kaygıları ile ön plana çıkmıştır. Izgara planlı yapılar diye adlandırılan konutların dörtgen plana dönüşmesinin ilk adımı, yaşam alanının dörtgen bir taş ızgaradan oluşan ve üstü dallarla, kil- kireç karışımı toprakla kaplanan bir platform halinde yükseltilmesiyle başlamıştır. Bu platformun bir ucunda küçük bir avlu ile onun öte yanındaki depo bölümleri yer alır. Konutun yaşam bölümü ile belki avlusu da platformu dıştan çevreleyen ve köşeleri hala yuvarlak dönen, belki orta direklerle desteklenen mahyası da olan, beşik ya da tonozumsu çatılı, saz kamış veya dallardan oluşan hafif bir üst yapı ile örtülmüştür.³¹ Süreç içinde yapının ızgara biçimli temelleri genişleyerek kanallarla direne edilen platformlara dönüşmüş ve bu platformlar giderek kanalların ağızlarının kapatılmasıyla oluşan temeller üstünde yükselen taş ve kerpiç duvarlarla çevrilmeye başlamıştır. Köşelerde giderek yapısal özelliklerine kavuşmuş, duvarlar sağlamlaşmış ve üstleri düz bir damla kapanmıştır. En olgun evresinde Çayönü evlerinde tek yönlü ızgaranın yerini çift yönlü bir ızgaranın oluşturulduğu daha geniş hücreli bir matrisin aldığı görülmektedir. Bu hücrelerin üstten kullanılan bir kiler olduğu, asıl yaşam alanının dıştan çıkılan bir taş ve merdivenle ulaşılan üst katta olduğu, avlunun ise arka tarafta bir sundurmaya dönüştüğü; parapetle çevrili düz dam kullanımının önem

²⁹ Özdoğan, s.23.

³⁰ E. Acar, "Anadolu'da Tarihöncesi Çağlardan Tunç Çağı Sonuna Kadar Konut ve Yerleşme", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.381.

³¹ Özdoğan, s.26.

kazandığı yapılarıdır. Avlular da daha genişleyerek ve ocak ışıık gibi işlevleri içererek bu yapıların arasında yer bulmaktadır.³² (Bkz. Lev.1 Res.1)

Anadolu'nun çeşitli yerleşim merkezlerinde devam eden yerleşik yaşam, konutlaşma sürecinde farklılık ve çeşitlilik göstermiştir.³³ Mimarlık tarihi çerçevesi içinde bu gelişimi çok sayıda eski yerleşime sahip olan Batı Anadolu coğrafyasında bulmak olasıdır. Batı Anadolu'da Denizli civarında bulunan Beycesultan, bölgenin en eski yerleşimlerinden biridir. MÖ 4500 yıllarına tarihlenen XXXIII. tabakadaki evler, bir ocaklı dikdörtgen planlı iken, MÖ 4000 yıllarına tarihlenen XXIV. Tabakalardaki yapılar, bir ön oda ve iki arka odadan oluşan megaron tipi evlerin bölgedeki ilk habercileridir.³⁴ (Bkz. Lev.2 Çiz.2) MÖ 3. Binyılın başlarına tarihlenen Troia Ib yerleşiminde, içinde ocağı ve ön avlusu olan megaron planlı bir yapı tespit edilmiştir.³⁵ Bu yapı Anadolu'da tespit edilen en eski ve en kesin megaron planlı yapı olmasından dolayı önemlidir. MÖ 2500-2200 yılları arasına tarihlendirilen Troia II yerleşiminin erken dönemlerine ait yetersiz konut kalıntısı bulunmaktadır.³⁶ Fakat sonrasında Troia IIc'de 6 adet megaron planlı yapı saptanmıştır. (Bkz. Lev.2 Çiz.3) MÖ 2. Bin yılın sonlarına kadar Batı Anadolu'da dikdörtgen planlı konut şeması devam etmiştir. MÖ 1. Bin yıla girildiğinde oval planlı ve apsidal planlı konutlar görülmeye başlamıştır. Bu iki tip konut planının dışında, üçüncü bir tip olan dikdörtgen planlı, ön avlulu ve büyükçe arka odaya sahip planlar görülmektedir.³⁷

³² Acar, s.386-387.

³³ R. Duru, "Göller Bölgesi'nde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.49-59.

³⁴ A. Ersoy, - B. Gürlü, "Antik Çağ Batı Anadolu'sunda Konut", **Ege Mimarlık**, Cilt: 2, İzmir 1994, s.36.

³⁵ Ersoy - Gürlü 1994, 36; E. B. Smith, "The Megaron and It's Roof", **AJA**, Vol.46, No. 1, Archaeological Institute of America Press, 1942, s.104.

³⁶ Ersoy - Gürlü 1994, 37; Warner, J., "The Megaron and Apsidal House in Early Bronze Age Western Anatolia: New Evidence from Karataş" **AJA** Vol. 83, No. 2, Archaeological Institute of America Press, 1979, s.137.

³⁷ Ersoy - Gürlü, s.37; Warner, s.137.

2.1.1. Megaron Plan

Homeros çağında Yunan dünyasında ortaya çıkarılan mimari öğeler incelendiğinde, dini ve toplumsal yapı tipinin Homeros'un İlyada'sında "megaron" adı ile anılan özgün bir çeşit "uzun ev" olduğu görülmektedir.³⁸

Megaron, başka hiç bir yapıya bağlı olmadan tek başına duran, aynı eksen üzerinde iki-dört odadan oluşan, orta odasında bir ocağı bulunan ve girişi dar yüzlerden birinde yer alan ev türüdür.³⁹

Megaron, Ege dünyasının erken mimari tarihinde önemli bir yere sahiptir.⁴⁰ Homeros dönemi destanlarında megaronun Geç Tunç Çağı saraylarının ana mekânı olduğu görülmektedir. Megaron, Yunanistan ve Anadolu'nun Tunç Çağı yerleşimlerinde bir ön girişi olan, dörtgen planlı ana mekandan oluşan bir forma sahiptir.⁴¹ İlk Megaron yapıları MÖ 5300 tarihlerinde Sesklo'da ve daha sonra Dimini'de ortaya çıkmıştır. Batı Anadolu'da ise bu yapıya Troia II, III, V, VI ve VII'de, Demirci Höyük'te, Thermi'de, Beycesultan'da, Semayük'te, Kültepe'de rastlanmaktadır.⁴² Demirci Höyük ve Thermi gibi yerleşmelerde eşit sıra ev dizileri biçiminde, Troia'da ise kral saraylarının mimarisinde görülmektedir. Megaron, dar yüzünden girişi olan ve bir hizmet mekânı ile yaşam mekânının uzun eksen yönünde diziliminden oluşan tipik bir kurguya sahiptir. Buna karşın İç Anadolu'da yaygınlaşan şekli ile uzun kenarlardan girişli, iki odalı gelişen bir tip daha vardır. Avlu yanındaki her bir kanadın belli bir işleve sahip olduğu bu konut tipinin Tunç Çağı boyunca Anadolu'nun hemen her yerinde kullanıldığı gözlemlenmektedir.⁴³

³⁸ Akurgal 2007, s.124; Warner, s.137.

³⁹ Akurgal 2007, s.124; Warner, s.137.

⁴⁰ J.Boardman, *Excavation in Chios 1952 – 1955. Greek Emporio*, BSA Press, Oxford 1967, s.36; C. Höcker, *Metzler-Lexikon Antiker Architektur: Sachen und Begriffe*, H-Soz-u-Kult Press, Stuttgart 2008, s.167-168; F.Lang, "Minoische, mykenische und geometrische Zeit", *Geschichte des Wohnens I: 5000 v. Chr- 500 n. Chr.: Vorgeschichte Frühgeschichte, Antike*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH Press, Stuttgart 1999, s.118-121.

⁴¹ Höcker, s.167-168.

⁴² Akurgal 2007, s.124; E.B. Smith, "The Megaron and It's Roof", *AJA*, Vol. 46, No. 1, Archaeological Institute of America Press, 1942, s.104.

⁴³ Boardman, s.36.

2.1.2. Apsidal Plan

Apsidal planlı yapılar, çoğunlukla yarım daire, çokgen veya dikdörtgen şeklinde, kırsal toplumların karakteristik özelliklerini yansıtan yapılardır. Yunanistan'da bu yapıların kökeni Neolitik Dönem'e kadar gitmektedir.⁴⁴ Apsidal planlı yapılar Ege Dünyası'nda Erken Helladik, özellikle de Orta Helladik dönemlerde yoğun olarak kullanılmıştır. Orta Helladik dönemin sonlarına doğru azalan bu plan tipine Erken Demir Çağ'da tekrardan yoğun bir şekilde rastlanılmaktadır. Geç Tunç Çağ'da Ege Dünyası'nın bazı yerlerinde görülen bu yapıların, Myken Kültürü'nün yıkılması ile birlikte tekrardan yayılım gösterdiği takip edilebilmektedir.⁴⁵

Apsidal planlı yapılar, genellikle plan açısından megaron planlı yapılar ile ilişkilendirilir. Batı Anadolu'da sadece iyi korunmamış bir kaç tane apsidal planlı yapıya rastlanmıştır. Bu yapıların bulunduğu yerler daha sonradan megaron planlı yapıların yaygın olduğu yerleşimler olması açısından önemlidir. Yunanistan'daki en erken apsidal planlı yapı Poliochni I'de görülmektedir.⁴⁶ Güneybatı Peleponessos'ta bulunan Nichoria'da ortaya çıkarılan 11 m uzunluğunda, 6 m genişliğindeki apsidal yapı, düzgün bir plan ortaya koyması açısından önemlidir.⁴⁷ Güneybatı Anadolu'da yer alan Karataş'ta, Erken Tunç Çağ'a tarihlenen apsidal planlı yapılar görülmektedir.⁴⁸ Anadolu'da en erken örneklerinden biri ise Troia Ia'da görülmektedir. 103 Numaralı Yapı olarak adlandırılan bu yapı; 14.20 m uzunluğunda 5.00 m genişliğindedir. Fakat oldukça tahrip olmuş durumdadır.⁴⁹

2.1.3. Oval Plan

Oval planlı yapılar, apsidal planlı yapılardan farklı mimari özellik gösteren yapılardır.⁵⁰ Üç tür oval planlı yapı bulunmaktadır. Birincisi dikdörtgen formlu, kısa

⁴⁴ A. Mazarakis Ainian, "Late Bronze Age Apsidal and Oval Buildings in Greece and Adjacent Areas", *The Annual of the British School at Athens* Vol. 84, Atina 1989, s.269.

⁴⁵ Mazarakis Ainian 1989, s.269.

⁴⁶ Warner, s.138.

⁴⁷ Mazarakis Ainian 1989, s.269.

⁴⁸ Warner, s.139.

⁴⁹ Warner, s.138.

⁵⁰ A. Mazarakis Ainian, *From Rulers Dwellings To Temples Architecture, Religion And Society In Early Iron Age Greece (1100-700 B.C.)*, P. Astroms forlag Press, Jonserede 1997, s.112-113.

kenarları yarım dairesel, uzun kenarları düz devam eden yapılardır. İkincisi eğrisel duvarlı olan yapılar, üçüncüsü ise; dikdörtgen formlu olan ve yuvarlatılmış köşelere sahip olan yapılardır. Geometrik dönemde bu üç mimari formda kullanılmıştır.⁵¹ Fakat Protogeometrik dönemde en yaygın olarak kullanılanı üçüncü tip oval yapılardır.

Bu yapıların girişleri genellikle kısa kenarlardan birinde bulunmaktadır. Oval planlı yapılar küçük ve tek odadan ibaret konutlardır.⁵² Attika, Euboea, Doğu Yunan Adaları ve Batı Anadolu kıyıları bu yapıların sıkça görüldüğü merkezlerdir.⁵³

⁵¹ Mazarakis Ainian 1997, s.112-113.

⁵² Mazarakis Ainian 1997, s.112-113.

⁵³ Mazarakis Ainian 1997, s.112-113.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ERKEN DEMİR ÇAĞ'DA İONİA BÖLGESİ

3.1.1. Antik Kaynaklar Işığında İonia Ve İonia'nın Tarihi Coğrafyası

İonia, Batı Anadolu kıyılarında Aiolis ile Karia arasındaki topraklarla, komşu adaları kapsayan bir bölgedir. Dor istilaları sonucunda Akha krallıklarının parçalandığı, Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına göç eden İonlar'dan dolayı bölgenin İonia olarak anıldığı bilinmektedir.⁵⁴ MÖ 8. yüzyılda İonia'daki sayısız küçük yerleşmenin on iki büyük kent devletinin sınırları içinde toplandığını görmekteyiz. Bunlar; Ephesos, Erythrai, Klazomenai, Kolophon, Lebedos, Miletos, Myus, Phokaia, Priene, Teos ile Khios ve Samos adalarından oluşuyorlardı.

Söz konusu kentler Panionion olarak anılan dinsel bir birlik çatısı altında birleşmiş idiler.⁵⁵ İonia kent-devletlerinin MÖ 499 yılında Persler'e karşı ayaklanmasıyla başlayan Pers Savaşları dönemini anlatan ünlü tarihçi Herodotos, coğrafyacı Strabon ile gezgin ve coğrafyacı Pausanias'ın eserleri İonia kent-devletlerinin kuruluş ve kuruluş efsaneleri, kurucuları, sınırları, anıtsal yapıları, tanınmış sanatçıları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.⁵⁶

Hellenlerin büyük atası olarak gösterilen Ksuthos, Doros ve Aeolos adında Hellen'in üç oğlu bulunmaktaydı. Doros ile Aeolos, Dor ve Aeol soylarının doğrudan doğruya isim babaları, Ksuthos ise oğlu İon aracılığıyla İonlar ya da İonialılar denilen soya ata olmuştur.⁵⁷

İon göçlerinin koşulları göz önünde tutulduğunda, İon adının temelini çok sağlam olmadığı anlaşılmaktadır. Homeros'un şiirlerinde Troia savaşı zamanında

⁵⁴ B. İplikçioglu, **Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.18-20; E.Stein-Hölkeskamp, "Die Welten des Homer", **Geschichte der Antike: ein Studienbuch**, J.B.Metzler Press, Stuttgart 2000, s.34-37

⁵⁵ W. Hoepfner, **Ionien – Brücke zum Orient**, Theiss-Konrad Press, Darmstadt 2011, 29-30; Çapar, s.24-30.

⁵⁶ Hoepfner 2011, s.50-51.

⁵⁷ Erhat, s.159.

İonialılar'ın Peloponnessos'da bulunduklarını gösteren hiç bir ipucuna rastlanmaması ve Homeros'ta bahsi geçen İonialılar'ın, yalnızca Menestheus'un Atinalı izleyicileri olması da bu sonuca götürmektedir. Bu da, İon isminin Attika'nın en eski adlarından biri olduğu söylencesine ve İonların en soylularının aslı Atinalı olanlar olduğunu ileri süren Herodotos'a uymaktadır.⁵⁸

Herodotos *Historía* (Herodot Tarihi) adlı eserinde İonialılar'ın kökeni ile ilgili şu bilgileri vermektedir.

*İonialılar Peloponnes'te bugünkü Akhaia denilen bölgede oturdukları uzun süre içinde, yani Danaos ile Ksuthos Peloponnes'e gelmeden önce, Aigia Pelasglar'ı adını taşımışlardı, sonradan Ksuthos oğlu İon'un adını almışlardı.*⁵⁹

*Panionion'da toplanan İonlar, kentlerini bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü altında ve en güzel iklimde kurmuşlardır, Ne daha kuzeydeki bölgeler ne de daha güneyde kalanlar İonia ile bir tutulamaz. Hatta ne doğusu ne de batısı; kimi soğuk ve ıslak, kimisi sıcak ve kurak olur. Dile gelince, hepsi aynı ağzı kullanmazlar; dört değişik konuşmaları vardır. Güneyden başlayarak ilk kentleri Miletos'tur; hemen sonra Myus ve Priene gelir; Karia'da kurulmuş olan bu kentler bu bölge dilini konuşurlar. Lydia'da Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia vardır. Bunların dili daha önce saydığımız kentlerin diline hiç uymaz hepside ortak bir bölge dili konuşurlar. Bunlardan başka üç İon kenti daha vardır ki; ikisi Samos ve Khios adalarıdır, üçüncüsü Erythrai anakaradadır. Bunlardan Khios ve Erythrai aynı bölge dilini konuşur, Samoslular'ın ise kendilerine özgü ayrı bir dilleri vardır.*⁶⁰

Bu İonlar'dan bir takımı krallarını Hippolokhos, Glaukhos soyundan gelme Lykialılar'dan, başka bir takımı Melanthos oğlu Kodros soyundan gelme Pylos Kaukonları'ndan; daha başka bir takımı da bu iki soyun ikisinden de gelme kimseler arasından seçmişlerdir. İon adına öbürlerinden daha çok bağlı olduklarına göre, gönül isterdi ki asıl safkan İonlar bunlar olsunlar; ama gerçek İonlar aslı Atinalı

⁵⁸ Herodotos, **Herodot Tarihi**, (çev.) Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, I, 147.

⁵⁹ Herodotos, VII.94.

⁶⁰ Herodotos, I.142.

olan ve apaturia bayramlarını kutlayanlardır. Ve bu bayram, Ephesos'lularla Kolophon'lular dışında hepsinde kutlanır; apaturiaları yalnız bunlar kutlamazlar; bu da gene aslını bilmediğim bir kan davasından ötürüdür.⁶¹

Strabon'un, *Geographika* (Coğrafya) adlı eserinde ise İonia hakkında şu bilgileri vermiştir.

*Ksuthos'un Erekhtheus'un kızı ile evlendikten sonra Attika'da dört yerleşimle antlaşma yaparak, oğullarından Akhaios'un Peloponnesos'da Akhaia bölgesini kurduğunu, diğer oğlu İon'un da Attika'ya kral seçilerek bölgeyi siyasal ve sosyal alanda düzene koyup soyunun denizaşırı göçlere katılmasını sağladığını ifade etmektedir.*⁶²

*Kıyı boyunca yapılan İonia gezisi yaklaşık üç bin dört yüz otuz stadiadır. Bu uzaklığın bu kadar büyük oluşu, körfezlerin çokluğundan ve yarımadaının aşırı derece büyüklüğündendir. Fakat berzah boyunca, düz bir hat halinde bu uzaklık fazla değildir. Örneğin, Ephesos'tan Smyrna'ya düz bir hat olarak gezi sadece yüz yirmi stadia, geri kalan ise Smyrna'ya olan mesafedir. Hâlbuki kıyı yolculuğu iki bin iki yüz stadiadan az eksiktir. İonia kıyılarının sınırları şöyle çizilebilir; bu kıyılar Miletoslular'ın Poseidon'undan ve Karia sınırlarından Phokaia'ya ve Hermos nehrine kadar uzanır ki, burası sonraları İonia'nın kıyı boyunun sınırı olmuştur.*⁶³

*Mykale dağının yakınından, Samos boğazından geçerek Ephesos'a deniz yoluyla giderken sağda, Ephesos'luların kıyısına gelinir. Kıyıda önce, denizden üç stadia içerde olan Panionion bulunur. Burası Panionia denen birliğin bulunduğu yerdir ve burada her yıl İonia'luların geleneksel festivali yapılır. Helikonias Poseidon'u onuruna kurbanlar sunulur ve Priene'liler bu törenlerde rahip olarak hizmet ederler. Sonra, önceleri Ephesos'lulara ait olan Neapolis gelir.*⁶⁴

Pausanias, *Periegesis tes Hellados* (Yunanistan'ın Tasviri) adlı eserinde İonia'dan şu cümlelerle bahsetmiştir.

⁶¹ Herodotos, I.147.

⁶² Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası Geographika: XII-XIII-XIV (Kitap)*, (çev.) A. Pekman, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2000, XIV, IV.

⁶³ Strabon XIV, 1, 2.

⁶⁴ Strabon XIV, 1, 20.

Kısa bir süre sonra Kodros'un oğullarından en büyüğü Neleus ve Medon krallık için çekiştiler. Neleus bir ayağı sakat olan Medon tarafından yönetilemeyeceğini söyledi.⁶⁵ Bunun üzerine Delphoi kâhinine danışmayı uygun buldular. Pythia, Athena krallığını Medon'a verdi. Böylece Neleus ve Kodros'un öteki çocukları, kendilerini izleyecek seçilmiş Atinalılarla bir koloni kurmaya karar verdi. Ordusunun çoğu İonialılardan oluşmaktaydı. Yunanistan'da aynı halktan farklı ırkın kralları üç kez sefere kalkıştılar. Özellikle bu seferlerin en eskisinde, Herakles'in yeğeni Iolaos, Atinalılar'ın bir kısmına Thespiiai'dan Sardunya adasına önderlik yapmıştır. İonialılar'ın Atina'dan deniz yolculuğuna çıkmadan önceki bir soyuna da Autesion'un oğlu Theras, Lemnos adasından kovulmuş Miyailer'in bir kısmını da alarak Güzel Ada diye bilinen adaya, kendi adını verdiği Thera'da bir koloni kurmuştu. Bir takım İonlar arasında kan bağı yoktur: Çünkü Melanthos oğlu Kodros soyundan gelme Pyloslular anne tarafından Athena soyundan gelmektedir. İonialılar'ın seferinde Yunanlılar bölünmüşlerdi. Asya'da karaya çıktıkları zaman kıyı şeridindeki değişik kentlere ayrılarak saldırdılar. Neleus ve beraberindekiler Miletos'a geldiler. Miletoslular kendiliklerinden teslim oldular. İki nesil süresince asıl yerli olan Kral Anaks ve onun oğlu Asturias'ın zamanında ülkenin adı Anaktoria'dır. Fakat sonra Girit'ten gelen kalabalık bir grup aynı yere yerleşince kent yeni bir isim aldı. Europa'nın oğlu Minos'un soyundan Miletos ordusuyla geldiğinde ülkenin eski sakinleri Karialılarla kaynaşmışlardır. İonialılar eski Mylasialılar'ı kuşattılar ve kent düştü. Bunun üzerine Mylasia erkekleri kılıçlarını alıp kaçtılar fakat karıları ve kızları onlarla evlendiler. Neleus'un mezarı Didyma'ya giderken yol üzerindedir. Didyma'daki Apollon kültü ve kehanet merkezi İonia göçünden çok daha eskiye dayanmaktadır: Özellikle de Ephesos'lu Artemis'in akrabalığı ise çok daha eski bir olaydır. Bana öyle geliyor ki Pindaros tanrıçalara dayanarak bilgi vermez. Ona göre bu tapınım Theseus ve Athena'ya karşı Amazonlar tarafından kurulmuştur. Bu eski tapınımı bilen Thermodon kadınlarının varlığı gerçektir.⁶⁶

⁶⁵ Pausanias, *Description of Greece*, (İng. çev.) J.G. Frazer, Cambridge 1992, VII. 2.

⁶⁶ Pausanias VII. 2.

Herodotos için İonların kimliğini karakterize eden en önemli etken; dil ve diyalektikti.⁶⁷ Herodotos'a göre Panionion'a 12 kent katılabiliyordu ve bunlar lehçelerine göre şu şekilde kümeleniyorlardı; Karia'da kurulmuş Miletus, Myus, Priene; Lydia'da kurulmuş Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia, Khios ve Erythrai ve son olarak, kendilerine özgü bir dilleri olan Samos. Bunlara sonradan, belki de isyancı Melia'nın yerine, aslında bir Aioli kenti olan Smyrna 13. olarak katılmıştı.⁶⁸ Herodotos eserinde, İonia'nın kökeni hakkında, Pelasglar ile İonların aynı kökene sahip olduklarından bahseder fakat henüz bu durumu kanıtlayacak başka bir kaynak yoktur. Yine aynı eserde İonia halkının yaşamlarını sürdürecekleri yer seçiminde yapmış oldukları hassasiyet anlatılır. İonia Bölgesi'nin doğusunda ve batısında iklimsel olarak en elverişli yerde yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilir.

Strabon ise eserinde İonia kentleri arasındaki mevcut uzaklıktan bahsederken kıyı şeridini temel alır. Denize kıyısı olan İon kentlerinin Batı Anadolu'nun kıyısında yer aldığı açıkça dile getirilmiştir. Antik kaynaklardan anlaşılacağı gibi, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinden gelen İon göçmenlerinin beraberlerinde getirdikleri kültürel, sosyal ve politik yapıları Batı Anadolu'da kurdukları kent devletlerinde uygulamışlardır. Ele geçirdikleri yerleşimlere kurucularına göndermek suretiyle İonia adını veren bu göçmenler, zaman içinde gelişen etnik bilinç çerçevesinde kültürlerini uzun zaman korumuşlardır. İonia, yerleşimlerindeki halkın örgütlenme sürecinde, farklı grupların katılımı ile genişlemiştir ve bu genişleme Panionia birliğinin oluşumunda da etkili olmuştur.

Günümüzde Anadolu'nun batısındaki İzmir ve Aydın illerinin Ege Denizi kıyısındaki tüm batı kesimi ile Yunanistan'ın bugünkü Sakız ve Sisam Adaları'nı kapsayan bölge Antik Çağda İonia olarak anılmaktaydı.⁶⁹

İonia Bölgesi, doğuda Lydia güneyde Karia, kuzeyde Aiolia Bölgesi, batıda ise tümüyle Ege Denizi (Aigeion) ile sınırlanmaktaydı. Erken dönemlerde bölgenin

⁶⁷ A. M. Greaves, *The Land of Ionia. Society and Economy in the Archaic Period*, John Wiley & Sons Press, Oxford 2010, s.221.

⁶⁸ V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, T.T.K. Yayınları, Ankara 2001, s.82.

⁶⁹ Hoepfner 2011, s.9-18; Sevin, s.84.

kuzey sınırını İzmir Körfezi oluşturmaktaydı.⁷⁰ Körfezin doğu ucundaki Smyrna, önceleri bir Aiol kenti olarak tanınıyordu. Ancak daha sonra bu kentin İonia'ya dâhil edilmesi üzerine sınır kuzeyde Hermos (Gediz) Irmağı'na değin çevrilmiştir. Buna karşılık İonia'nın en kuzeydeki uç kesimi Hermos'un kuzeyine uzanır. Phokaia (Foça) İonia'nın en uç noktasını oluşturur. İonia'nın kuzey sınırını Sipylos (Manisa) Dağı ve Hermos Irmağı belirler. Antik kaynaklarda güney sınırının Didyma yakınlarındaki Poseidon (Tekağaç) Burnu'na değin indiği konusunda görüş birliği mevcuttur.⁷¹

Batısı Ege Denizi ile sınırlanmış İonia Bölgesi'nin iç kesimindeki sınırlarını, kuzeydoğu ucta, İzmir'in 10 km. kadar doğusundaki Belkahve Eşiği meydana getirir.⁷² Geçidin öte yanındaki Kemalpaşa Ovası Lydia'ya aittir. Buradan başlayarak, Tmoloslar'ın (Bozdağ) en batı uç uzantısı olan Olympos (Tahtalı) Dağı'nın batı yamaçlarından güneye Metropolis'e (Torbalı); buradan da Stganum Pagaseum (Cellât Gölü) ve Selçuk'a doğru çekilecek bir çizgi İonia'nın Lydia ile olan sınırlarını oluşturur. Messosgis (Aydın) Dağlarının batı uçlarındaki Paktyes (Ovacık) Dağı'ndan güneye doğru uzanan sınır çizgisini, Maiandros (Büyük Menderes) Irmağı oluşturur. Bölgenin güney uç sınırı ise Latmos Körfezi ile Gordion (Kazıklı ve Paşalı) Dağı tarafından belirlenir.⁷³

İonia Bölgesi, jeolojik olarak ovalar ve dağlardan oluşur.⁷⁴ Bölgenin denize dik, doğudan batıya doğru uzanan dağları, yarımada ve bundan da öte kıyıya yakın adaları oluşturmuştur. Bölgedeki yer şekillerinin bir kısmı yer kabuğu hareketleri ile oluşan kırılmalarla meydana gelmiştir. Kırılma yerlerinde yükselen yerler dağları, çöken yerler de çöküntü ovalarını oluşturmuştur.⁷⁵

İonia Bölgesi'ni, jeolojik olarak iki dağ oluşumu bölmüştür. Bunlardan kuzeyde olanı Çeşme Yarımadası'nı (Erythrai), güneyde olanı ise Samsun (Dilek) Dağları, Mykale Yarımadası'nı oluşturmuştur.⁷⁶ Bu iki dağ kütlesi İonia Bölgesi'nin

⁷⁰ Sevin, s.84.

⁷¹ Sevin, s.84.

⁷² Sevin, s.84.

⁷³ Sevin, s.84-85.

⁷⁴ Greaves 2010, s. 47.

⁷⁵ Greaves 2010, s. 47.

⁷⁶ Greaves 2010, s. 47.

üç ana vadisini birbirinden ayırmaktadır.⁷⁷ Dağlık sırtlar, İonia'nın tarihi gelişimindeki en önemli faktörlerdir.⁷⁸ Bu jeolojik yapıların İonia tarihinde iki farklı rolü mevcuttur. Bunlardan biri İonia toplulukları arasındaki iletişimi ve etkiyi olumsuz olarak sınırlaması, diğeri ise İonia şehirlerinin gelişmesindeki en büyük etken olan deniz ticareti için önemli, deniz ticareti yolları üzerinde bulunan korunaklı gemi barınaklarının ve sığ suların oluşmasına neden olmasıdır.⁷⁹

İonia, Ege Bölgesi'nin denize geniş bir cephe olarak açılan kıyı kesimi ile Urla Yarımadası'ndan oluşan bir bölgedir.⁸⁰ Fazla yüksek olmayan bu bölgedeki en belirgin engebe, Mykale (Samsun)'dir.⁸¹ Mykale Dağı batıda Troglion (Dip) Burnu'ndan Samos (Sisam) Adası'na doğru uzanır. Bunun kuzeyindeki Thoraks (Gümüş) Dağı ile Ephesos arazisindeki Paktyes (Ovacık) Dağı Messogis silsilesinin güneybatı ve batı uzantılarıdır.⁸²

Urla Yarımadası'nın batı ucundaki Khersonesos (Karaburun) Yarımadası oldukça engebeli yapısıyla en az nüfusa sahip yerlerden biridir.⁸³ Bu yarımadanın kuzey ucundaki Mimas (Akdağ) ile güney ucundaki Korykos (Kıran) Dağı, kuzeybatıda İzmir körfezinin kıyısına inen dik yamaçlarıyla Koryphe (Kızıldağ), Smyrna'nın gerisindeki Mastousia (Yamanlar) Dağı ve güneybatıda da Gallesios (Palamut) Dağı en önde gelen engebeler durumundadırlar.⁸⁴

İonia'nın en önemli akarsuları, kaynaklarını iç kesimdeki dağlardan alıp sularını Ege Denizi'ne boşaltan Hermos (Gediz), Kaystros (Küçük Menderes) ve Maiandros'tur (Büyük Menderes).⁸⁵

Bölgenin topografik yapısını değiştiren bu büyük ırmaklardan başka,⁸⁶ İzmir Körfezi'ne dökülen Meles (Kızılçullu) Deresi ile kaynağını Gallesios (Palamut)

⁷⁷ Greaves 2010, s. 47-48.

⁷⁸ Greaves 2010, s. 48.

⁷⁹ Greaves 2010, s. 48.

⁸⁰ Greaves 2010, s. 10-11.

⁸¹ Sevin, s.85.

⁸² Strabon XIV ; Sevin, s.85.

⁸³ Sevin, s.84.

⁸⁴ Strabon XIV.: Sevin, s.85; Greaves 2010, s.50.

⁸⁵ Sevin, s.84-85.

Dağı'ndan alıp güneye doğru Ege Denizine dökülen Ales (Gümüldür) Deresi bulunmaktadır. Asteeis (Kalabaklıdere) ve Kolophon yakınında akan Kalaon (Kolaycı çay) Çayı ve son olarak ta Ephesos topraklarındaki Paktyes (Ovacık) Dağı'ndan çıkıp güneye doğru akarak Maiandros'a karışan Lethaios (Gümüş) Çayı öteki küçük akarsuları oluşturur.⁸⁷

İonia Bölgesi'ndeki vadiler tektonik hareketlerden oluşmuş, düz tabanlı vadilerdir. Dağlardan gelen sular bu düztabanlı vadilerden denize dökülmektedir.⁸⁸ Doğu – batı ekseninde uzanan dağlar, İonia Bölgesi'ni üç vadiye bölmüştür. Bunlar kuzeyden güneye doğru; Hermos (Gediz), Kayster (Küçük Menderes) ve Meander (Büyük Menderes) vadileridir.⁸⁹ Bölgenin iç kesimdeki tarıma elverişli en önemli çukurluğu ise sularını Ales (Gümüldür) Deresi ile denize yollayan Cumaovası Çanağı'dır.

Bu bölgede bulunan nehirlerin geniş ve düztabanlı vadilerden akmasından dolayı, taşıdıkları alüvyon miktarı oldukça yüksektir.⁹⁰ Bu da kıyı şeridinin topografyasında olumsuz yönde gelişmelerin meydana gelmesine neden olmuştur.⁹¹

Bölgenin topografyasındaki değişiklikler antik kaynaklardan da takip edilebilmektedir. Plinius, günümüzde denizden 30–35 km. kadar içerideki eski Aioli kenti Temnos'un bir zamanlar bu ırmağın ağız kısmında yer aldığını, buradaki körfezin sonunda Ants adını taşıyan bir kaynakla birlikte, bir zamanlar ada olan Leukai adlı bir kentin bulunduğunu bildirmektedir.⁹²

Kaynaklarını Lydia bölgesi dağlarından alan Kaystros Irmağı, denize Ephesos önlerinde uzunluğu 11 km, genişliği de 5 km kadar olan alüvyal bir dolgu sahası içinde dökülmektedir.⁹³ Alaman Gölü lagününün denizle ilişkiyi sağlayan ağız

⁸⁶ Sevin, s.85; J.C. Kraft, S.E. Aschenbrenner, İ. Kayan, "Geç Holosen Kıyı Değişmelerinin Yunanistan ve Türkiye'de Arkeolojik Yerleşme Yerleri Üzerine Etkileri" **Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 10, Ankara 1981, s.115-118.

⁸⁷ Sevin, s.87.

⁸⁸ Greaves 2010, s.50-51; Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.114-118.

⁸⁹ Greaves 2010, s.50-51; Sevin, s.85.

⁹⁰ Greaves 2010, s.50-51; Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.115-118.

⁹¹ Sevin, s.84-85; Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.115-118; Greaves 2010, s.50.

⁹² Sevin, s.84-85.

⁹³ Sevin, s.86-87; Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.115-118.

kısımındaki antik köprü kalıntıları da bu lagünlerin eskiliğine bir kanıttır.⁹⁴ Kaystros Irmağı'nın getirdiği alüvyonlarla bataklık olmaya yüz tutan Ephesos limanındaki bu olumsuz gelişmeyi önleyebilmek amacıyla Bergama kralı II. Attalos Philadelphos (MÖ159-138) limanın ağzına, büyük ticaret gemilerinin rahatça girip çıkabilmesine olanak sağlayacağını düşündüğü bir dalga kıran yaptırtmıştır. Oysa bu önemli, mil birikintisi liman içinde kaldığından daha da olumsuz sonuçlar vermiştir.⁹⁵ İmparator Hadrianus (MS 177-138) ise, bir türlü önü alınamayan bu olumsuz gelişmelere ırmağın yatağını değiştirerek engel olmak istemişti. Maiandros'un neden olduğu aynı türde gelişme, etkilerini hemen güneyindeki Latmos Körfezi'nde (Latmikos Kolpos) de göstermekteydi.⁹⁶ Örneğin körfezin kuzey kıyısı üzerindeki bir liman kenti olan Priene, MÖ 4.yüzyılın ortalarında daha yüksek bir alana taşınmak zorunluluğu duymuştu.⁹⁷

Hesaplamalara göre, Büyük Menderes Irmağı'nın taşıdığı alüvyonların kıyıda birikmesi sonucu delta her geçen yüzyıl, yaklaşık olarak 1 km kadar daha batıya doğru ilerlemektedir. (Bkz. Har. 5) Anlaşılabacağı üzere, alüvyon birikmesi nedeniyle ortaya çıkan olumsuz gelişmeler özellikle Miletos ve Ephesos gibi büyük kentlerin gösterdikleri tüm çaba ve önlemlere karşın bir türlü önlenememiş, 7. ve 8. yüzyıllara gelindiğinde söz konusu körfezler ve limanlar artık bir daha kullanılmayacak biçimde dolmuşlardır.⁹⁸

Bölge, göl bakımından çok yoksuldur. İzmir'in 15 km kuzeydoğusunda, Tantalou Limne denen küçük ve bataklık Saloe (Karagöl) Gölü ile aslında Kaystros (Küçük Menderes) ağzındaki deltanın kuzeybatı köşesinde oluşmuş, biri Selinousia (Alaman gölü) adını taşıyan iki küçük lagünden başka göl yoktur.⁹⁹

İonialılar'ın koruyucu tanrı olarak Poseidon ve Aphrodite'yi seçmeleri denizin, denizci bir halk olan İonialılar'ın hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. İonia'nın tarihi coğrafyasını incelerken coğrafi olarak denizi de incelememiz gerekmektedir.

⁹⁴ Sevin, s.87.

⁹⁵ Sevin, s.86-87.

⁹⁶ Sevin, s.85-86; Greaves 2010, s.59.

⁹⁷ Sevin, s.85-86; Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.115-118; Greaves 2010, s.59.

⁹⁸ Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.115-118.; Hoepfner 2011, s.13-18.

⁹⁹ Sevin, s.84-85.

İonia coğrafyasını çevreleyen deniz, üzerinde yerleşime açılmış çok sayıda küçük adanın olması ve yarımadalar arasında çapraz geçiş sağlayan birçok deniz rotası bulunmasından dolayı oldukça önemlidir. Deniz, İonlar arasında ayrıştırıcı değil birleştirici özellik taşımaktaydı. Arkaik İonia'da deniz, en hızlı ve en kolay ulaşım seçeneği olarak kullanılmıştır. Bu, sadece Antik Dönem'deki yetersiz ulaşım teknolojisinden değil aynı zamanda İonia coğrafyasının oldukça dağlık olmasından da kaynaklanmaktaydı. İonia bölgesini çevreleyen deniz derin olmamakla birlikte koylardaki nehir ağızlarında biriken alüvyonlardan dolayı oldukça sığdı.

Anakaranın çevresindeki denizde birçok adacığın bulunması, denizciler için Ege Denizi'nde çıkan ani fırtınalarda sığınılacak liman görevi görüyordu. Fakat sarp kayalıklardan oluşan yarımadalarda güvenli, doğal bir koy bulmak oldukça nadir bir durum idi. İonia'nın kayalık kıyılarında çok sayıda batığın bulunması, bu suların tehlikeli karakterini de göstermektedir. Teos yakınlarındaki Tektaş Batığı, Khios Batığı ve Didyma yakınlarındaki Taşburun Batığı bu duruma örnek gösterilebilir.¹⁰⁰

Bu olumsuz duruma rağmen İonia, Batı Anadolu kıyılarının güney – kuzey doğrultusundaki deniz ticaret yolları üzerinde bulunması bölgenin ticari açıdan gelişmesine katkı sağlamıştır. İonia bölgesi, Kuzeyde Aiolia kıyılarından Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) oradan Propontis (Marmara Denizi) üzerinden Karadeniz kıyılarına kadar, güney de ise Rodos ve Girit adalarından Kuzey Afrika ve Mısır'a kadar uzanan deniz rotaları üzerinde bulunmaktaydı.¹⁰¹

Jeolojik yapısından kaynaklanan doğal limanlarının bulunması, İonia şehirlerinin ekonomik, politik ve dini gelişmesindeki ana faktörlerden biriydi.¹⁰² Günümüzde İonia Bölgesi'ndeki antik limanlar hakkında çok sınırlı bilgiler bulunmaktadır.¹⁰³ Bunun nedeni Ephessos, Miletos, Priene ve Myous limanlarının tamamen alüvyal dolgu ile kapanmasından kaynaklanmaktadır¹⁰⁴, bir diğer nedeni ise

¹⁰⁰ Greaves 2010, s.55.

¹⁰¹ Greaves 2010, s.56.

¹⁰² Greaves 2010, s.56.

¹⁰³ Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.115-118.

¹⁰⁴ Kraft-Aschenbrenner-Kayan, s.115-118.

Samos, Khios ve Phokaia'da olduğu gibi limanların günümüzde de kullanılarak modernize edilmesidir.¹⁰⁵

3.1.2. Erken Demir Çağı Yerleşimlerinin Topografyası

İon kentleri topografyaları bakımından üçe ayrılmaktadır.¹⁰⁶ Birincisi, liman çevresinde gelişmiştir. Arazi limandan itibaren hafif bir eğimle yükselmekte ve surlar kenti yarım daire şeklinde çevirmektedir; İon kentlerinden Phokaia ve Smyrna buna örnektir. İkincisi, kıyıya birleşmiş ada, dil ya da burun üzerine kurulmuş kentlerdir. Savunması kolay olan bu kentlere Miletos, Lebedos ve Teos örnek gösterilir. Üçüncüsü ise küçük bir tepe ya da plato üzerine kurulmuş kentlerdir Khios Emporio, Priene ve Samos bu tip topografyaya örnek gösterilecek İon kentleridir.¹⁰⁷

Myken döneminin sonlarında, Pylos ve Mykenia'daki saray sisteminin çöktüğü vakit Ege dünyasının Demir Çağları'nın başlangıcı olarak kabul edilir.¹⁰⁸ Bu dönemde anakara Yunanistan'dan Batı Anadolu'ya yoğun göçler başlamıştır. İon olarak bilinen kavimler deniz yolu ile Kyklad Adaları'nı geçerek Batı Anadolu, Khios ve Samos adalarına yerleşmişlerdir. Bu göçlerin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte ele geçen protogeometrik döneme ait seramiklerden yola çıkarak göç hareketlerinin MÖ 12. yüzyılın sonlarına 11. yüzyılın ortalarına doğru başladığı bilinmektedir.

Küçük gruplar halinde gelen göçmenler Batı Anadolu'ya özellikle, İzmir körfezinin güneyinden, Büyük Menderes Irmağı'nın denize döküldüğü yerin ağzına değin uzanan kıyı şeridi üzerine yerleşmişlerdir. Küçük yarımadalar ya da kıyıya çok yakın adalar üzerine kurdukları yerleşimleri MÖ 9. yüzyıldan itibaren surlar ile çevirerek "Polis" denen kent devletlerini oluşturmaya başlamışlardır.¹⁰⁹ Denizci karakterli oldukları bilinen İonların¹¹⁰ yerleşim için seçtikleri alanlar deniz ile bağlantılı ve karadan kolayca savunulabilen noktalardır.¹¹¹ Bu nitelikteki coğrafi

¹⁰⁵ Greaves 2010, s.57.

¹⁰⁶ Hoepfner 2011, s.9-10.

¹⁰⁷ Hoepfner 2011, s.24.

¹⁰⁸ Huxley, s.23.

¹⁰⁹ Sevin, s.82.

¹¹⁰ J. M. Cook, *The Greeks in Ionia and the East*, Thames & Hudson Press, London 1962, s.30.

¹¹¹ V. R. d'A. Desborough, *Protogeometric Pottery*, Clarendon Press, Oxford 1952, s.160.

alanlar, bir ölçüde iç tarafların karasal ikliminin olumsuz etkilerinden korunmayı sağladığı gibi, aynı zamanda gemiler ile buraya gelenlere başkalarından korkmadan güvenli yerleşim yerleri sağlamaktaydılar. Yani bu bölgelerde oturan yerli halklara karşı hiç değilse ilk zamanlarda doğal savunma olanakları sağlanmıştır. Bu özellik İonia'nın tarihsel ve kültürel gelişimi için önemli bir etken olmuştur.¹¹²

İonia Bölgesi'nin etrafındaki açık deniz, derin olmamakla birlikte, koylarındaki deniz seviyesi de oldukça sığdı.¹¹³ Bir diğer özellik ise İonia Bölgesi'nde yarımada üzerine kurulan bazı yerleşimlerin çevresinde özellikle Klazomenai ve Phokaia'da olduğu gibi adacıkların bulunması idi. Bu adacıklar yerleşimleri ve özellikle de korunaklı limanları denizden gelecek olası saldırılardan korumak için birer ileri karakol görevi de görmüşlerdir. Deniz, yeni kurulan kentleri ve halk hareketine katılan göçmenleri kültürel ve ticari anlamda geldikleri yere bağlamaktaydı; ayrıca Anadolu'nun içlerinden gelen baskılar cereyan ettiğinde ya da bir tehlike anında deniz, insanların kaçması için bir imkân sunmaktaydı.¹¹⁴ Örnek olarak Phokaia'lının Persler kentlerini kuşattıkları zaman kenti bırakıp kaçması gibi.¹¹⁵ Aynı durum Klozemenai'lar içinde geçerlidir. Bazı yerleşim yerleri ise ıssız, doğal korunaklı yerlere kurulmuştur.

Tamamen dış tehditlere karşı savunmanın ön planda olduğu bu yerleşimlere bir diğer örnek ise Khios adasında ki Emporio yerleşimidir. Emporio; bir tepenin eteğine, sahilden gelenlerin görüş açısında olmayan fakat sahili gözetleyebilecek bir şekilde tasarlanarak kurulmuştur.¹¹⁶ Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere buraya kıta Yunanistan'dan gelen ilk göçmenler için yerleşim kurulacağı en önemli özellik savunmaya elverişli olmasıdır.

¹¹² Çapar, s.27.

¹¹³ Greaves 2010, s.55.

¹¹⁴ Hoepfner 2011, s.9-10.

¹¹⁵ Hoepfner 2011, s.166.

¹¹⁶ Boardman, s.34; Hoepfner 2011, s.25.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. BATI ANADOLU GEÇ TUNÇ ÇAĞI YERLEŞİM MİMARİSİ

4.1.1. Troia

Troia yerleşimi, Ege kıyılarından yaklaşık 6 km, Çanakkale Boğazı kıyılarından ise 4,5 km uzaklıkta ve stratejik açıdan önemli bir noktada, Skamander (Karamenderes) ve Simoeis (Dürmek) vadileri arasında uzanan kalker bir yükseltinin ucundadır.

Troia savunma duvarının etrafındaki alanların tümünde Hellenistik ve Roma Dönemi yapıları mevcuttur. Bu yüzden Tunç Çağı tabakaları yoğun bir tahribata uğramıştır.¹¹⁷ Buna rağmen Tunç Çağı tabakaları, Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Troia VI ve VIIa dahil olmak üzere açığa çıkarılmıştır.¹¹⁸(Bkz. Har. 6)

Savunma duvarının etrafındaki, Geç Troia VI ve Troia VIIa tabakalarında ortaya çıkarılan yapılar, taş taban üzerine kerpiç duvar konularak inşa edilmişlerdir. Savunma duvarına yakın yapılar ise daha büyük ve daha kalın duvarlara sahip bir karakter göstermektedir.¹¹⁹ Troia VI tabakasında akropoliste ortaya çıkarılan yapılar, bitişik nizamda, taş döşemeli yolara sahip megaron planlı yapılardır. Megaron planlı bu yapıların arka kısımları surlara paralel olarak inşa edilmesinden dolayı kentin korunmasına yardımcı oldukları düşünülmektedir. Bu sayede savunma duvarının bu yapılar ile güçlendirildiği önerilmektedir. (Bkz. Lev.3 Çiz.4) Bu kazılarla tam olarak ortaya çıkarılmış, megaron planlı olarak tarif edilen yaklaşık 200 metrekare kullanım alanı olan ve içinde pithosların da bulunduğu depolama bölümü olan bir yapı mevcuttur. Bu yapının Troia VIIb1 dönemine kadar da kullanıldığı ele geçen buluntular ışığında tespit edilmiştir.

¹¹⁷ C.W. Blegen, C.G. Boulter, J.H. Caskey, M. Rawson, *Troy Settlements VIIa, VIIb and VIII*, Princeton University Press, Princeton 1958, s.7; M. Korfman, *Troia in Light of New Research*, Universität Trier Press, Reden 2003, s.57; P. Jablonka – C. Brian Rose, "Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb", *AJA Vol: 108*, Archaeological Institute of America Press, 2004, s.619.

¹¹⁸ Jablonka – Brian Rose, s.619.

¹¹⁹ Jablonka – Brian Rose, s.619.

Yapıda Myken mührü, pişmiş toprak riton ve altın süs eşyaları bulunmuştur.¹²⁰ Blegen'e göre Troia VI tabakası bir depremle tahribata uğramıştır.¹²¹ Troia VIIa yerleşmesindeki yapılar, Troia VI tabakasında depremde tahrip olan yapıların onarılarak kullanıldığı ve bunlara yeni yapıların eklendiği düşünülmektedir.¹²² (Bkz. Lev.3 Çiz.5) Bu tabakada ele geçen buluntular Myken ve Kıbrıs ticari mallarının yanında "Buckel Keramik" denen yeni bir mal grubu da mevcuttur. Bu da yerleşime yeni bir halk grubunun geldiğini düşündürmektedir.¹²³

1988 yılından beri yapılan kazılar sayesinde Troya VI ve VIIa'nın dış yerleşiminin sınırlarının tespit edilmiştir. Troya VI'nın orta döneminden itibaren aşağı şehir, kayanın içine kazılmış bir hendek tarafından çevrilmekteydi. Elde edilen verilerden yola çıkılarak yapılan yorumlarda, Troia VI ve Troia VIIa tabakalarını kapsayan Geç Tunç Çağı tabakalarının, savunma duvarının içinde ve dışında 25-35 hektar alanı kaplayan geniş bir yerleşim alanına sahip olduğu yönündedir.¹²⁴

Yerleşimde ele geçen Myken ve Kıbrıs ticari malları da Troia'nın büyük ticari potansiyelini göstermesi açısından önemlidir.¹²⁵ Geç Tunç Çağı Troia kültürü, savunma duvarının plan tipinden, buluntulardan ve o dönem Anadolu'nun büyük kısmının Hitit etkisi altında bulunmasından dolayı, Ege karakterli olmasından çok Hitit karakterli özellik taşıdığı düşünülmektedir.¹²⁶ Bu yüzden Hitit yazılı kaynaklarında "*Wilusa*" olarak adlandırılan bölgenin Troia olduğu önerilmektedir.¹²⁷

Yoğun kül ve yanık tabakalarından dolayı Troia VIIa'nın bir savaş ile sonlandığı düşünülmektedir. Blegen bunu, Yunanistan'da Myken merkezlerinin geniş çaptaki tahribatı, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ve deniz yolu ile gelen saldırılar sonucu Levant'ın ve Mısır'ın tahribatı ile aşağı yukarı aynı zaman diliminde olduğunu önermektedir.¹²⁸

¹²⁰ Jablonka – Brian Rose, s.620.

¹²¹ Blegen v.d., s.7.

¹²² Blegen v.d., s.9.

¹²³ Blegen v.d., s.9.

¹²⁴ Jablonka – Brian Rose, s.620.

¹²⁵ Blegen v.d., s.10.

¹²⁶ Korfman, s.66.

¹²⁷ Korfmann, s. 67.

¹²⁸ Blegen v.d., s.12.

4.1.2. Panaztepe

Panaztepe, İzmir ili Menemen ilçe merkezinin 13 km batısında, Yeditepeler olarak da anılan kesimin kuzey ucunda, bir doğal tepe ve yamaçları üzerinde yer almaktadır.(Bkz. Har. 7).

Panaztepe'nin Geç Tunç Çağı'na tarihlenen yapıları, doğu yamacında yürütülen kazılar sonucunda, 6 yapı katı halinde ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakalar yoğun alüvyal bir dolgunun altında kaldıkları için günümüze kilitli tabakalar halinde ulaşmıştır.

Panaztepe Geç Tunç Çağı 1. yapı katı, dikdörtgen planlı, kuzeybatı-güneydoğu uzantılı, 6 mekanlı bir kompleks yapı olarak açığa çıkarılmıştır.¹²⁹ Bu yapı, geç dönemdeki yapılaşmadan ve alüvyol dolgularından dolayı oldukça tahribata uğramıştır. Yapıda ele geçen çanak çömlek buluntuları ve *Buckel* seramik grubuna ait bir adet çömlek-vazonun benzer forma ve bezemeye sahip örnekleri, TroiaVII-b1 ve Troia VII-b2 döneminde görülmektedir.¹³⁰

Geç Tunç Çağı 2. yapı katı yassı taşlarla döşeli bir avludan oluşmaktadır. Bu katta daha önceden ele geçirilen boyalı bir Myken parçasına dayanarak Geç Hellas IIIA Dönemine tarihlendirilmiştir.¹³¹ Bu avlunun batısında bir mekana ait çeşitli duvar kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Bu şekliyle yapı katı çok mekanlı, avlulu plana sahip bir özellik göstermektedir. Elde edilen bulgular sonucunda bu yapı katı Troia VII-b1 (Geç Hellas IIIC) Döneminin erken evresine tarihlendirilmektedir.¹³²

Geç Tunç Çağı'nın 3. yapı katı, yüzeyden yaklaşık 3.58 m derinlikte alüvyal dolgunun altında, jeolojik katmanla adeta kilitlenmiş olarak, 7 mekanı saptanabilen büyük bir yapı kompleksi ile temsil edilmektedir.¹³³ Yapılan kazılar sonunda bu yapının kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda inşa edildiği tespit edilmiştir. Sınırları

¹²⁹ A. Erkanal Öktü - N. Çınardalı Karaaslan, "Panaztepe 2004 Yılı Kazıları" 27.KST, Cilt:1, Ankara 2006, s.193-194; N. Çınardalı Karaaslan, "Recent Investigations at Panaztepe Harbour Town" *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, Ankara 2008, s.62.

¹³⁰ Erkanal Öktü - Çınardalı Karaaslan, s.194; Çınardalı Karaaslan, s.64.

¹³¹ Erkanal Öktü - Çınardalı Karaaslan, s.194; Çınardalı Karaaslan, s.64.

¹³² Erkanal Öktü - Çınardalı Karaaslan, s.194; Çınardalı Karaaslan, s.64.

¹³³ Erkanal Öktü - Çınardalı Karaaslan, s.194-195.

henüz saptanamayan yapının açılan kısmının oturduğu alan korunduğu kadarı ile 175 metre karedir. Bu yapının açığa çıkarılan tüm mekânlarında seramik buluntulara rastlanmıştır. Bu yapı katında ayrıca Geç Myken Dönemi'nin karakteristik formlarından derin bir kaseye ait boyalı örnekler bulunmuştur. Ele geçen buluntular Troia VI. tabakasının geç evresi ve VIIa tabakası (Gec Hellas IIIB) ile ilişkilendirilmektedir.¹³⁴ (Bkz. Lev.4 Res.2)

4.1.3. Liman Tepe

Liman Tepe İzmir Körfezi'nin güneybatısında, Urla'nın İskele mahallesinde, Karantina adasının karşısında yarımada üzerinde yer almaktadır.¹³⁵ Liman Tepe'nin Geç Tunç Çağı'na tarihlenen yerleşimi, iyi korunmuş vaziyette üç mimari tabaka olarak açığa çıkarılmıştır.¹³⁶ (Bkz. Har. 8)

Geç Tunç Çağı yerleşmesinin, 3. mimari tabaka olarak adlandırılan en erken evresine ait kalıntılar, Liman Tepe'nin kuzey kazı alanında tespit edilmiştir.¹³⁷ Özellikle kuzey kazı alanının güneydoğusunda bu evreye ait mimari oldukça iyi korunmuş durumdadır. Bu dönemde yerleşme, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan geniş bir cadde ile bu caddeye güneyden ve kuzeyden karşılıklı bağlanan dar sokaklar etrafında dizilmiş tek mekanlı yapılardan oluşan bir yerleşim modelini yansıtmaktadır.¹³⁸ Yaklaşık 20.10 m uzunluğunda ve 3 m genişliğinde olan bu caddenin tabanı küçük çakıl taşlarıyla kaplanmıştır. Cadde ve sokakların kenarında farklı boyutlarda dikdörtgen planlı yapılar yer almaktadır. Bu yapılardan biri caddenin batı uzantısının kuzeyinde bulunmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan yapının açığa çıkarılan kısmının genişliği 4.05 m, uzunluğu ise 5.04 m'dir. Yapının içinde dağılmış durumda fırın parçaları ile birlikte, yerli ve Myken seramik örnekleri bir arada bulunmuştur.¹³⁹

¹³⁴ Erkanal Öktü – Çınardalı Karaaslan, s.194-195.

¹³⁵ Erkanal, H., "Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe", *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, Ankara 2008, s.91-100.

¹³⁶ Erkanal, H. –Aykurt, A., "Liman Tepe 2006 Yılı Kara Kazıları", *29. KST, Cilt:3*, Ankara 2008, s.26; Erkanal, s.92.

¹³⁷ Erkanal-Aykurt, s.226; Erkanal, s.92-95.

¹³⁸ Erkanal-Aykurt, s.226; Erkanal, s.92-95.

¹³⁹ Erkanal-Aykurt, s.226-230; Erkanal, s.92-95.

Geç Tunç Çağı'nın ikinci mimari tabakası ise 1. mimari tabaka tarafından yoğun bir şekilde tahrip edildiğinden kısmen açığa çıkarılmıştır. İkinci mimari tabakada yerli ve Myken seramik örnekleri birlikte bulunmuştur. Bu seramiklerin form ve bezemeleri dikkate alındığında, Geç Hellas IIIB dönemi ile çağdaş oldukları ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁰

Geç Tunç Çağı 1. mimari tabakası, 3. mimari tabakadan sonra en iyi korunmuş tabakayı oluşturmaktadır.¹⁴¹ Alanın batısında bu mimari tabakaya ait, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir yapı, bu yapının doğusunda birbirine paralel olarak yapılmış iki yapı, bu yapıların güneyinde Pithoslu Yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapılardan kazı alanının kuzeybatısında yer alanının sadece güney kısmı açığa çıkarılmıştır. Yapıyı güneyden sınırlayan duvar 6.22 m uzunluğunda, doğudan sınırlayan duvar ise 3.65 m uzunluğundadır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan güney duvarının batı uzantısı, kuzeye doğru hafif bir kavis yapmaktadır.¹⁴²

Yapının doğu duvarı üzerinde 1.40 m genişliğinde bir kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığı taş parçaları ile döşenmiştir. Yukarıda bahsedilen yapının doğusunda ise birbirine paralel olarak yapılmış iki yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapılardan batıda yer alanı 6.15 m uzunluğunda, 5.85 m genişliğindedir. Yapının batı duvarı orta ve büyük boy levha taşlar duvarın iki yüzüne dik olarak yerleştirilip, orta kısmının çok küçük boy toplama taşlarla doldurulmasıyla meydana getirilmiştir. Doğu duvarı ise farklı bir teknikte, çift sıra taşın yan yana getirilmesiyle örülmüştür. Yapının içinde bir ocak kalıntısı ve çok sayıda seramik açığa çıkarılmıştır.¹⁴³

Mimari tabakada açığa çıkarılan alanın yerleşim yeri olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Genelde dikdörtgen biçimindeki yapılardan oluşan konutlar içinde ele geçen seramik ve buluntular Geç Hellas IIIC dönemine tarihlenmektedir. Geç Tunç Çağı'nın sadece geç safhasına ait üç mimari tabaka açığa çıkarılmıştır.¹⁴⁴ Bu mimari tabakalardan en eskisini oluşturan 3. mimari tabaka cadde ve sokaklardan oluşan düzenli bir yerleşim planı ortaya koymaktadır. Bu mimari tabaka üzerinde yer

¹⁴⁰ Erkanal-Aykurt, s.231-232; Erkanal, s.96.

¹⁴¹ Erkanal-Aykurt, s.231-232; Erkanal, s.96-98.

¹⁴² Erkanal-Aykurt, s.231-232; Erkanal, s.96.

¹⁴³ Erkanal-Aykurt, s.232-235; Erkanal, s.91-100.

¹⁴⁴ Erkanal-Aykurt, s.98-99.

alan ve Geç Hellas IIIB dönemine tarihlenen 2. mimari tabaka ise, daha az korunmuş olmasına rağmen yerleşimdeki sürekliliği göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu dönemde Myken seramiğinin oranında artış olduğu görülmektedir. Üst seviyelerde 1. mimari tabakaya ait kalıntılar ise daha iyi korunmuştur. Geç Hellas IIIC dönemine tarihlenen bu mimari tabakada çoğunluğu dikdörtgen biçiminde büyük anıtsal yapılar açığa çıkarılmıştır. Mimari ile bağlantılı ele geçen seramik ve buluntulardan bu dönemde Myken etkinliğinin yerleşimde arttığı, ayrıca yerli üretim Myken seramiğinin de ithal örneklerine göre artış gösterdiği tespit edilmiştir.¹⁴⁵ (Bkz. Lev.4 Çiz.6)

4.1.4. Miletos

Aydın ili Söke ilçesi sınırları içerisinde yer alan Miletos'un, Geç Tunç Çağı tabakaları üç ayrı evreden oluşmaktadır. Miletos Geç Tunç Çağı yerleşmesinin ilk iki tabakası tahkim edilmemiş, üçüncü tabakasının ise savunma duvarı ile çevrildiği bilinmektedir.¹⁴⁶

Miletos Geç Tunç Çağı 1. evresinde, Minos varlığına dair çok sayıda buluntu mevcuttur ve bu buluntulardan yola çıkarak bu evrenin bir Minos yerleşimi olduğu düşünülmektedir. Miletos'un yakın çevresindeki Kömür Adası ve Tavşan Adası gibi buluntu merkezlerinde de Minos malzemeleri yoğun bir şekilde bulunmuştur.¹⁴⁷ Bu alanda yapılan kazılar sonucu ele geçen seramik parçaları Geç Minos 1A ve Geç Minos 1B üslubundaki çanak çömlekler ile karakterize edilmektedir.¹⁴⁸

Geç Tunç Çağı 1. evresi, geç dönem tabakalarından dolayı yoğun tahribata uğramıştır. Bu yüzden bu dönemle ilgili mimari kalıntılar sınırlıdır. Bu dönem tabakasının doğu kısmında kaliteli işçilik gösteren bir cephe duvarı açığa çıkarılmıştır. Bu alanda Minos üslubu ile yapılmış çok sayıda duvar resmi parçaları ele geçmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Erkanal-Aykurt, s.232-235; Erkanal, s.98-99.

¹⁴⁶ A.M. Greaves, **Miletos, Bir Tarih**,(çev.), Hüseyin Çınar Öztürk, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s.68.

¹⁴⁷ Greaves 2003, s.70.

¹⁴⁸ Greaves 2003, s.71; V.B. Gorman, **Miletos, the Ornament of Ionia A History the City to 400 B.C.E.**,University of Michigan Press, Michigan 2001, s.20-24.

¹⁴⁹ Greaves 2003, s.71; Gorman, s.20-24.

Geç Tunç Çağı 2. evresi, Athena Tapınağı alanında yoğun Myken dönemine ait buluntular ile temsil edilmektedir.¹⁵⁰ Bu dönemde Miletos'ta Myken kültürünün, Minos kültüründen daha baskın olduğu ele geçen buluntular ile tespit edilmiştir.¹⁵¹ Geç Helladik IIIA'den itibaren Miletos'ta sadece Myken seramiğinin ithal edildiği anlaşılmaktadır. Bu evre çok sayıda seramik fırının bulunması, Miletos'un seramik üretim merkezi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁵²

Geç Tunç Çağı 3. evresinde, doğu – batı doğrultusunda uzanan geniş bir savunma duvarı ortaya çıkarılmıştır.¹⁵³ Geç Helladik IIIB dönemine denk gelen bu savunma duvarının, 4 - 4.50 m genişliğinde duvar kalınlığı tespit edilmiştir. Yüksekliği tespit edilemeyen savunma duvarının, 15 m'lik aralıklarla dik açılı bastionları bulunmaktadır.(Bkz. Lev.5 Çiz.7) Bu savunma duvarının, Yunanistan'da görülen Myken dönemi savunma duvarlarında kullanılan teknikten çok Hitit mimari tekniği ile yapıldığı düşünülmektedir.¹⁵⁴ Bu evrede sadece tek bir evin tam planı ortaya çıkarılabilmektedir. Bu yapı ortada bir koridor ve yanlarında odaları bulunan tipik Geç Myken Dönemi'ne özgü mimari plan özelliği göstermektedir. GTÇ 3. yapı evresi seramikleri önemli miktarda Geç Helladik IIIB ve Geç Helladik IIIC özellikleri göstermektedir. Miletos GTÇ 3. evresi Myken yerleşimlerinde olduğu gibi Geç Helladik IIIC Dönemi'nde yıkıntıya uğramıştır.¹⁵⁵

Miletos'ta saptanan 3 Geç Tunç Çağı evresinin birincisinden ele geçen buluntulardan yola çıkarak güçlü bir Minos etkisinin olduğu görülmektedir.¹⁵⁶ 2. evrede ise Myken etkisi yoğun olarak tespit edilmiştir. Bu dönemin Hitit kaynaklarında '*Millawanda*' olarak geçen yerleşim olduğu düşünülmektedir. 3. evrede yine Myken etkisi görülmekte fakat, Hitit mimari özelliği gösteren bir savunma duvarı ile çevrilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁰ Greaves 2003, s.80; Gorman, s.23-25.

¹⁵¹ Greaves 2003, s.81; Gorman, s.23-25.

¹⁵² Greaves 2003, s.81; Gorman, s.23-25.

¹⁵³ Greaves 2003, s.82; Gorman, s.25-31.

¹⁵⁴ Greaves 2003, s.83; Gorman, s.25-31.

¹⁵⁵ Greaves 2003, s.86; Gorman, s.25-31.

¹⁵⁶ Greaves 2003, s.69; Gorman, s.25-31.

¹⁵⁷ Greaves 2003, s.69; Gorman, s.25-31.

Miletos'un yarımada üzerine kurulması, korunaklı limanları ve coğrafik açıdan Anadolu ve Ege arasındaki etkileşimde kilit konumda olması, MÖ 1700'lerden itibaren buranın yoğun yerleşime açılmasına neden olmuştur. Bu yüzden Miletos Tunç Çağları'nın başından itibaren Ege Dünyası ve Anadolu arasında bir ticaret merkezi ve etkileşim noktası olarak varlık göstermeye başlamıştır.¹⁵⁸ Geç Tunç Çağı'nda Miletos'un kontrolü ve maddi kültüründeki etki odağı, Girit'in Minos, Yunanistan'ın Myken ve Orta Anadolu'nun Hitit kültürleri arasında el değiştirdiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁹

4.1.5. Bakla Tepe

Bakla Tepe İzmir ili, Menderes ilçesi, Bulgurca köyü sınırları içinde, Tahtalı Çayı'nın güney kenarında yer alan bir höyüktür. 250 x 350 m çaplarında olan höyüğün Geç Kalkolitik, Erken Tunç Çağı I, Erken Tunç Çağı II, Geç Tunç Çağı ve Roma-Bizans çağlarını temsil eden 5 kültür tabakasından oluştuğu belirlenmiştir (Bkz. Har. 9).

Geç Tunç Çağı tabakası, höyüğün batı ucunda, hem yerleşimin oturduğu kalker kaya tabakası, hem de 5.5 metreye ulaşan mimari tabakalar sonucunda oluşan yükseltinin batısında ele geçen bir oda mezar ve bir küp mezarla temsil edilmektedir.

Bakla Tepe'nin en yüksek yerinde ele geçen Geç Tunç Çağı'na tarihlenen oda mezar dikdörtgen bir şekle sahiptir.¹⁶⁰ Kuzeybatı-güneydoğu istikametine doğru uzanan mezar yapısının uzunluğu 5.15 m, genişliği ise 2.83 m'dir. Mezar odasının kapısı güneydoğu dar kenarı üzerinde bulunmaktadır.¹⁶¹ Yer yer 0.50 m. yüksekliğe kadar korunan duvarlara sahip olan bu oda mezarın tabanı çakıl taşlarıyla döşenmiştir. Bu mezar odasının kuzeybatı dar kenarı önüne iri bir taş plaka yerleştirilmiştir. Gelişigüzel bir şekilde üst üste konan yassı taşlardan oluşan ayaklar

¹⁵⁸ Gorman, s.13-14.

¹⁵⁹ Greaves 2003, s.69.

¹⁶⁰ H.Erkanal,- T.Özkan, "1996 Bakla Tepe Kazıları", 19. KST, Cilt:1, Ankara 1998, s.401-405; A.Erkanal,- V.Şahoğlu, "Bakla Tepe 1995-2001",DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları 1936-2011), Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji Bölümü Dergisi Anatolia Ek III.2,Ankara 2012, s.96.

¹⁶¹ Erkanal - Özkan, s.401-405; Erkanal - Şahoğlu, s.96.

üzerine yerleştirilen bu taş plaka, mezar tabanından 0.20-0.25 m kadar yükseltilmiştir.¹⁶² (Bkz. Lev.6 Res.3)

Mezarın iç kısmında, yer alan büyük dikdörtgen levha taşın, mezar içerisindeki sunuların ve urnelerin konduğu bir çeşit sunak görevi gördüğü düşünülmektedir.¹⁶³ Yüzeye çok yakın olması sebebiyle tarım faaliyetleri yüzünden oldukça tahrip edilmiş olan bu mezarda, çok sayıda yerli üretim seramik örneği ile boyalı ithal Myken seramiği ve onların yerel taklitleri ele geçmiştir.¹⁶⁴

Mezar içerisinde en az sekiz farklı bireye ait kremasyon kalıntıları tespit edilmiştir. Mezar odası içinde ele geçen çeşitli kapların içinde bulunan yanık insan ve hayvan kemikleri daha çok orta alana yayılmış vaziyette taban üzerinde tespit edilmiştir.¹⁶⁵ Yanık kemikler arasında ayrıca çok sayıda yanarak ergimiş çok küçük bronz hayvan heykelciklerine rastlanmıştır. Ergime sonucu bu heykelcikler tüm karakteristik özelliklerini kaybetmiştir. Kremasyon işlemleri sırasında yanarak eriyen bronzların, ölü gömme adetleri ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁶ Mezarda seramik dışında altın iğne ve küpeler ile Myken sanatında çok yakından tanınan rozet ve zambak şeklinde fildişi kakmalar ve üzeri bezeli bir tarak, fildişi, cam ve yarı değerli taşlardan yapılmış kolye taneleri ile taş bir Myken mührü ele geçmiştir. Mezarın çevresinde iki tane bronz ok ucu bulunmuştur.

Tüm bu arkeolojik bulgular, oda mezarın, halktan herhangi bir kişiye ait değil de olasılıkla bir idareciye ait bir mezar olduğuna işaret etmektedir.¹⁶⁷

¹⁶² Erkanal – Özkan, s.401-405; Erkanal – Şahoğlu, s.96.

¹⁶³ Erkanal – Özkan, s.401-405; Erkanal – Şahoğlu, s.96.

¹⁶⁴ Erkanal – Özkan, s.401-405; Erkanal – Şahoğlu, s.96.

¹⁶⁵ Erkanal – Özkan, s.401-405; Erkanal – Şahoğlu, s.96.

¹⁶⁶ Erkanal – Özkan, s.401-405; Erkanal – Şahoğlu, s.96.

¹⁶⁷ Erkanal – Özkan, s.401-405; Erkanal – Şahoğlu, s.96.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. İONİA ERKEN DEMİR ÇAĞI YERLEŞİM MİMARİSİ

5.1.1 Phokaia

İzmir'in Foça ilçesinde yer alan Phokaia, Panionia birliğinin en kuzeyinde yer alan kentidir. Coğrafi olarak bakıldığında zaman Aiolis topraklarının içinde yer almaktadır.¹⁶⁸

I. I ve II Numaralı Oval Yapıları

Phokaia'da yapılan kazılar ile ortaya çıkartılan ve kazıcısı tarafından¹⁶⁹ I No.lu Oval Yapı olarak isimlendirilen yapının 6 m. güneyinde ikinci bir oval yapı daha bulunmuştur.¹⁷⁰ II No.lu Oval Yapı olarak kodlanan bu yapının hemen altında ise Demirci Atölyesi olarak adlandırılan başka bir yapı daha ortaya çıkarılmıştır.¹⁷¹

Her iki oval yapının da planları fazla tahrip olmadan korunmuş ve birbirine yakın plan özelliği göstermektedirler.¹⁷² II Numaralı olarak adlandırılan Oval Ev, Demirci Atölyesi'nin doğu bölümü üzerinde yer almaktadır. II Numaralı Oval yapının arka duvarı, I Numaralı Oval yapıya göre daha belirgin bir ovallik göstermektedir.¹⁷³

Güney yönüne bakan her iki oval evin doğu iç duvarlarına bitişik birer ocakları bulunmaktadır. Her ikisinin de duvar iççilikleri birbirine benzer durumdadır. İkisinin de bulunduğu bölgede kerpiç izi kalıntıları çok az korunmuştur. Buna göre taş temel üzeri kerpiç duvarlara sahip oldukları düşünülmektedir. (Bkz. Lev.6 Çiz.8-Lev.7 Çiz.9)

¹⁶⁸ Hoepfner 2011, s.110-111.

¹⁶⁹ Ö.Özyiğit, "2000-2001 Phokaia Kazı Çalışmaları" 24. KST Cilt:2, Ankara 2002, s.342-343.

¹⁷⁰ Ö.Özyiğit, "2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 26. KST, Cilt:2, Konya 2004, s.43-51; Ö.Özyiğit, "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları" *Anadolu/Anatolia Sayı: 25*, Ankara 2003, s.109.

¹⁷¹ Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁷² Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁷³ Özyiğit 2004, s.43-51.

Çatı kiremitleri ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.¹⁷⁴ Fakat çatının oldukça dik bir eğime sahip olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmalarda, Demirci Atölyesi'nin tabanı üzerinde, II No.lu oval evin tabanının altında Submyken amphorası bulunmuştur. Bulunan bu amphora, Demirci Atölyesi'nin kronolojik sonunu belirlerken, II No.lu oval yapının da yapım tarihini ortaya koymaktadır. MÖ11. yüzyıl sonlarına ait bu amphoraya göre, Demirci Atölyesi bu zamanda sona ermiş. Oval Evler'inde bu tarihten az sonra yani Erken Demir Çağı'nda yapılmış olduğu düşünülmektedir.¹⁷⁵ Bu ev yapıları, aynı tabaka da bulunan keramikler ışığında Erken Demir Çağı'na tarihlenmektedirler.

II. Demirci Atölyesi

I Numaralı Oval Ev'in güneyinde kalan Demirci Atölyesi yarım yuvarlağa yakın, hilali andıran biçimde düzenlenen bir teras üzerinde bulunmaktadır.¹⁷⁶ Bu atölyenin içinde at nalı biçimindeki ocaklar yer almaktadır.¹⁷⁷ Hilal şeklindeki kuzey tarafında daha düşük seviyelerde de demirci ocakları bulunmuştur. Burada çok sayıda demir cürufunun bulunması, buranın bir demirci atölyesi olduğunu göstermektedir. Atölyenin üstü açık vaziyette, yamaca bakan güney bölümünde çok yüksek olmayan bir duvar mevcuttur. Bu duvarın, yamaçtan akan toprakları tutmak için inşa edilmiş istinat duvarı olduğu düşünülmektedir. Kuzeydeki duvar da ise demirci ocağı izlerine rastlanılmıştır. Teras ve ocakların tümü kuzey yönüne bakar pozisyonundadır.¹⁷⁸ (Bkz. Lev.7 Çiz.10)

Atölyenin tabanının altında Myken dönemine tarihlenen testi parçaları tespit edilmiştir.¹⁷⁹ Burdan yola çıkarak bu atölyenin, MÖ 11. yüzyılın başlarında oluşturulduğu düşünülmektedir. Atölyenin tabanı üzerinde insitu olarak bulunan Submyken döneminin son evresine ait olabilecek bir amphora MÖ 11. yüzyılın

¹⁷⁴ Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁷⁵ Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁷⁶ Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁷⁷ Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁷⁸ Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁷⁹ Özyiğit 2004, s.43-51.

sonlarına tarihlenmektedir. Buna göre Demirci Atölyesi'nin MÖ 11. yüzyılın başlarından sonlarına dek etkinlik göstermiş olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁰

5.1.2. Eski Smyrna (Bayraklı)

İzmir il sınırları içinde Bayraklı ilçesinde yer alan Eski Smyrna, Antik dönemde batısı ve güneyi denizle çevrili bir yarımadaıktı. Meles Irmağı'nın getirdiği alüvyonlarla dolan Bayraklı Höyüğü, bir düzlük üzerinde kurulu bir tepecik görünümündedir.¹⁸¹ Smyrna Kenti, bu tepecik üzerinden ovaya doğru geniş bir alana yayılır.¹⁸² Yerleşim Thessalia'dan gelen Aioller tarafından kurulmuştur. Daha sonra, MÖ 8. yüzyılda yerleşim Kolophonlu İonlar tarafından ele geçirilmiştir.¹⁸³

Bayraklı höyüğünün çekirdeğini kayalık bir tepe oluşturmakta ve tespit edilebilen en erken tabakasını, MÖ 3000 – 2500 yılları arasına denk gelen ve Troia I ile çağdaş olan bir tabaka oluşturmaktadır. Denizden 6.40 m yükseklikten itibaren höyükte Hellen kültür katları yer almaktadır.¹⁸⁴(Bkz. Har. 10)

Bayraklı höyüğünde, protogeometrik stilin en erken örneği olan ve MÖ 1000 – 950 yılları arasına tarihlenen oldukça iyi korunmuş olan oinochoe, 6.60 – 6.70 m seviyelerinde bulunmuştur. Bu seviyede bol miktarda tek renkli ve protogeometrik seramik parçaları ele geçtiğinden, kazıcısı tarafından bir yapı katının var olduğu önerilmiştir. Bu yüzden bu seviye Protogeometrik Birinci Yapı Katı olarak adlandırılmıştır. Ancak bu seviyede herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır.¹⁸⁵

Höyükte 7.00-7.40 m seviyelerinde, çoğunlukla gri renkli seramik olmak üzere bol miktarda protogeometrik boyalı parçalar ve testiler bulunmuştur. MÖ 950-

¹⁸⁰ Özyiğit 2004, s.43-51.

¹⁸¹ E.Akurgal, *Eski İzmir Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, T.T.K. Yayınları, İzmir 1983, s.12-13; Fagerström, K., *Greek Iron Age Architecture Developments Through Changing Times*, Archaeological Institute of America Press, Göteborg 1988, s.91.

¹⁸² Akurgal 1983, s.12-13; E. Doğer, *İzmir'in Smyrna'sı (Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar)*, İletişim Yayınları, İzmir 2006, s.14-23.

¹⁸³ Akurgal 1983, s.44-48; Fagerström, s.91-92; Hoepfner 2011, s.156.

¹⁸⁴ Akurgal 1983, s.13; Akurgal 1996, s.122-124.

¹⁸⁵ Akurgal 1983, s.13-15; Akurgal 1996, s.122-124.

925 yıllarına tarihlenen bu alan Protogeometrik İkinci Yapı Katı olarak adlandırılmıştır.¹⁸⁶

Protogeometrik boyalı keramik örneklerinin yoğun bir şekilde bulunduğu 7.40-7.70 düzeyleri arasındaki yapı katı Protogeometrik Üçüncü Yapı Katı olarak bilinir. MÖ 925-875 yıllarına tarihlendirilen bu yapı katında, ikisi de Geç Protogeometrik stilde bir krater ve bir amphora bulunmuştur. Bu yapı katının en önemli temsilcisi ise Oval Ev'dir.¹⁸⁷

I. Smyrna Oval Ev

Smyrna'da bulunan Oval Ev olarak adlandırılan yapı tek odadan oluşmaktadır.¹⁸⁸ Kuzey – güney doğrultusunda uzanan yapının¹⁸⁹ 87 cm genişliğindeki kapı girişi kuzey kesimde bulunmaktadır.¹⁹⁰ Yapının duvarları, boyutları 50 x 30 x 12 cm olan kerpiç bloklardan inşa edilmiştir.¹⁹¹ Yapının içten boyutları 2.4 x 4.00 m olup, kullanma alanı 10 metrekareden ibarettir. (Bkz. Lev.8 Çiz.11)

Yapının iç mimarisi ile ilgili kalıntılar yoğun değildir. Ocak ve ocak ile ilgili herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Oval Ev'in kuzey bölümünde çaprazlama iki, güney kesiminde ise bir tane olmak üzere toplam üç tane, çatıyı desteklemek için açıldığı düşünülen ve içinde yanmış ahşap parçaları bulunan direk delikleri tespit edilmiştir.¹⁹²

Kerpiç duvarların iç tarafı; Akurgal'ın önerisine göre, yumruk büyüklüğünde taşlar ve pithos parçaları ile desteklenmiştir.¹⁹³ Fagerström ise küçük taş ve pithos

¹⁸⁶ Akurgal 1983, s.13-15; Akurgal 1996, s.122-124.

¹⁸⁷ Akurgal 1983, s.13-15; Akurgal 1993, s.122-124.

¹⁸⁸ Akurgal 1983, s.15; E.Akurgal, *Eski Çağ'da Ege ve İzmir*, Yaşar Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 1993, s.45-46; Fagerström, s.91-92

¹⁸⁹ Fagerström, s.91.

¹⁹⁰ Akurgal 1983, s.15; H.Drerup, *Griechische Baukunst in Geometrischer Zeit*, Vandenhoeck & Ruprecht Press Göttingen 1969, s.44-47; Fagerström, s.92.

¹⁹¹ Akurgal 1983, s.15; Akurgal 1993, s.45-46.

¹⁹² Akurgal 1983, s.15; Drerup, s.44-47; Fagerström, s.91.

¹⁹³ Akurgal 1983, s.15; Akurgal 1993, s.45-46.

parçalarının, bir şekilde duvar dibine yığıldığını ve yapının parçası olmama ihtimali üzerinde durmaktadır.¹⁹⁴

Oval ev 20–25 cm yüksekliğinde düzensiz kerpiç bir temel üzerine inşa edilmiştir.¹⁹⁵ Dış tarafında ise temel bulunmamakta, kerpiçler doğrudan toprak üzerinde yükselmektedirler. Yapının tabanı dıştaki döşeme düzeyinden 20 cm dolaylarında alçaktadır.¹⁹⁶ Duvarlar kerpiçlerin birbiri üzerine uzunlamasına konulmaları ile örülmüş olduğu için sadece 30 cm kalınlığında idi. Duvar sıvası ile ilgili herhangi bir kanıt mevcut değildir.¹⁹⁷

Evin 30 cm kalınlığındaki duvarları ince bir duvar yapısının olduğunu göstermektedir. Bu da duvarların üstünün sazdan bir damla örtülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Oval Ev 7.70 m düzeyinde olduğu yani geç Protogeometrik krater ve amphoranın bulunduğu kat içinde yer aldığı için, yapının MÖ 10 yüzyılın son dörtlüğünde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Erken Demir Çağı'na tarihlenen Smyrna Oval Ev'i, Peleponnese'de yer alan Asine Oval B yapısındaki gibi, köşelerinin yuvarlatılmasından dolayı dikdörtgen bir form özelliği de göstermektedir.¹⁹⁸ (Bkz. Lev.8 Çiz.12)

II. Smyrna XLI Yapısı

Smyrna XLI Yapısı, yerleşimin kuzey kısmında, savunma duvarına yakın bir yerde inşa edilmiştir.¹⁹⁹

Doğu – batı doğrultusunda uzanan yapı; dikdörtgen formunda, 9.5 m uzunluğunda, 6.5 m genişliğe sahiptir. Yapının duvar yüksekliği 1.30 m civarında korunmuş vaziyettedir. XLI Yapısı'nın içinde herhangi bir ocak kalıntısına rastlanılmamıştır. Burada ele geçen mutfak ve fırınlama kaplarının yoğunluğundan

¹⁹⁴ Fagerström, s.92.

¹⁹⁵ Akurgal 1983, s.15; Akurgal 1993, s.45-46; Drerup, s.44-47; Fagerström, s.91-92.

¹⁹⁶ Akurgal 1983, s.15; Akurgal 1993, s.45-46; Drerup, s.44-47; Fagerström, s.91-92.

¹⁹⁷ Akurgal 1983, s.15; Akurgal 1993, s.45-46.; Drerup, s.44-47; Fagerström, s.91-92.

¹⁹⁸ Akurgal 1983, s.24; Mazarakis Ainian 1997, s.100.

¹⁹⁹ Akurgal 1983, s.22-23; Fagerström, s.93.

dolayı mutfak olarak kullanıldığı kazıcısı tarafından önerilmektedir.²⁰⁰ (Bkz. Lev.9 Çiz.13)

Duvarlarda kullanılan üç farklı boyuttaki taş malzemeden ve farklı seviyelerde ele geçen seramiklerden dolayı, yapının üç evreli bir özellik gösterdiği düşünülmektedir.²⁰¹

Birinci evrede ele geçen Erken Geometrik oinichoe parçalarından yola çıkarak, MÖ 875-825 yıllarında kullanıldığı düşünülmektedir. İkinci evrede ise Orta Geometrik dönemine tarihlenen kraterden dolayı MÖ 750 yıllarına tarihlenmektedir. Üçüncü evrede bulunan Geç Geometrik kap parçaları, yapının MÖ 8. yüzyılın sonlarında buranın kullanıldığını göstermektedir.²⁰²

III. Smyrna XLVI Yapısı

Smyrna XLVI Yapısı, doğu – batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı bir yapıdır. Smyrna XLI yapısının batısına bitişik vaziyette inşa edilmiştir.²⁰³ Yapı, 8 m uzunluğa, 6.6 m genişliğe sahiptir. Duvar yüksekliği 0.5 m civarında korunabilmiştir. Yapının içinde herhangi bir seramik parçasına rastlanmamıştır. Smyrna XLVI yapısının da Smyrna XLI yapısında olduğu gibi üç kullanım evresi geçirdiği düşünülmektedir.²⁰⁴ (Bkz. Lev.9 Çiz.13)

IV. Smyrna XLVII Yapısı

Smyrna XLVII Yapısı hemen XLVI Yapısı'nın doğusunda, müstakil bir yapı özelliği göstermektedir.²⁰⁵ Dikdörtgen formda olan yapı, kuzey – güney doğrultusunda uzanmaktadır. Yapı, 8 m uzunluğa, 5.5 m genişliğe sahiptir. Duvar kalınlığı 0.50-0.60 m civarındadır. Diğer yapılarda olduğu gibi bu yapının da üç kullanım evresi geçirdiği düşünülmektedir.²⁰⁶ (Bkz. Lev.9 Çiz.13) Oval Ev'in bulunduğu alanda apsidal plan özellikleri gösteren LV-LVI ve LIII-LIV yapıları da

²⁰⁰ Akurgal 1983, s.22-23; Fagerström, s.93.

²⁰¹ Akurgal 1983, s.22-23; Fagerström, s.93.

²⁰² Akurgal 1983, s.22-23; Fagerström, s.93.

²⁰³ Akurgal 1983, s.24; Fagerström, s.94.

²⁰⁴ Akurgal 1983, s.24; Fagerström, s.94.

²⁰⁵ Akurgal 1983, s.24; Fagerström, s.95.

²⁰⁶ Fagerström, s.95.

mevcuttur. Bu yapılar da aynı tabakada bulunduklarından Oval Ev ile çağdaş oldukları düşünülmektedir.²⁰⁷ (Bkz. Lev.9 Çiz.14)

5.1.3. Klazomenai

İzmir körfezinin güneybatısındaki, Urla ilçesinin İskele mahallesinde yer alan Klazomenai antik kenti, MÖ11. yüzyılın ortalarında bugünkü Liman Tepe Höyüğü'nün eteklerinde kurulmuştur.²⁰⁸ (Bkz. Har.8)

I. Protogeometrik I. – II. Evre Yapıları

Klazomenai'da Protogeometrik Dönem'e tarihlenen yapılar, Protogeometrik Dönem Kaya Elmalı Sektörü I. ve II. evre olarak adlandırılan alanlarda açığa çıkarılmıştır.

Liman Tepe, Protogeometrik Dönem Kaya Elmalı Sektörü I. evre kazılarında bir bölümü açığa çıkarılan yapı, höyüğün güney eteklerinde Erken Tunç II Dönemi surunun güneye doğru uzanan enkazı içinde yer almaktadır.²⁰⁹ Yapının kuzey duvarı tam olarak incelenememiştir. Yapının batı ucu apsis oluşturmaktadır. Yapı doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Yaklaşık 3,5 m.lik genişliği ve 7 m uzunluğundaki yapının sondaj sınırları dışına uzandığı göz önüne alındığında, kazıcıları tarafından eldeki yapının en az 5 m genişliğinde ve 10 m uzunluğunda olduğu düşünülmektedir.²¹⁰ Yapının doğu duvarı, ortasına denk gelen MÖ 4. yüzyılda açılan su kuyusudan dolayı tahrip olmuştur.²¹¹ (Bkz. Lev. 10 Çiz.15)

Yapının duvarlarının iç yüzlerinde orthostatları andırır gibi dikey olarak yerleştirilmiş yassı taş sırası, bir temele gereksinme duyulmadan kısmen toprağa gömülmüştür. Elde edilen verilere göre, Liman Tepe mevkiinde Protogeometrik dönemde üç farklı mimarı evreden söz edilebilir. Bunlardan en erken tarihli olanı,

²⁰⁷ Akurgal 1983, s.24; Mazarakis Ainian 1997, s.99.

²⁰⁸ Hoepfner 2011, s.154-155; G.Bakır – Y.Ersoy – İ.Fazlıoğlu – N.Aytaçlar – H.Cevizoğlu – B.Hürmüzlü – Y.Sezgin, "1999 Klazomenai Kazısı" **22. KST, Cilt: 2**, Ankara 2001, s.35.

²⁰⁹ N.Aytaçlar, "The Early Iron Age at Klazomenai", **Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony**, Thessaloniki 2004 (20-21 Kasım 2001), s.19.

²¹⁰ Bakır v.d., s.28-36; Aytaçlar, s.17-41.

²¹¹ Bakır v.d., s.28-36; Aytaçlar, s.17-41.

apsidal planlı yapının doğrultusunda uzanan ve daha derin seviyedeki kuzeybatı-güneydoğu uzantılı duvar ile bunun ile ilişkili 1.55 m seviyesindeki taban düzlemidir.

İkinci yapı evresinde ise daha güçlü duvarları ile kendi içinde farklı iki mimarı safhaya sahip olan yeni bir apsidal planlı yapı daha inşa edilmiştir.²¹² (Bkz. Lev.10 Çiz. 16) Yapı, az sayıda elde edilen seramiklerden Erken Demir Çağ'a tarihlenmektedir.

Doğu tarafta korunan ve dikey olarak yerleştirilmiş tek büyük taş I. evre yapısının tabandan itibaren en az 71 cm yükseklikteki taş duvarıdır. Doğu ucta izlenen kuzey duvarının dış yüzünden yola çıkarak, yapı içindeki tabanın, yapının dışındaki gezinme düzlemine göre 15-20 cm daha derinde olduğu tahmin edilmektedir. Böylece, Klazomenai apsisli yapısının, kısmen Tunç Çağı enkazı içine gömülerek yapılmış ve Smyrna Oval Ev'i gibi bir yapı olduğu vurgulanmaktadır.²¹³

Taş subasman duvarının üst yüzeyinde kerpiç blokların yerleştirilmesine uygun bir düzlem oluşturulmuştur. Fakat duvar üzerinde herhangi bir kerpiç blok izine rastlanmamıştır. Ancak taban üzerine düşmüş ve yanarak tuğlalaşmış iri kerpiç parçaları, duvarların kerpiç ile örülmüş üst yapısıyla ilişkilidir.²¹⁴

Klazomenai'deki Erken Demir Çağı evlerinin çatı rekonstrüksiyonu ile ilgili kesin bulgular yoktur. Evin içinde çatıyı destekleyecek direklere ait izler tespit edilememiştir. Ancak bu tür izlerin, yapının apsisinin bulunduğu batı ucunda yer yer izlenen geç dönem tahripleri nedeniyle ele geçirilememiş olabileceği düşünülmektedir. Yapı içindeki kil taban azda olsa tahrip olmuştur.²¹⁵

Yapının içerisinde farklı mimari öğelere ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Kuzeydoğuda, kuzey duvarına yaslanmış, yaklaşık 1 m genişlikte plaka taşlarla döşenmiş bir seki bulunmuştur. Yassı taşlar iki sıra halinde üst üste yerleştirilmiştir. Duvara dayandığı kısımda evin tabanından 40 cm yüksekliğe ulaşan seki, güneye

²¹² Bakır v.d., s.28-37; Aytaçlar, s.17-41.

²¹³ Bakır v.d., s.28-32; Aytaçlar, s.17-41.

²¹⁴ Bakır v.d., s.28-32; Aytaçlar, s.17-41.

²¹⁵ Bakır v.d., s.28-32; Aytaçlar, s.17-41.

doğru eğimli bir şekilde alçalmaktadır. Yapının orta kısmında 1.60 m çapında, iki sıra halinde taşla döşenmiş yuvarlak bir platform vardır.²¹⁶

Klazomenai evinin boyutları ve mimari yapı özellikleri bakımından en yakın benzeri olarak Nikhoria IV-1 yapısı gösterilmektedir. (Bkz. Lev.11 Çiz.17) Nikhoria örneğinde apsise yakın 1.60 m çaplı taş ile inşa edilmiş yuvarlak bir platform açığa çıkarılmıştır. Sunak olarak tanımlanan bu platformun aynı boyuttaki yakın bir benzeri Klazomenai yapısında da görülmektedir. Bu yapının bulunduğu tabakanın bir yangınla sona erdiği düşünülmektedir.²¹⁷

Protogeometrik Dönem Kaya Elmalı Sektörü II. evre, yapının ilk evresinin bir yangınla sona ermesinin ardından, burada yeni bir yapım evresi başlamıştır. Bu yeni yapım evresinde eklenen bölme duvarının ilk evre tabanı üzerindeki yanık kerpiç parçaları ile seramik parçalarının hemen üzerine gelecek şekilde yerleştirildiği anlaşılmıştır. İkinci yapının kuzey duvarının batı ucunda Protogeometrik yapının duvarlarını örten bir ocak bulunmuştur. Bu ocağın altında ele geçirilen en geç malzeme Geç Geometrik döneme tarihlenen bir skyphos parçasıdır. Bu parça yapının tarihlenmesi açısından önemlidir.²¹⁸

Protogeometrik dönem yapısının güney bölümünde yapılan sondajda MÖ 7. yüzyıla ait apsidal planlı başka bir yapının bir bölümü açığa çıkarılmıştır.²¹⁹

Yürütülen çalışmalar Liman Tepe'deki Prehistorik yerleşimin güney eteklerinin Erken Demir Çağı'nda yoğun bir yapılaşmaya sahne olduğunu kanıtlamaktadır.²²⁰ Feride Gül Sektörü yapı katları kazılarında da MÖ 650-630/20 tarihlerine verilen ve kazıcıları tarafından 'J' olarak adlandırılan yapı apsisli bir plan özelliği göstermektedir. Böylece Geometrik dönemde de Klazomenai'de yerleşimin devam ettiğine işaret etmektedir.²²¹

²¹⁶ Bakır v.d., s.28-32; Aytaçlar, s.17-41.

²¹⁷ Bakır v.d., s.30; Aytaçlar, s.17-41.

²¹⁸ Bakır v.d., s.28-32; Aytaçlar, s.17-41.

²¹⁹ Bakır v.d., s.28-32; Aytaçlar, s.17-41.

²²⁰ Bakır v.d., s.32; Aytaçlar, s.17-41.

²²¹ Bakır v.d., s.28-32; Aytaçlar, s.17-41.

5.1.4. Erythrai

Erythrai, İzmir'in Çeşme ilçesinden yaklaşık 26 km uzaklığında, bugünkü Ildırı köyünde yer almaktadır.²²²(Bkz. Har. 11)

I. Erythrai Megaron Yapısı

Erythrai'deki megaron yapısı akropolisin batı tarafına hâkim bir noktada inşa edilmiştir.²²³ 6.5x13 m boyutlarında olan yapının duvar işçiliği basit olup kaba yontulmuş şekilsiz taşlardan örülmüştür. Yapının dış duvarı daha büyük poligonal taşlardan örülmesine karşın, iç kısımlarda daha küçük boyutlu taşlar kullanılmıştır. Yapının güney duvarının bir bölümü, burada bulunan ana kaya kabaca tıraşlanarak üstüne inşa edilmiştir. Bizans dönemindeki tahribattan dolayı megaron yapısının giriş ve çatıyı destekleyecek iç sütunları hakkında bir buluntu ele geçmemiştir. Fakat yapının boyutundan anlaşılabileceği üzere, yapının girişinde çift sütunlu bir ante ve çatıyı destekleyecek bir sıra sütunun olduğu varsayılmaktadır.²²⁴ (Bkz. Lev.11 Çiz.18)

Bu dönem İon ev planları incelendiğinde oval ve apsidal planlı yapıların ön planda olduğu görülmektedir. Emporio ve Erythrai'de görülen megaron yapıları benzerlik göstermektedirler. Bu yapıların ortak özellikleri akropolise en yakın ve akropolisin en güvenli yerinde bulunmaları ve diğer mimari yapılardan farklı ve daha büyük boyutlu olmalarıdır.²²⁵ Bu yüzden bu yapıların yöneticiye ait mekânlar olduğu düşünülmektedir.²²⁶

Megaron yapısının enkazında bulunan Geometrik Dönem seramikleri ve yapının girişine yakın bir yerde ele geçen Kuzey Suriye - Hitit sanatı özellikleri gösteren bronz heykelcik sayesinde yapı MÖ 8. yüzyılın sonu ile 7. yüzyılın başına tarihlenmektedir.²²⁷

²²² Hoepfner 2011, s.146-151.

²²³ E.Akurgal, *Erythrai. An Ancient Ionian City*, Tifset Yayınevi, İzmir 1979, 6.

²²⁴ Akurgal 1979, s.7-8.

²²⁵ Hoepfner 2011, s.148.

²²⁶ Akurgal 1979, s.7.

²²⁷ Hoepfner 2011, s.6.

5.1.5. Ephesos

Ephesos kuzey İonia ile güney İonia arasında kalan, bugünkü İzmir ilinin Selçuk ilçesinin 3 km uzağında bulunan, daha sonra önemli bir Roma şehri olan antik bir Yunan kentidir.²²⁸

I. Ephesos Apsidal Yapı

Ephesos'taki yapı, MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Ephesos Artemis Tapınağı'nın güneybatı kısmının altında bulunmuştur.²²⁹ Apsidal formlu bu yapı doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır.²³⁰ Yapının yalnızca apsisli kuzey bölümü ortaya çıkarılmış, geri kalan kısmı ise tahribata uğramıştır. Ortaya çıkartılan yapının boyutu 6.75 m uzunlukta, 6 m genişliğindedir. Duvar kalınlığı ise 0,4 m ile 0,7 m arasında değişmektedir. Duvar yüksekliği tahribattan dolayı tespit edilememiştir. Ephesos'taki yapı küçük taşlardan inşa edilmiştir. Yapının çatısı ile ilgili bir ipucu ele geçmemiştir. Yapı girişinin batı tarafında olduğu tespit edilmiştir. Yapı tabanında bulunan sarı kil tabakasının, çöken çatının kalıntıları olduğu düşünülmektedir. Bu yapıda; ocak, sundurma, kerpiç parçası gibi buluntular ve tarihlleme yapılabilecek seramik parçası tespit edilememiştir. (Bkz. Lev.12 Çiz.19)

Artemis Tapınağı'nın doğu tarafında yapılan derin sondajlarda burada Protogeometrik Dönem ve Myken tarzı seramik parçalarına rastlanılmıştır.²³¹ Yapının daha öncesi ile ilgili materyallere rastlanılmadığı için bu seramik parçaları tarihlleme açısından önemlidir. Bu buluntulardan yola çıkarak Ephesos'taki apsidal yapı Erken Demir Çağ'a tarihlendirilmektedir.²³² Yapının fonksiyonu ile ilgili çeşitli tartışmalar söz konusudur. En yaygın olanı buranın Athena kültü ile ilgili ilk tapınak olduğudur. Fakat bunu ispatlayabilecek bir buluntu ele geçmemiştir.²³³

²²⁸ Heopfner 2011, s.111-114.

²²⁹ Fagerström, s.97; Heopfner 2011, s.113.

²³⁰ Fagerström, s.97; Mazarakis Ainian 1997, s.109.

²³¹ I.S.Lemos, *The Protogeometric Aegea. The Archaeology of the Late Eleventh and Tenth Centuries B.C.*, Oxford University Press, Oxford 2002, s.148.

²³² Lemos, s.148.

²³³ Fagerström, s.97

5.1.6. Miletos

Miletos, Güney İonia'da, Meandros nehrinin döküldüğü yere yakın bir noktada kurulmuştur. Aydın ili Söke ilçesi sınırları içerisinde Söke'ye 30 km. uzaklıkta bulunan Miletos, kuzeye doğru Meandros'un ağzında, geniş körfeze çıkıntı yapan dar bir yarım adanın ucunda yer alır.²³⁴ MÖ 7 ve 6. yüzyıllar boyunca İonia'nın en önde gelen kenti olan Miletos, Meandros nehrinin denize döküldüğü yerde bir yarımada üzerinde kurulmuştur.²³⁵

Miletos kentinin üzerinde bulunduğu yarımadanın her iki sahil şeridinde girintili çıkıntılı dört ayrı limanı vardır. Bu limanlar Miletos tüccarlarına sadece geniş barınak sağlamakla kalmamış, onu başka limanlardan, özellikle sayısız kolonilerden gelen gemilere yükleme-boşaltma için önemli bir merkez yapmıştır. Miletos'un Geometrik Dönem evleri oldukça düzgün bir şekilde taştan yapılmış köşeli evlerdir.²³⁶ Athena Tapınağı'nın doğusundaki bir evin levhalarla döşenmiş bir kanalı da bulunmuştur. Yine Geometrik Dönem'e tarihlenen taştan oval yapılar da saptanmıştır. MÖ 8. Yüzyıla tarihlenen, A ve B yapıları olarak adlandırılan iki oval planlı yapı Hellenistik Dönem sur duvarının güney kısmında ortaya çıkarılmıştır.²³⁷

I. Miletos A Yapısı

Doğu-batı doğrultusunda uzanan bu yapı, 6 m uzunluğunda ve 5.20 m genişliğinde korunan kısmı ile bulunmuştur. Duvar kalınlığı 30-35 cm civarında olan yapının merkezinde bir ocak tespit edilmiştir. Yapının içinde yoğun yanık izlerine rastlanmıştır. Giriş ile ilgili ele geçen bir bulgu mevcut değildir.²³⁸ (Bkz. Lev.12 Çiz.20)

II. Miletos B Yapısı

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan B yapısı, 10 m uzunluğunda ve 5.60 m genişliğinde tespit edilmiştir. İnşasında küçük taşlar kullanılan yapı 0.45 m

²³⁴ Hoepfner 2011, s.67-70; Gorman, s.1-4.

²³⁵ Akurgal 2007, s.370; Gorman, s.1-4; Hoepfner 2011, s.18.

²³⁶ Greaves 2003, s.101-102.

²³⁷ Mazarakis Ainian 1997, s.109.

²³⁸ Mazarakis Ainian 1997, s.109.

yüksekliğinde korunabilmiştir. Tespit edilen duvar kalınlığı A yapısında olduğu gibi 0.35 – 0.37 m kalınlığındadır ve yine bu yapıda da giriş ile ilgili bir ize rastlanmamıştır.²³⁹ Yapının doğu kısmında, killen sıvanmış 2 m uzunluğunda, 1 m genişliğinde ve 0.45 m derinliğinde bir çukur yapısı tespit edilmiştir. Yapıda ayrıca iki adet pişmiş toprak at figürini ele geçirilmiştir. MÖ 7. yüzyılda bir yangınla son bulan bu yapıların, en erken MÖ 8. yüzyıla, yani Geç Protogeometrik Döneme tarihlendiği düşünülmektedir.²⁴⁰ (Bkz. Lev.12 Çiz.20)

Bu oval yapılar, kazılarını yapan arkeologlar tarafından Karia tapınakları olarak değerlendirilmiş olmalarına karşın, Smyrna antik kentinde açığa çıkarılan benzeri konut yapıları olma olasılıkları daha fazladır. Miletos'taki Geometrik dönem mimarlığında gözlenen köşeli oval evlerin bir arada bulunması, bu dönemde bölgedeki yerleşimler ve zanaatkâr mahalleleri için tipiktir. Kalabaktepe akropolisinde, ilk kazılarda evler saptanmış, sonraki yıllarda yürütülen çok ayrıntılı stratigrafik çalışmalar sayesinde ise kilit önemdeki bu dönem hakkında daha çok kanıt açığa çıkarılmıştır.²⁴¹ İki evreli olduğu düşünülen Kalabaktepe'deki Geç Geometrik Dönem yerleşimi MÖ 8. yüzyılda başlar. Kalabaktepe'nin henüz MÖ 8. yüzyılda dahi tahkim edilmiş olduğu ileri sürülmüş olsa da, bu duvarın gerçekten bir savunma duvarı olduğu, ya da tüm tepeyi çevrelediği kesin değildir. Bu en erken tabakada saptanan bir çömlekçi fırını, Miletos'ta seramik üretiminin devam ettiğini kanıtlamaktadır. Yerleşimin Kalabaktepe ve Athena Tapınağı alanı gibi iki ayrı alana yayıldığı ve Didyma'daki tapınağın ilk evresinin tarihlendiği Geometrik Dönem, Miletos için önemli bir dönemdir.²⁴²

5.1.7. Samos

Samos (Sisam) Batı Anadolu kıyılarına yakın mesafede, Ege Denizi'nde yer alan bir adadır. Samos Heraion, Yunan dünyasındaki tanrıça Hera'ya en eski tapınım

²³⁹ Mazarakis Ainian 1997, s.109-110.

²⁴⁰ Mazarakis Ainian 1997, s.109-110.

²⁴¹ Hoepfner 2011, s.69.

²⁴² Greaves 2003, s.101-102.

alanlarından biridir. Heraion'daki tapınım kültü MÖ 10. yüzyılda başlayıp antik dönemin sonuna kadar devam etmiştir.²⁴³

I. Samos Heraion Ia

Yunan dünyasının ilk Hera tapınağı ve en erken Hekatompedon planlı yapısı, Samos Heraion kutsal alanında tespit edilmiştir.²⁴⁴ Heraion'da bulunan yapının üç kullanım evresi bulunmaktadır. Heraion I evresinin üstüne inşa edilen Heraion Ia, plan ve ölçü olarak bir önceki evrede yer alan yapı ile benzerlik göstermektedir.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan Heraion Ia yapısı, taş temel üzerine kerpiç duvar örülerek inşa edilmiştir. Yapı dikdörtgen formlu, 6.75 m genişliğinde, 32.86 m uzunluğa sahiptir. Yapıda taş kaide üzerine ahşap sütunların yer aldığı düşünülmektedir. Yapının ortasında aynı eksen üzerinde sütun sırası ve ön tarafında ise 3 adet sütun bulunmakta idi.²⁴⁵ Yapının ön tarafında taştan yapılmış bir sunak yer almaktadır.²⁴⁶ (Bkz. Lev.13 Çiz.21)

Kutsal alanın mekansal organizasyonu denize dönüktür ve buradaki pek çok sunu objesi, denizcilik ve uzak ülkelerle ilişkili gibi gözükmemektedir.²⁴⁷ Bu yüzden Samos Heraion'un Ege deniz yolları üzerinde özel bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Samos Heraion'da Akdeniz Dünyası'nın dört bir yanından sunu objeleri bulunmaktadır. Bu buluntular arasında; Mısır, Kıbrıs, Phrygia, Urartu malları çok sayıda yer almaktadır. Bu ticari mallar arasında, bronz objeler, fayanslar ve pişmiş toprak figürin ve ev modelleri görülmektedir.²⁴⁸

Heraion'da 32 adet kalkerden yapılmış ev modeli tespit edilmiştir. Bunlar arasında bulunan kalker ev modellerinden biri MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

²⁴³ H.P. Isler, "The Early Bronze Age Settlement on Samos" *Archaeology*, Vol: 26, New York 1973, s.170.

²⁴⁴ J. N. Coldstream, *Geometric Greece 900-700 B.C.*, Psychology Press, London 2003, s.236.

²⁴⁵ Mazarakis Ainian 1997, s.199; Coldstream, s.236.

²⁴⁶ Mazarakis Ainian 1997, 199; Coldstream, s.236.

²⁴⁷ K. Eren, "Samos Heraion ve Ephesos Artemis Kutsal Alanlarındaki Oryantal Objeler" *Mediterranean Journal of Humanities*, Cilt: 2, Antalya 2012, s.92.

²⁴⁸ Eren, s.92.

Bu ev modelinden yola çıkarak bu yapının MÖ 9. yüzyılın sonları ve 8. yüzyılın başlarında inşa edildiği varsayılmaktadır.²⁴⁹

5.1.8. Khios – Emporio

Samos ve Lesbos adalarının ortasında, İonia kentleri arasında, adalarda kurulmuş önemli kent devletleri arasında yer alan Khios, en dar noktası 8 km.den daha az mesafede olan bir boğaz ile Erythrai Yarımadası'ndan ayrılmıştır.²⁵⁰ (Bkz. Har. 12)

Khios'taki Emporio yerleşimi, adanın güney doğu ucunda zengin bir ovanın bitiminde yer almaktadır.²⁵¹ Deniz trafiğinin geçtiği bir boğaz üzerinde bulunan ve dalgakıranlarla iyi korunmuş büyük bir limanı olan yerleşim, uzun süre canlı bir ticarete sahip olmuştur.²⁵² Yerleşim denizden yaklaşık 220 m yükseklikteki tepenin eteklerinde yer almaktadır.²⁵³ Emporio'daki konutlar megaron evler ve sıra evler diye iki ana sınıfa ayrılmıştır. Emporio'daki megaronların tanımlamaları kolayca yapılır hepsinin ön yüzü güneye bakar, çift sütunlu sundurmalara sahip, tek kapı ile giriş sağlanan tek odalı yapılardır.²⁵⁴

I. Emporio Megaron Hall Yapısı

Bu yapı arkropolis duvarına yakın, uzun girişli, dikdörtgen planlı, güney-kuzey uzantılı bir yapıdır.²⁵⁵ Megaron yapısının duvar izleri sonradan bu çevrede yapılan yeni yapılara rağmen belirgin bir şekilde ortaya çıkarılmıştır.²⁵⁶ Bu yapının

²⁴⁹ Mazarakis Ainian 1997, s.200.

²⁵⁰ Heopfner 2011, s.142; Drerup, s.48.

²⁵¹ W.Heopfner, "Die Epoche der Griechen", *Geschichte des Wohnens I: 5000 v. Chr. – 500 n. Chr.: Vorgeschichte, Frühgeschichte, Antike*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH Press, Stuttgart 1999, s.157-159.

²⁵² Boardman, s.33-35.

²⁵³ Heopfner 2011, s.157.

²⁵⁴ Boardman, s.33-35; Mazarakis Ainian 1997, s.256.

²⁵⁵ Boardman, s.31; Fagerström, s.87; Mazarakis Ainian 1997, s.197.

²⁵⁶ Boardman, s.31-33; Heopfner 1999, s.160.

kalıntıları sonraki dönemlerde kullanıldığı için orijinal yapının sadece temel taşları olduğu gibi tespit edilebilmiştir.²⁵⁷

Yapının uzunluğu toplam 18.25 m'dir. Megaron Yapısı'nın kuzey genişliği 6.40 m, güney genişliği ise 6.25 m'dir.²⁵⁸ Bundan anlaşılacağı üzere yapının formu düzenli değildir. Yapının girişi arkropolise bakan güney tarafında bulunmakta, giriş iki sütunlu basit bir sundurmadan oluşmaktadır. Sundurmanın merkezinde olan ana kapıdan tek giriş sağlanmaktadır. Yapının merkezinde üç adet sütun bulunmaktadır. Yapının temeli 60 cm genişliğinde yoğun şekilde sıkıştırılmış taşlardan oluşmaktadır. Ana kaya doğu duvarının oturması için yontulmuştur, bu yüzden doğu duvarı taban seviyesinden 50 cm kadar yüksek vaziyettedir.²⁵⁹ Güney duvarının temeli büyük, kabaca tıraşlanmış taşlardan oluşmaktadır. (Bkz. Lev.13 Çiz.22)

İçyapı ise küçük düzgün, iyi oturtulmuş taşlar ile inşa edilmiştir. Yapının tespit edilemeyen üst yapısının da aynı tarzda, düzgün küçük taşlardan örüldüğü düşünülmektedir. Bunun nedeni ise bu bölgede, taş temel üzerine kerpiç yapıların olduğunun kanıtlanamaması ve taş duvar kullanımının coğrafi ve iklimsel açıdan daha elverişli olmasındandır.²⁶⁰ Duvar kalınlığı kuzey doğu köşesinden sundurmaya kadar önemli ölçüde değişmektedir. Yapının arka (kuzey) duvarı 65 cm kalınlığında ve taban seviyesinden 50 cm yüksekliğinde korunmuştur. Mekân iç tahriplerden dolayı fazla korunamamıştır. Yapının iç taban seviyesi, eşik seviyesinin altındadır. Yapının sonuna doğru, doğal kaya çıkıntıları oyularak kullanıma elverişli hale getirilmiştir. Sütun kaidelerinden sadece bir tanesi, yapının kuzey tarafında insitu halindedir. Yapının sütunlarının ahşap olduğu düşünülmekte; bu ahşap sütunların ise düz toprak çatıyı taşıdığı tahmin edilmektedir.²⁶¹

Megaron yapısı, tepe sırtına hâkim bir yerdedir.²⁶² Sadece birkaç çömlek kap parçası ve de MÖ 6. yüzyıla tarihlenen amphora dip parçası bulunmuştur. Bulunan parçalar üzerindeki yoğun astardan anlaşıldığı kadarı ile Geometrik ya da Arkaik Döneme tarihlenmişlerdir. Yapının yüzeyinde ise Klasik Dönem amphora parçaları

²⁵⁷ Boardman, s.31-33.

²⁵⁸ Boardman, s.31; Fagerström, s.87; Mazarakis Ainian 1997, s.198.

²⁵⁹ Boardman, s.31; Fagerström, s.87; Mazarakis Ainian 1997, s.198.

²⁶⁰ Boardman, s.31; Fagerström, s.87.

²⁶¹ Boardman, s.31; Mazarakis Ainian 1997, s.198.

²⁶² Boardman, s.31-33.

bulunmuştur. Köy yerleşimlerindeki megaron yapıları daha erken döneme tarihlenmesine karşı, bu yapının akropolis duvarına bitişik yapılması buranın köy yerleşiminden daha erkene tarihlendiğini düşündürmektedir. Bu da buranın en geç MÖ 8. veya 7. yüzyıla tarihlendiğini göstermektedir.²⁶³

Megaron Hall yapısının hangi amaçla kullanıldığı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu yapının tapınak olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir. Fagerström'e göre yapı savunma duvarına bitişik olmasından ve yerleşimden görülmeyecek vaziyette inşa edildiğinden dolayı tapınak olamayacağını, bu yapının ilk yerleşimciler tarafından kullanılan bir yönetim yapısı olduğunu önermektedir.²⁶⁴ Mazarakis Ainian ise bu yapının boyutundan ve akropoliste bulunmasından dolayı yerleşimin yöneticisine ait bir yapı olduğunu ileri sürmektedir.²⁶⁵

II. Emporio Aşağı Megaron

Aşağı Megaron ve A Yapıları bir teras üzerinde bitişik nizamda ve kuzey-güney uzantılıdır.²⁶⁶ Aşağı Megaron ortalama 1.80 m kalınlığındaki bir ana kaya üzerine kurulmuştur.²⁶⁷ Bu yapı yapay dolgular ve taş parçaları ile desteklenmektedir.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan Aşağı Megaron olarak adlandırılan yapının toplam boyutu; 10.30 X 5.50 m 'dir. Aşağı Megaron'un tabanı bastırılmış topraktan oluşturulmuş ve yapının içinde aynı doğrultuda iki dairesel taş kaide bulunmaktadır.²⁶⁸ Bunlar, 0.65 m ve 0.58 m genişliğinde ve 0.20 m derinliğindedirler. Bulundukları yer dış duvardan 3.5 m uzaklıkta ve hemen hemen aynı eksen üzerinde yer almaktadır.²⁶⁹ (Bkz. Lev.14 Çiz.23)

Çatı yapısı ile ilgili bir buluntu ele geçmemiştir. Fakat yapının doğu zemininde ortaya çıkarılan yoğun ince sarı kil tabakasından yola çıkılarak, yapıda düz toprak çatının kullanıldığı ve çatının çökmesinden dolayı tabana dökülmüş kil

²⁶³ Boardman, s.31; Fagerström, s.87; Hoepfner 1999, s.162.

²⁶⁴ Fagerström, s.87.

²⁶⁵ Mazarakis Ainian 1997, s.198.

²⁶⁶ Boardman, s.40.

²⁶⁷ Boardman, s.40.

²⁶⁸ Boardman, s.40.

²⁶⁹ Boardman, s.40.

tabakası olduğu düşünülmektedir.²⁷⁰ Emporio yerleşiminde apsidal planlı yapılara rastlanılmamıştır. Fakat Mazarakis Ainian, Aşağı Megaron yapısının apsidal planlı olarak inşa edildiğini önermektedir.²⁷¹ (Bkz. Lev.14 Çiz.24) Buna kanıt olarakta batı duvarının kuzey kısmının eğrisel olarak inşa edildiğini göstermektedir. Bu düşünceye göre Aşağı Megaron yapısının arka kısmına inşa edilen A Yapısı'nın daha geç bir dönemde inşa edildiği ve Aşağı Megaron Yapısı'na eklendiği düşünülmektedir.²⁷²

III. Emporio A Yapısı

A Yapısı, Aşağı Megaron yapısının arka tarafına bitişik şekilde inşa edilmiştir.²⁷³ 6.60 m x 7.0 m boyutlarında olan yapının tespit edilen duvar kalınlığı 0.50 m civarındadır.²⁷⁴ (Bkz. Lev.14 Çiz.23) Yapının duvarlarının, Aşağı Megaron yapısındaki benzer teknik ile örüldüğü düşünülmektedir. Yapının güney duvarı megaron yapısının arka duvarını oluşturmaktadır.²⁷⁵ A yapısının doğu kısmında toprak bir seki tespit edilmiştir.²⁷⁶ Bu seki olduğu gibi korunmuştur. Yapının ana girişi 1 m genişliğinde olup; yapının kuzey duvarından yola doğru açılmaktadır.²⁷⁷

Yapının batı kısmında belirgin kahverengi toprak taban tespit edilmiştir. Bu seviyenin üstünde ise sıkıştırılmış kaya tozu görülmektedir. Kazıcısına göre bunun nedeni yapının sonraki dönemlerde tekrar kullanılmasından kaynaklanmaktadır.²⁷⁸

IV. Emporio C Yapısı

Kareye yakın bir planda olan C Yapısı'nın, 0.60 m civarında duvar kalınlığı bulunmaktadır.²⁷⁹ Duvarların iç tarafı iyi işlenmiş küçük taşlarla örülmüştür. Kapı eşiği 0.32 x 0.30 m boyutlarında in situ olarak²⁸⁰ güney duvarının merkezinde

²⁷⁰ Boardman, s.40.

²⁷¹ Mazarakis Ainian 1997, s.85.

²⁷² Mazarakis Ainian 1997, s.85.

²⁷³ Boardman, s.40-43.

²⁷⁴ Boardman, s.40-43.

²⁷⁵ Boardman, s.40-43.

²⁷⁶ Boardman, s.40-43.

²⁷⁷ Boardman, s.40-43.

²⁷⁸ Boardman, s.43.

²⁷⁹ Boardman, s.43.

²⁸⁰ Boardman, s.43.

bulunan kapı girişinde tespit edilmiştir. Yapının merkezinde 30 cm genişliğinde, tabandaki ana kayaya oyularak yerleştirilmiş bir adet sütun kaidesi bulunmaktadır.²⁸¹

İç kısımda doğu duvarı boyunca uzanan 1 m genişliğinde bir seki bulunan yapının, güneybatı köşesinde daire formu bir ocak bulunmaktadır. Ocağın içinde ve çevresinde kırmızı kil ve yanmış parçalar tespit edilmiştir. Yapının tabanında kaba sürahi parçası, krater parçaları ve erken dönem chalicesi bulunmuştur. Yıkıntıların üst kısmında ise arkaik bir krater ağzı tespit edilmiştir.²⁸²

V. Emporio E Yapısı

E Yapısı akropolis girişinin hemen yanında yer almaktadır.²⁸³ Yapı kare planlı ve çevresi 6.50 m çapındadır. Doğru duvarı 65 cm genişliğinde, yan duvarlarının genişlikleri ise 0.50-0.60 m arasındadır. Bu yapıda üç adet sütun kaidesi tespit edilmiştir. Bir tanesi ana kaya üzerinde yapının merkezine doğru konumlanmış diğer ikisi ise güney duvarından 1.50 m uzaklıkta bir birine paralel bir şekilde bulunmaktadır.²⁸⁴ (Bkz. Lev.15 Çiz.25)

Kuzey duvarında bulunan kapı girişinin eşiği olduğu yerde iki yerden kırık bir şekilde bulunmaktadır. Eşiğin uzunluğu 1.85 m genişliği ise 0.45 m'dir.²⁸⁵ E Yapısı'nda yatay kulplu karterlere ait iki parça bir kalathiskos, üç adet basit sürahi, bir adet oinochoe, iki tutamaklı geniş bir kase, bir adet kırmızı kaba amphora boynu, Myken III C benzeri chalice parçaları bulunmaktadır.²⁸⁶

VI. Emporio G Yapısı

G Yapısı, 4.0 m x 6.50 m - 4.75 m x 7.10 m ölçülerinde dikdörtgen formu, güneye doğru açılan kapısı olan bir yapıdır.²⁸⁷ Duvarların genişliği 0.50 m civarında olan yapının, batı duvarı buradan farklı olarak 0.90 m' yi bulmaktadır. Yapının girişi güney duvarının merkezinde açılmıştır 0.80 m genişliğinde olan eşik, burada insitu

²⁸¹ Boardman, s.43.

²⁸² Boardman, s.43.

²⁸³ Boardman, s.43.

²⁸⁴ Boardman, s.43.

²⁸⁵ Boardman, s.43.

²⁸⁶ Boardman, s. 43.

²⁸⁷ Boardman, s. 45.

halinde yer almaktadır. Yapının tabanında iki basit çömlek kaidesi tespit edilmiştir.²⁸⁸ (Bkz. Lev.15 Çiz.26)

VII. Emporio H Yapısı

Bu yapı tam olarak I Yapısı'nın üst kısmındaki terasa inşa edilmiştir. Yapının planı kare yakın formda, 5.35 m x 6.0 m – 5.75 m x 5.75 m boyutlarındadır.²⁸⁹ Yapının duvarlar 0.50 m genişliğinde ince bir duvar olmasına karşın küçük taşlardan düzgün örülmüş vaziyettedir.²⁹⁰ (Bkz. Lev.15 Çiz.27)

Yapının güney duvarında bulunan boşluğun giriş olduğu düşünülmektedir. Yapıda doğu duvarının üst kısmında tek kulplu bir kupanın parçaları dışında herhangi buluntuya rastlanılmamıştır.²⁹¹

VIII. Emporio I Yapısı

A Yapısı ve Aşağı Megaronun güneyine inşa edilen I Yapısı 10.25 m x 6.50 m boyutlarındadır.²⁹² Yapının batı duvarı 1.50 m genişliğinde sağlam halde bulunmaktadır. Diğer duvarların kalınlığı 0.50 - 0.55 m kalınlığında olup, hiçbir tarafta 1 m yükseklikten fazla korunmamıştır.²⁹³ Yapının diğer yüksekliğini kerpiç duvarların oluşturduğu düşünülmektedir fakat bu yapıda da diğer yapılarda olduğu gibi kerpiç izine rastlanılmamıştır.²⁹⁴ (Bkz. Lev.16 Çiz.28)

Yapının merkezinde dairesel bir sütun kaidesi tespit edilmiştir. Yapının batı zemini topraktan oluşmakta fakat doğu zemini düzleştirilmiş kayadan oluşmuş ve bu şekilde kullanıldığı düşünülmektedir.²⁹⁵ Yapının zeminde Arkaik Dönem'e tarihlenen tek kulplu sürahi parçaları, ağırşaklar ve krater ağız parçaları bulunmuştur.²⁹⁶

²⁸⁸ Boardman, s.45.

²⁸⁹ Boardman, s.46.

²⁹⁰ Boardman, s.46.

²⁹¹ Boardman, s.46.

²⁹² Boardman, s.47.

²⁹³ Boardman, s.47.

²⁹⁴ Boardman, s.47.

²⁹⁵ Boardman, s.47.

²⁹⁶ Boardman, s.47.

IX. Emporio O Yapısı

O Yapısı yaklaşık olarak 5.20 m boyutlarında kare planlı bir yapıdır. Duvar kalınlığı yaklaşık olarak 0.45-0.55 m arasında doğu duvarı ise 1.30 m yükseklikte korunmuştur.²⁹⁷ Yapının kuzeydoğu köşesi düşen kayalardan dolayı tahrip olmuştur. Ana kaya zemin seviyesinde tıraşlanmış ve sadece ince bir toprak tabakasıyla örtülmüştür. Yapının merkezinde doğru 0.35 m genişliğinde 0.15 m yüksekliğinde alçak bir sütun kaidesi bulunmuştur.²⁹⁸ (Bkz. Lev.17 Çiz.29)

X. Emporio V Yapısı

V Yapısı ve U Yapısı, A yapısı ve Aşağı Megaronun kuzeyinde geçen yolun üzerinde yer almaktadır.²⁹⁹ V yapısı dikdörtgen forma yakın 5.30 m x 4.20 m – 5.10 m x 3.75 m ölçülerindedir. Ana kaya, yapının doğu ve güney duvarı için düzgün bir şekilde yontulmuştur. Güney duvarı büyük oranda tahrip olmuştur, batı duvarı ise sadece teras seviyesinde korunabilmiştir.³⁰⁰ (Bkz. Lev.17 Çiz.30)

Yapının bulunduğu alan dik olduğundan, batı kısmı olduğu gibi çökmüştür. Duvar kalınlığı 0.60 m civarında bulunmakta, doğu duvarı ise 1.30 m yüksekliğine kadar korunmuştur.³⁰¹ Zemin taş ve topraktır. Kuzey doğu köşesinde üç dik taştan oluşan 0.30 yüksekliğinde 0.65 m genişliğinde bir ocak bulunmaktadır.³⁰²

Yapının merkezine yakın 0.30 m genişliğinde 0.20 m yüksekliğinde sütun kaidesi yer almaktadır.³⁰³ Yapının güneydoğu köşesinde bulunan düzgün taş guruplarının seki olduğu düşünülmektedir.³⁰⁴ Zeminin üzeri ince sarı kil tabakasıyla kaplı, bu kil tabakanın çöken toprak çatının kalıntıları olduğu düşünülmektedir. V yapısında sadece, kırmızı astarlı pithos parçaları ve bazı çömlek parçaları bulunmuştur.³⁰⁵

²⁹⁷ Boardman, s.49.

²⁹⁸ Boardman, s.49.

²⁹⁹ Boardman, s.49-51.

³⁰⁰ Boardman, s.49-51.

³⁰¹ Boardman, s.49-51.

³⁰² Boardman, s.49-51.

³⁰³ Boardman, s.49-51.

³⁰⁴ Boardman, s.49-51.

³⁰⁵ Boardman, s.49-51.

XI. Emporio U Yapısı

U yapısı, dikdörtgen formuna yakın 6.35 x 5.25 - 5.35 x 5.0 m boyutlarında, ortasından duvarla bölünmüş iki mekânlı bir yapıdır. Yapının dış duvarları daha sağlam ve daha iyi inşa edilmiştir.³⁰⁶

Yapı 0.45 m genişliğinde bir duvar ile ikiye ayrılmıştır. Yapının iç güney kısmında 0.25 m genişliğinde küçük taş bir levha tespit edilmiştir. Bu diskin ahşap bir sütuna kaide olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Diğer yapılarda görülen ince sarı kil tabakası her iki odada da görülmektedir. Yapının zemininde, tipik arkaik oinochoe, amphora ve testi parçaları bulunmuştur.³⁰⁷ (Bkz. Lev.17 Çiz.30)

Emporio'da bulunan yapıların ortak özellikleri belli bir düzen göstermeyen dörtgen planlı olmaları ve diğer mimari özellikler ile buluntu ve plan açısından benzerlik göstermeleridir.³⁰⁸ Bunlar kabaca dörtgen planlıdır. Genelde tek odalı, bazılarında önde bir sundurma bulunmaktadır.³⁰⁹ Emporio'daki yapıların MÖ 7.yüzyılın sonunda terk edildikleri düşünülmektedir. Burada bulunan yapıların ilk olarak ne zaman inşa edildikleri bilinmemektedir. Fakat Aşağı Megaron ve A Yapısı'nın diğer yapılardan eski olduğu stratigrafik ve arkeolojik açıdan kanıtlanmıştır. Evler tamamen arkropolisin batısına doğru, Emporio limanına açılan vadi üzerindedir. Şehir, limana gelecek yabancıların görüş açılarından uzak bir şekilde tasarlanarak kurulmuştur.³¹⁰

Yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları ile kentin konut mimarisi, yolları ve yerleşim planı ortaya çıkarılmıştır.³¹¹ Yapıların çoğu arkropolise çıkan yolun aşağı tarafına kurulmuştur.³¹² Yolun üst tarafında ise yalnızca üç ev tespit edilmiştir. Ana yol akropolisten 0.5 km aşağıya kadar takip edilebilmektedir.³¹³ İki metre genişliği bulunan bu yolun, yerleşimin içinden geçerek vadiye doğru uzandığı düşünülmektedir. Yol yapılırken burada bulunan kayalar tıraşlanmamış oldukları gibi

³⁰⁶ Boardman, s.49-51.

³⁰⁷ Boardman, s.49-51.

³⁰⁸ Boardman, s.43-46; Hoepfner 1999, s.159-161.

³⁰⁹ Hoepfner 1999, s.159-162.

³¹⁰ Boardman, s.35.

³¹¹ Hoepfner 1999, s.157.

³¹² Boardman, s.33-35.

³¹³ Boardman, s.33-35.

kaldırılmışlar ve boşluklar toprakla bastırılarak doldurulmuştur. Yolun orijinal hali tahribattan dolayı saptanamamıştır. Yolun batı kısmının bazı yerleri, kısa teras duvarlarıyla sınırlandırılarak desteklenmiştir. Yerleşimin içinde buna benzer en az dört ana yol geçmektedir.³¹⁴ Bunlar A Yapısı ve Aşağı Megaron yakınındaki yol sistemleri gibi bazı yerlerde teraslama sistemi ile yapılmıştır. Evlerin büyük çoğunluğu bu yolların kenarında kurulmuş sundurmalarının üst kısmı ile yolları sınırlamışlardır.³¹⁵

Burada bulunan Athena Tapınağı'na ait ilk buluntular MÖ geç 8. yüzyıla tarihlenmekte ve buradan yola çıkılarak Emporio'da bulunan yapıların MÖ geç 8. yüzyıldan daha erken bir tarihte yapıldıklarını göstermektedir.³¹⁶

Erken Demir Çağ yerleşimlerinde iki tür yapı mevcuttur. Bunlardan biri Emporio'da görülen müstakil yapılardır. Bir diğeri ise Andros adasında bulunan Zagora yerleşiminde görülen bitişik nizamda inşa edilen yapılardır.³¹⁷

Zagora yerleşimi, Ege denizinde bulunan Kyklad takımadalarından biri olan Andros adasındadır.³¹⁸ Zagora'daki evler; tek katlı, düz çatılı, ahşap destek kolonları olan yapılardır. Genel olarak dikdörtgen planlı, geniş merkezi bir odası olan, avlu ve depolama odaları olan, bazı yapılarda ise hayvan barınağı bulunan yapılardır.³¹⁹ Zagora'daki yapıların inşasında bölgede bulunan kayaçlar, küçük taşlar, gri mermer ve çok az olmakla birlikte kerpiç kullanılmıştır. Yerleşim ortak duvarları kullanan birbirine bitişik ev kümelerinden meydana gelmiştir. Caddelerden veya düzenli insulalardan bahsetmek mümkün değildir.³²⁰ (Bkz. Lev.18 Çiz.31)

³¹⁴ Boardman, s.33-35.

³¹⁵ Boardman, s.31-34.

³¹⁶ Boardman, s. 40.

³¹⁷ F.Lang, "House – Community - Settlement: The New Concept Of Living In Archaic Greece" **Building Communities House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond**, BSA 15, Atina 2001, s.183.

³¹⁸ Hoepfner 1999, s.163.

³¹⁹ C. Gates, **Ancient Cities. The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East. Greece and Rome**, Psychology Press, London 2003, s.197-198; F.Ofner, "Licht ins Dunkel. So lebten Homers Helden in den Dark Ages", **Antike Welt Sayı: 5**, Berlin 2011, s.60-61.

³²⁰ Hoepfner 1999, s.163; Coldstream, s.29.

Bu yapılar da sokaklar mevcut değildir. Yerleşim ve mimari yapılar arazinin kullanım alanı ve topografyaya göre şekillenmiştir. Bu da Erken Demir Çağı yerleşimlerinin özelliklerindendir.

ALTINCI BÖLÜM

6.1. İONİA ERKEN DEMİR ÇAĞI YAPILARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Erken Demir Çağı yerleşimlerinin, küçük aile guruplarından oluşan ve yerel bir yöneticinin bulunduğu küçük çaplı yerleşim yerleri olduğu düşünülmektedir.³²¹ Bu dönemin yerleşimlerinde iki çeşit mimari yapılaşma söz konusudur. Bunlardan biri müstakil yapılar, bir diğeri ise bitişik nizamda inşa edilen yapılardır.³²² Müstakil yapılara İonia'da, Smyrna ve Phokaia'daki oval planlı yapılar ve Emporio'daki megaron ve dikdörtgen formlu yapılar örnek gösterilebilir. Bitişik nizamdaki yapılara ise Andros adasındaki Zagora yerleşiminde rastlanılmaktadır.³²³

İonia'daki erken dönem yerleşimleri Yunanistan ve Ege adalarında olduğu gibi, az miktarda yapıdan oluşan ve etrafı Smyrna'da olduğu gibi savunma duvarı ile çevrilmiş yerleşimlerdir. Bu yerleşimlerde planlanmış sokaklar mevcut değildir. Yollar genelde yerleşimin topografyasına göre şekillenmiştir.³²⁴

Erken Demir Çağ'daki insanların yaşadıkları konutlar basit kulübeler olarak nitelendirilmektedir.³²⁵ Bu yapıların içinde nadir olarak daha geniş mekânlar bulunmakla birlikte, genelde tek odalı, bazılarının önünde çift sütunlu sundurmalar bulunan tek girişi olan yapılardır. Yapılar taş su basman üzerine, kerpiç duvarlı, Semer dam çatılı genelde oval ve apsidal planlı yapılardır. İçlerinde genelde kilden yapıma ocaklar bulunmaktadır.³²⁶

Demir Çağ'da derin kazılmış temeller üzerine inşa edilmiş yapılar az görülmektedir. Bunun nedeni, yapıların çoğunun kerpiç ve diğer hafif malzemelerden inşa edilmesindendir. Bu yüzden bu yapılar çok fazla ağırlık taşımadığından derin

³²¹ Lang 2001, s.183.

³²² Lang 2001, s.183.

³²³ Lang 2001, s.183.

³²⁴ Lang 2001, s.184.

³²⁵ Ofner 2011, s.59-62.

³²⁶ Cook, s.31-32; Lang 2001, s.188.

temel kazmaya ihtiyaç duyulmamıştır.³²⁷ Klazomenai, Phokaia, Ephesos örneklerinde görülen taş tabanlar, kerpiç duvara sahip olduğu düşünülen yapıları iklimsel etkilerden korumak ve yapının ömrünü uzatmak için kullanılmıştır. Kerpiç duvarların usulüne uygun olarak sıvandıkları varsayılmaktadır. Çok kuvvetli olmayan kerpiç duvarların yanında bir diğer malzeme olarak da ahşap malzemenin kullanıldığı düşünülmektedir.³²⁸ Ahşap malzemenin duvarların üst kısımlarında, çatının başladığı yerde yatay bir şekilde kullanılarak hem yapıya dayanıklılık kattığı hem de çatının taşınmasında kiriş olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.³²⁹

Erken Demir Çağ'a tarihlenen yapıların çoğunda üst duvar örtüsü ve çatı ile ilgili sınırlı bilgiler mevcuttur. Semer dam çatılı yapılarda, saçaklar uzatılarak kerpiç duvarların iklimsel etkilerden yeteri kadar korunması amaçlanmıştır.³³⁰ Oval ve apsidal plan tipindeki yapılar, formu ve yapı malzemesinden dolayı müstakil olarak inşa edilmeleri zorunludur ve kompleks yapıların bir bölümü olarak inşa edilemezler.³³¹

Tunç Çağı ve Demir Çağ'a tarihlenen yapıların çatı yapısı hakkında çok fazla öneri bulunmasına karşın, tanrılara adak olarak sunulan ev modellerinden yola çıkılarak yapılan tahminler dışında kesin bir ipucu bulunmamaktadır. Knossos yakınlarında bulunan Khaniale Tekke'de ele geçen pişmiş toprak ev modelinde görülen düz çatı yapısı ve baca yapısı, Emporio'daki düz çatı yapısı önerisini güçlendirmektedir. Khaniale Tekke ev modelinin çatısı düz ve ortasında bacası mevcuttur.³³² Modellen içi çıkartılabilir üç adet düz plaka ile sınırlandırılmıştır. Bu plakalar taş sekileri betimlemesi açısından önemlidir. Dış duvarlar ise, çizgi bezemeler ile karelere ayrılmıştır bu da temsili duvar örgüsüne işaret etmektedir.³³³ (Bkz. Lev.18 Res.4) Çatı ve duvar yapısı ile ilgili bilgilere kazılarda ele geçen ev modelleri ışığında öneriler getirilebilmektedir. Argos'ta ele geçen pişmiş toprak ev

³²⁷ Fagerström, s.99; Lang 2001, s.190.

³²⁸ A.M. Snodgrass, „The Dark Age of Greece. An Archaeological Survey of the Eleventh to Eighth Century B.C., Edinburgh University Press, Edinburgh 1971, s.410; Fagerström, s.99

³²⁹ Fagerström, s.99.

³³⁰ Coldstream, s.286.

³³¹ Coldstream, s.286.

³³² Hoepfner 1999, s.161.

³³³ R.Hampe – E.Simon, *Tausend Jahre Frühgriechische Kunst: 1600- 600 v. Chr.*, Hirmer Press, München 1980, s.56.

modeli bu duruma örnek gösterilebilir.³³⁴ Kare formlu olan model, ön tarafında bir sundurma ve çift sütunlu bir girişe sahiptir. Modelin çatısı üçgen formlu, dik sırtlı betimlenmiş üzerinde geometrik süslemeler mevcuttur. Üçgen çatı yapısının, Semer dam çatı tipini betimlediği düşünülmektedir.³³⁵ (Bkz. Lev.19 Res.5)

Erken Demir Çağı yapılarının pencere ve kapı sistemlerinin nasıl olduğu, havalandırmanın nasıl sağlandığı hakkında da çeşitli tartışmalar vardır. Fakat Zagora'da üst üste yıkılmış bir duvar üstünde tespit edilen pencere yapısı Perakhora'da bulunan pişmiş toprak ev modelinde olduğu gibidir.³³⁶ Modelin tahrip olan çatısının konik bir formda olduğu düşünülmekte, dikdörtgen bir girişe sahip ve hemen kapının üstünde üç tane kare formunda pencere boşluğu bırakılmıştır.³³⁷ (Bkz. Lev.19 Res.6)

Dönemin konutlarında havalandırma ve duman tahliyesinin çatıdaki bacadan veya duvarların üst kısmına açılan deliklerden sağlandığı önerilmektedir.³³⁸ Argos'ta bulunan ev modelinde girişin üstündeki boşluk ve modelin yan duvarlarının çatıya yakın kısmında bulunan üçgen boşlukların bu amaçla açıldığı ve döneminin konut mimarisini betimlediği düşünülmektedir. Modellerin çoğunda kapı ve pencere yapıları hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu modellerdeki duvar, pencere, çatı ve sundurma bölümleri Geometrik Dönem'den günümüze yetişmeyen bölümleri gösteren en önemli materyallerdir. Bulunan bazı modellerin üzerindeki Geometrik Dönem motifleri ise modellerin tarihlenmesi açısından önemlidir.³³⁹

Erken Demir Çağ'ındaki konutların mimari özelliklerinde, iklimsel ve topografik etmenler önemli yer tutmaktadır. Topografik olarak savunmaya elverişli yerlere kurulan yerleşimler müstakil veya bitişik nizamda inşa edilmişlerdir. Yapı formlarını incelediğimizde Batı Anadolu'da olduğu gibi Kıta Yunanistan ve Ege adalarında da bu dönemde çok yoğun bir benzerlik görülmektedir. Myken Dönemi'nde daha çok kırsal kesimlerde kullanılan oval ve apsidal planlı yapıların Ege Göçleri'nden sonra yoğun olarak Ege Dünyası'na yayıldığı görülmektedir.

³³⁴ Ofner, s.59; Akurgal 1993, s.24.

³³⁵ Hampe-Simon, s.56.

³³⁶ Coldstream, s.292-307.

³³⁷ Hampe-Simon, s.56.

³³⁸ Cook 1962, s.31-32.

³³⁹ Ofner, s.60.

SONUÇ

Batı Anadolu'nun tarih ve arkeoloji yönünden en problemli ve en az bilinen dönemi Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağ'a geçiş dönemidir. Son yıllarda yapılan araştırmalar ve arkeolojik çalışmalar bu dönemle ilgili sorunların açıklığa kavuşturulmasında önemli katkılar sağlamasına rağmen erken dönem tabakalarının tahribata uğramasından veya bu dönem tabakalarının kazılmamış olmasından dolayı hala yetersizdir.

Ege Göçleri tüm Anadolu'nun olduğu gibi Batı Anadolu'nun da siyasal ve kültürel olarak çehresini değiştirmiştir.³⁴⁰ İonia Bölgesi Demir Çağ'ları genelde seramik buluntulardan yola çıkılarak değerlendirilmiştir.

Geç Tunç Çağ'a tarihlenen ve şu ana kadar tespit edilen Liman Tepe, Miletos, Troia, Panaztepe ve Bakla Tepe gibi merkezlerde Myken kültürünün hem seramik ve küçük buluntu olarak hem de mimari yapı olarak yayılımları görülmektedir. Bu bölgelerde Geç Tunç Çağ'a tarihlenen mimari yapılara bakıldığında, Yunanistan'ın çoğu merkezinde olduğu gibi, Myken saray sistemlerinde görülen kompleks yapılar mevcuttur. Bu yapılar Liman Tepe örneğinde olduğu gibi belirli bir planda ve sokaklara ayrılmış yapılardan oluşmaktadır.³⁴¹

Ege Göçleri sonrasında ise Batı Anadolu'nun olduğu gibi, bu dönemden itibaren İonia olarak anılan bölgenin de seramik ve mimari kültüründe değişimler gözlenmektedir.

Batı Anadolu'nun orta kesimine yerleşen ve İon olarak anılan yeni halk toplulukları artık daha küçük ve müstakil yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılar, birçok Ege Adası ve Yunanistan'ın çoğu çağdaşı yerleşimlerinde olduğu gibi apsidal, megaron, oval veya kare planlı yapılardır.

³⁴⁰ Çapar, s.20.

³⁴¹ Erkanal 2008, s.99.

En eski aşamasında İonia yerleşimleri tutarlı ve düzenli bir plandan yoksun idiler. Bunun en iyi örneği Smyrna, Phokaia ve Klazomenai'de kanıtlanmıştır. Smyrna'da ortaya çıkarılan ev; küçük, tek odalı ve oval planlı bir kulübe idi. Aynı mimari yapılar Klazomenai ve Phokaia'daki örneklerde de mevcuttur. Yerleşimlerin doğal bir oluşum içinde, coğrafyanın sunduğu imkânlar çerçevesinde gelişen bir şema oluşturduğunu görmekteyiz. Bu dönemde belli bir yerleşim planından söz etmek mümkün değildir. Yerleşimler daha çok kırsal bir karakter göstermektedirler. Coğrafyanın yerleşim şemasına etkileri en iyi olarak Emporio yerleşiminde görülmektedir. Emporio'da akropolisin yamaçlarında bulunan teraslar üzerine inşa edilen konutlar yerleşimin topografyasından dolayı müstakil inşa edilmiştir.³⁴²

Görüldüğü gibi ilk İon göçmenlerinin yerleşim ve konut tiplerinin oluşmasında topografik ve iklimsel nedenler önemli rol oynamıştır. Evlerin plan tiplerinin yerleşim yerlerine göre farklı olmasında yapıda kullanılan malzemeler de önemli bir etkiye sahiptir. Phokaia, Klazomenai ve Smyrna örneklerinde görüldüğü gibi; taş subasman üzerine kerpiç duvarlı ve Semer dam çatılı formlar apsisli veya oval plan kullanımını gerektirmiştir. Bu plan tipindeki yapılar, formu ve yapı malzemesinden dolayı müstakil olarak inşa edilmişlerdir. Emporio'da ise formlar biraz daha farklıdır. Yapılar genelde dikdörtgen veya kare formudur. Erythrai ve Emporio'da bulunan megaron yapılar ise, boyutlarının büyüklüğünden ve formunun farklılığından dolayı yerleşimlerin yöneticisine ait yapılar olduğu tahmin edilmektedir. İlk İon göçmenlerinin ilk yerleşim bölgelerinde kullandıkları konutların geçici karakterleri, idare etmek üzere yapılmış, savunmanın ön planda olduğu, küçük ve basit mekânsal özellikler gösteren yapılar olduğunu görmekteyiz.³⁴³

³⁴² Boardman, s.33-35.

³⁴³ Cook, s.31-32.

KAYNAKÇA

- ACAR, E., "Ege'de Konutun Erken Tarihi" **Ege Mimarlık Cilt No: 2**, İzmir 1994, 31-35.
- ACAR, E., "Anadolu'da Tarihöncesi Çağlardan Tunç Çağı Sonuna Kadar Konut ve Yerleşme", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 380-394.
- AKTÜRE, S. **Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- AKURGAL, E., **Erythrai. An Ancient Ionian City**, Tifset Yayınevi, İzmir 1979.
- AKURGAL, E., **Eski İzmir Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, T.T.K. Yayınları, İzmir 1983.
- AKURGAL, E., **Eski Çağ'da Ege ve İzmir**, Yaşar Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 1993.
- AKURGAL, E., "Anadolu'da Konut, Yerleşme ve Kent Planlaması (M.Ö 3000-30)", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 122-145.
- AKURGAL, E., **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınlar, İstanbul 2007.
- AKTÜRE, S., **Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- ARSEBÜK, G., "Biyokültürel Açından İnsan, Sığınağı ve Barınağı", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 15-18.
- AYTAÇLAR, N., "The Early Iron Age at Klazomenai", **Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony**, Thessaloniki 2004 (20-21 Kasım 2001), 17-41.
- BAKIR, G. – ERSOY, Y. – FAZLIOĞLU, İ. – AYTAÇLAR, N. – CEVİZOĞLU, H. – HÜRMÜZLÜ, B. - SEZGİN, Y., "1999 Klazomenai Kazısı" **22. KST, Cilt: 2**, Ankara 2001, 27-38.
- BLEGEN, C. W., BOULTER, C. G., CASKEY, J. H., RAWSON, M., **Troy Settlements VIIa, VIIb and VIII**, Princeton University Press, Princeton 1958.

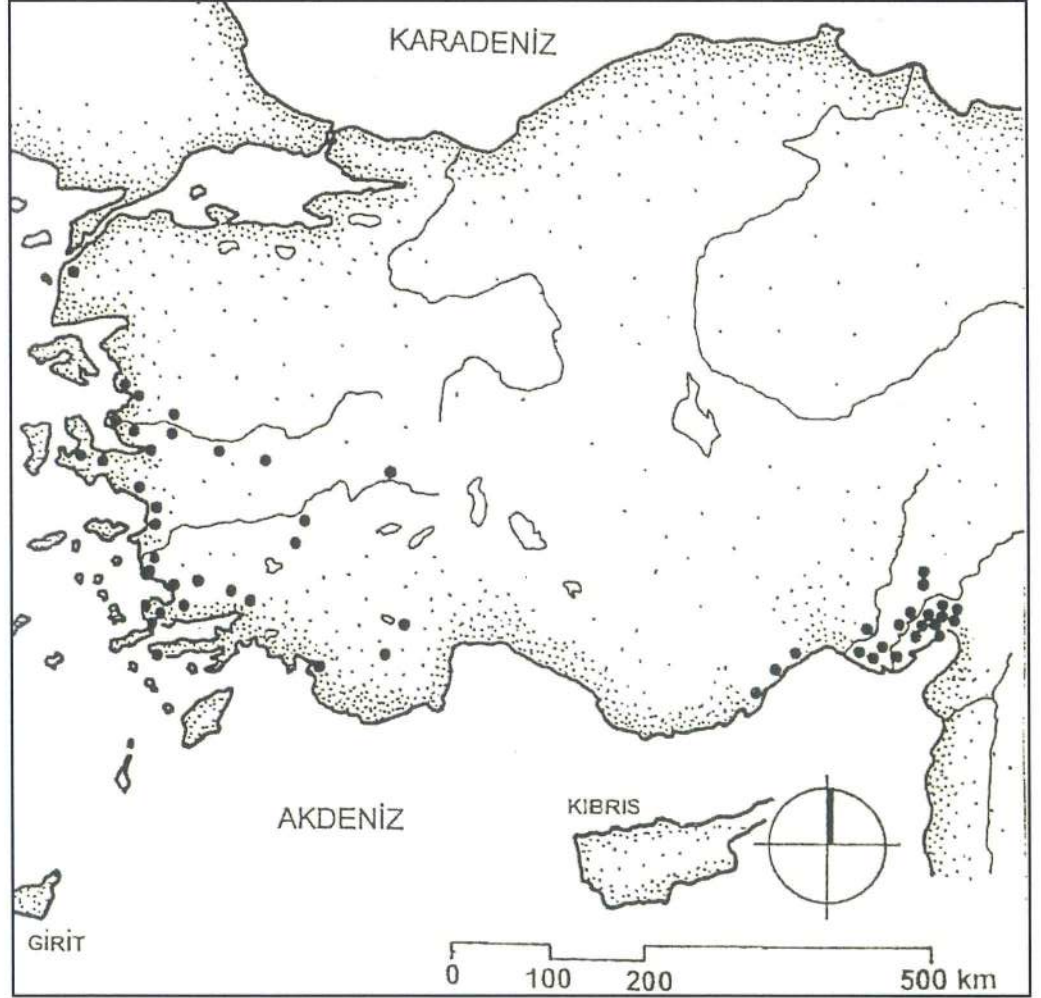
- BOARDMAN, J., **Excavation in Chios 1952 – 1955. Greek Emporio**, BSA Press, Oxford 1967.
- COLDSTREAM, J. N., **Geometric Greece 900-700 B.C.**, Psychology Press, London 2003.
- COOK, J. M., **The Greeks in Ionia and the East**, Thames & Hudson Press, London 1962.
- COOK, J. M. "Greek Settlement in the Eastern Aegean and Asia Minor", I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (ed.), **The Cambridge Ancient History: History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000 B.C., Volume 2,2**, Cambridge 2008, 773-805.
- ÇAPAR, Ö., "Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu", **I. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu**, İzmir 1987, 13-34.
- ÇINARDALI KARAASLAN, N., "Recent Investigations at Panaztepe Harbour Town" **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar**, Ankara 2008, 57-68.
- DESBOROUGH, V. R. d'A, **Protogeometric Pottery**, Clarendon Press, Oxford 1952.
- DOĞER, E., **İzmir'in Smyrna'sı (Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar)**, İletişim Yayınları, İzmir 2006.
- DURU, R., "Göller Bölgesi'nde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 49-59.
- DRERUP, H., **Griechische Baukunst in Geometrischer Zeit**, Vandenhoeck & Ruprecht Press, Göttingen 1969.
- EREN, K., "Samos Heraion ve Ephesos Artemis Kutsal Alanlarındaki Oryantal Objeler" **Mediterranean Journal of Humanities**, Cilt: 2, Antalya 2012, 87-95.
- ERHAT, A., **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.
- ERKANAL, H., "Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 91-100.
- ERKANAL, H. –AYKURT, A., "Liman Tepe 2006 Yılı Kara Kazıları", **29. KST, Cilt:3**, Ankara 2008, 223-242.
- ERKANAL, H. –ÖZKAN, T., "1996 Bakla Tepe Kazıları", **19. KST, Cilt:1**, Ankara 1998, 399-425.

- ERKANAL, A. -ŞAHOĞLU, V. , “Bakla Tepe 1995-2001”, **DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları 1936-2011**), Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji Bölümü Dergisi Anatolia Ek III.2, Ankara 2012, 91-98.
- ERKANAL ÖKTÜ, A. - ÇINARDALI KARAASLAN, N., “Panaztepe 2004 Yılı Kazıları” **27. KST, Cilt:1**, Ankara 2006, 191-204.
- ERSOY, A. - GÜRLER, B., “Antik Çağ Batı Anadolu’sunda Konut”, **Ege Mimarlık, Cilt: 2**, İzmir 1994, 36-40.
- FAGERSTRÖM, K., **Greek Iron Age Architecture Developments Through Changing Times**, Archaeological Institute of America Press, Göteborg 1988.
- GATES, C., **Ancient Cities. The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East. Greece and Rome**, Psychology Press, London 2003.
- GORMAN, V. B., **Miletos, the Ornament of Ionia A History the City to 400 B.C.E.**, University of Michigan Press, Michigan 2001.
- GREAVES, A. M., **Miletos, Bir Tarih**, (çev.), Hüseyin Çınar Öztürk, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- GREAVES, A. M., **The Land of Ionia. Society and Economy in the Archaic Period**, John Wiley & Sons Press, Oxford 2010.
- HAMPE, R. -SIMON, E., **Tausend Jahre Frühgriechische Kunst: 1600- 600 v. Chr.**, Hirmer Press, München 1980.
- HERODOTOS, **Tarih**, (çev.) Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- HOEPFNER, W. “Die Epoche der Griechen”, **Geschichte des Wohnens I: 5000 v. Chr. – 500 n. Chr.: Vorgeschichte, Frühgeschichte, Antike**, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH Press, Stuttgart 1999, 123-608.
- HOEPFNER, W., **Ionien – Brücke zum Orient**, Theiss-Konrad Press, Darmstadt 2011.
- HÖCKER, C., **Metzler-Lexikon Antiker Architektur: Sachen und Begriffe**, H-Soz-u-Kult Press, Stuttgart 2008.
- HÖLKESKAMP, K. J. “Die Dark Ages und das archaische Griechenland: Vom Palast zur Polis – die griechische Frühgeschichte” **Geschichte der Antike: ein Studienbuch**, J. B. Metzler Press, Stuttgart 2000, 17-44.
- HUXLEY, G. L., **The Early Ionians**, Irish University Press, New York 1966.
- IPLİKÇİOĞLU, B., **Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

- JABLONKA, P. –BRIAN ROSE, C., “Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb” **AJA Vol: 108**, Archaeological Institute of America Press, 2004, 615-630.
- KORFMAN, M., **Troia in Light of New Research**, Universität Trier Press, Reden 2003.
- KRAFT, J. C., Aschenbrenner, S. E., Kayan, İ., “Geç Holosen Kıyı Değişmelerinin Yunanistan ve Türkiye’de Arkeolojik Yerleşme Yerleri Üzerine Etkileri” **Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 10, Ankara 1981, 105-127.
- LANG, F. “House – Community - Settlement: The New Concept Of Living In Archaic Greece” **Building Communities House, Settlement and Society in the Aegean and Beyon**, **BSA 15**, Atina 2001, 183-193.
- LANG, F., “Minoische, mykenische und geometrische Zeit”, **Geschichte des Wohnens I: 5000 v. Chr- 500 n. Chr.: Vorgeschichte Frühgeschichte, Antike**, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH Press, Stuttgart 1999, 85-122.
- LEMOS, I. S., **The Protogeometric Aegea. The Archaeology of the Late Eleventh and Tenth Centuries B.C.**, Oxford University Press, Oxford 2002.
- MANSEL, A. M., **Ege ve Yunan Tarihi**, T.T.K. Yayınları, Ankara 2004.
- MAZARAKİS AİNİNAN, A., **From Rulers Dwellings To Temples Architecture, Religion And Society In Early Iron Age Greece (1100-700 B.C.)**, P. Astroms forlag Press, Jonserede 1997.
- MAZARAKİS AİNİNAN, A., “Late Bronze Age Apsidal and Oval Buildings in Greece and Adjacent Areas”, **The Annual of the British School at Athens Vol. 84**, Atina 1989, 269-288.
- MEMİŞ, E., “Aka Medeniyetinin Doğuşu, Gelişmesi ve Çöküşü”, **E.Ü.E.F Tarih İncelemeleri Dergisi Sayı: 10**, İzmir 1995, 41-54.
- OFNER, F., “Licht ins Dunkel. So lebten Homers Helden in den Dark Ages”, **Antike Welt Sayı: 5**, Berlin 2011, 57-62.
- ÖZDOĞAN, M., “Kulübeden Konuta Mimarlıkta İlkeler”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 19-30.
- ÖZYİĞİT, Ö., “2000-2001 Phokaia Kazı Çalışmaları” **24. KST Cilt:2**, Ankara 2002, 333-350.
- ÖZYİĞİT, Ö., “Phokaia’da Akurgal’ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları” **Anadolu/Anatolia Sayı: 25**, Ankara 2003, 97-107.

- ÖZYİĞİT, Ö., "2003 Yılı Pokaia Kazı Çalışmaları", **26. KST, Cilt:2**, Konya 2004, 43-51
- PAUSANİAS, **Description of Greece**, (İng. çev.) J.G. Frazer, Cambridge 1992.
- PETER I. H., "The Early Bronze Age Settlement on Samos" **Archaeology, Sayı: 26**, New York 1973, 170-175.
- SEVİN, V., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, T.T.K. Yayınları, Ankara 2001.
- SMİTH, E. B., "The Megaron and It's Roof" **AJA, Vol. 46, No. 1**, Archaeological Institute of America Press, 1942, 99-118.
- SNODGRASS, A. M., **The Dark Age of Greece. An Archaeological Survey of the Eleventh to Eighth Century B.C.**, Edinburgh University Press, Edinburgh 1971.
- STEİN-HÖLKESKAMP, E., "Die Welten des Homer", **Geschichte der Antike: ein Studienbuch**, J.B.Metzler Press, Stuttgart 2000, 44-58.
- STRABON, Antik Anadolu Coğrafyası **Geographika: XII-XIII-XIV (Kitap)**, (çev.) A. Pekman, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- TEKELİ, İ., "Konut Tarihi Yazıcılığı Üstüne Düşünceler", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme HABİTAT**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 6-14.
- WARNER, J., "The Megaron and Apsidal House in Early Bronze Age Western Anatolia: New Evidence from Karataş" **AJA Vol. 83, No. 2**, Archaeological Institute of America Press, 1979, 133-147.

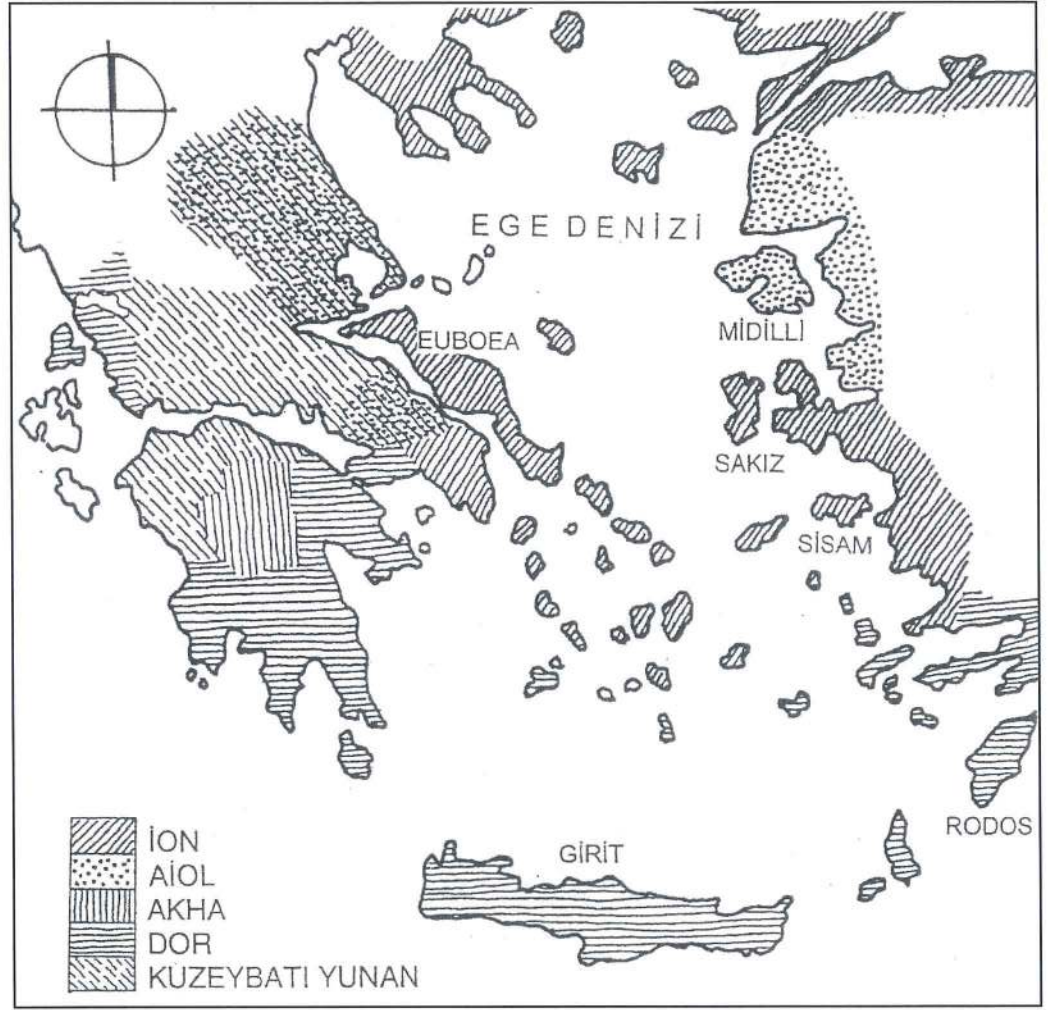
HARİTALAR

Harita 1: Batı Anadolu'da Myken Seramiklerinin Görüldüğü Merkezler(Aktüre 1997)

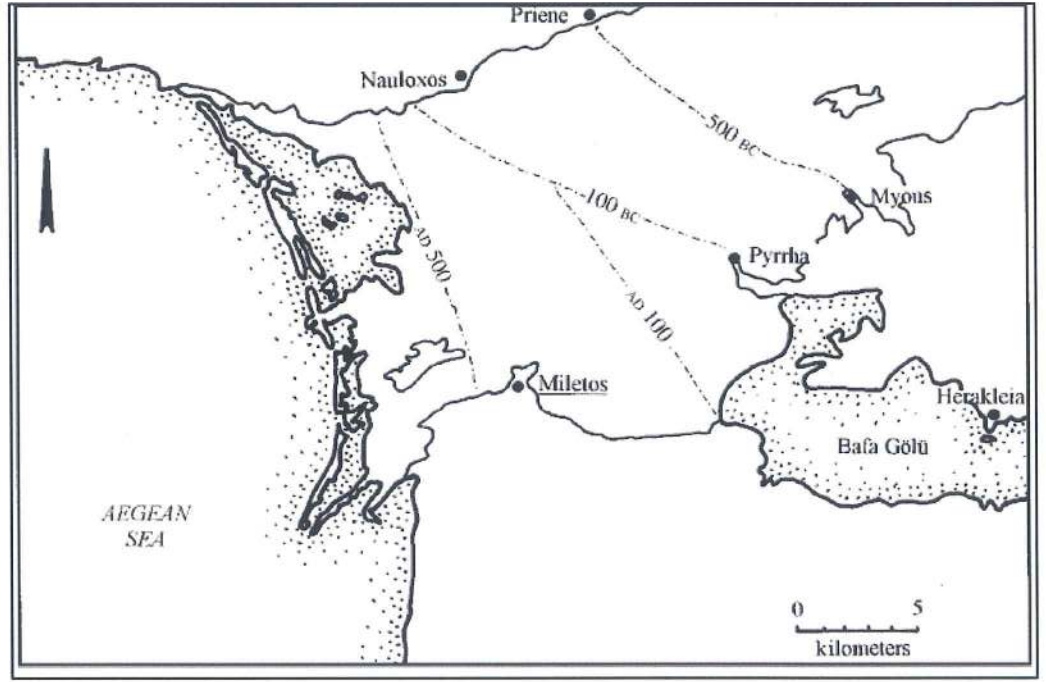
Harita 2: Ege Göçleri ve Yunanlılar'ın Batı Anadolu'ya Yerleştikleri Merkezler (Aktüre1997)

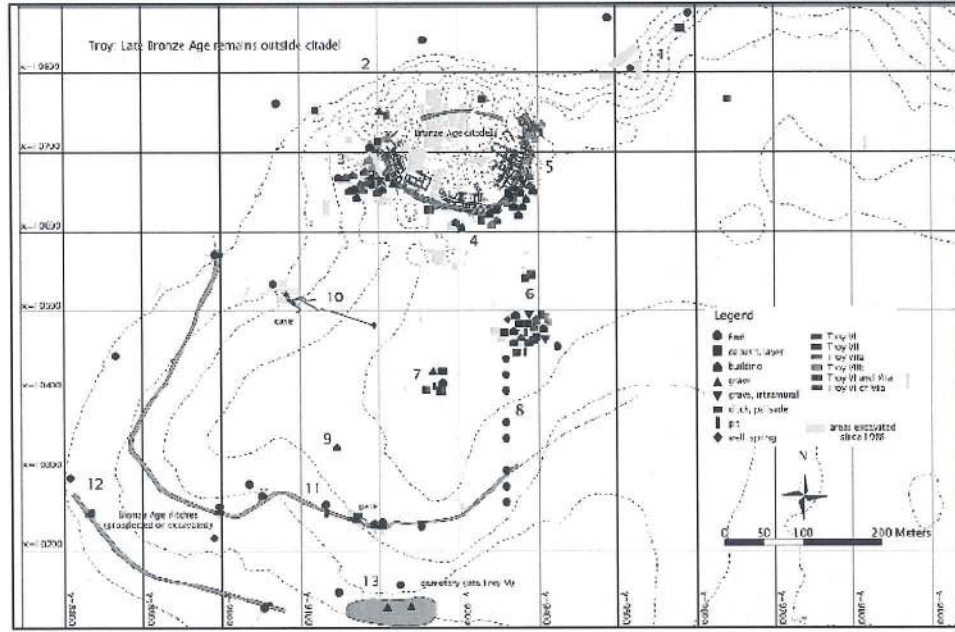
Harita 3: Ege Göçleri Sonrasında Yunanlıların Yerleşimi(Aktüre 1997).

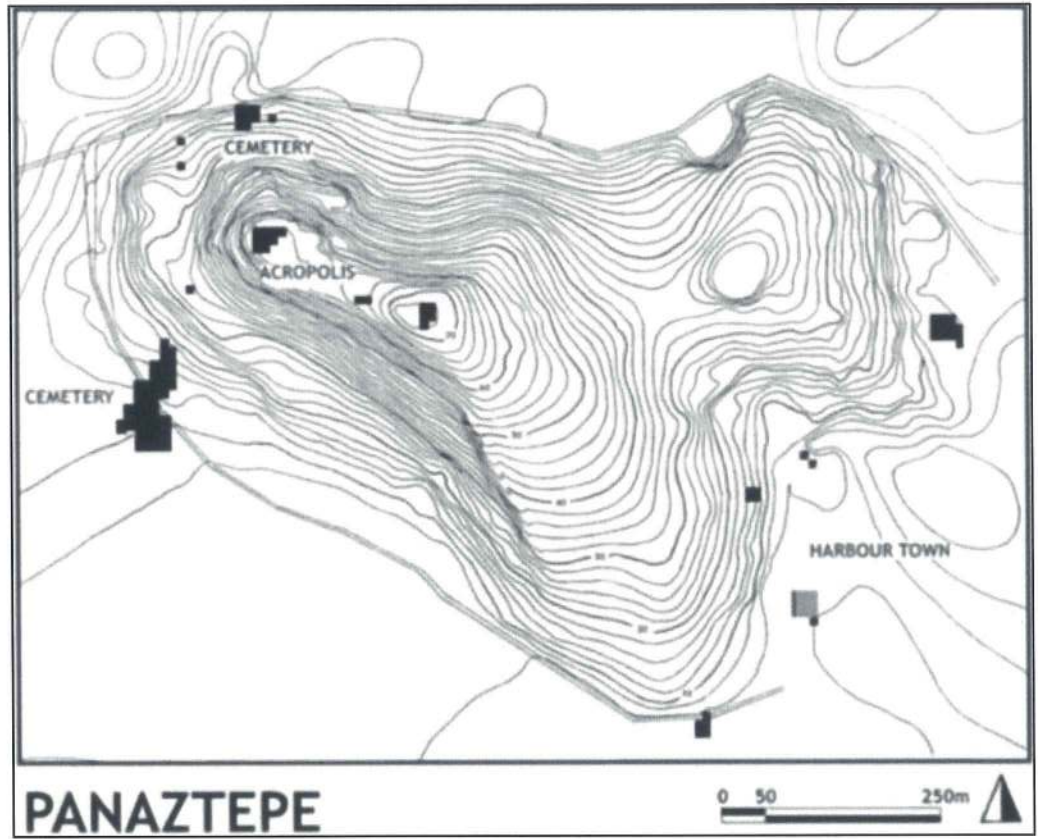
Harita 4: İonia ve Ege Dünyası (Greaves 2010 fig. 1.3).

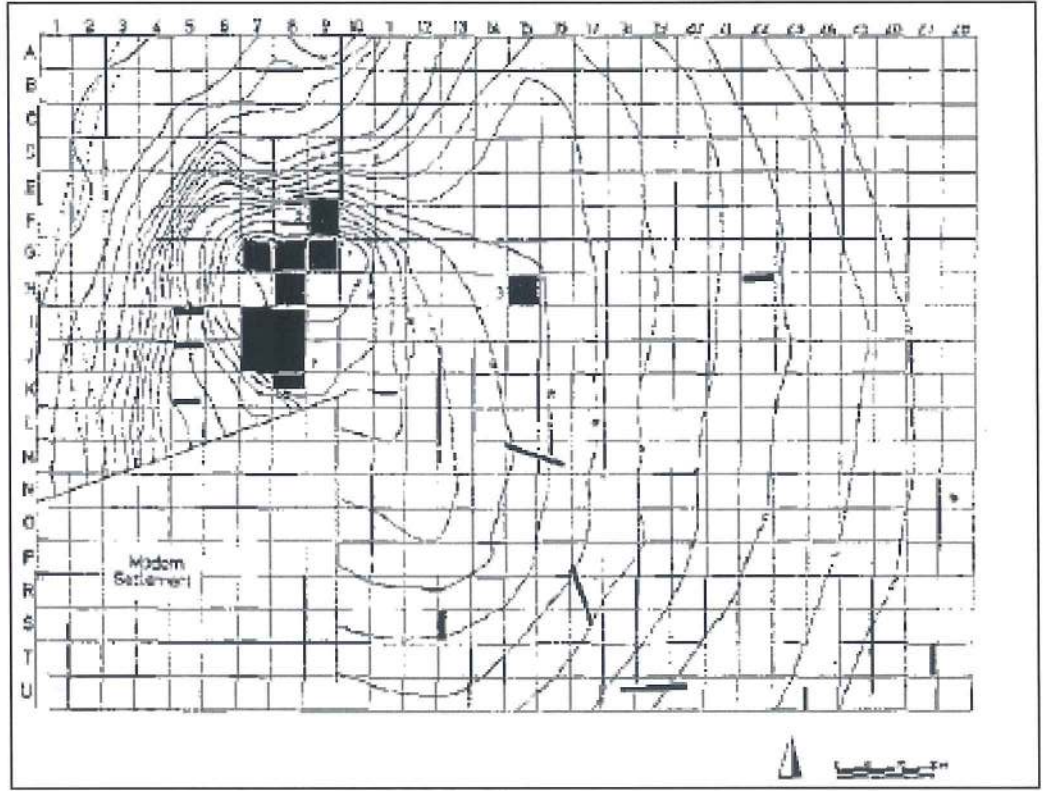
Harita 5: Büyük Menderes Nehrinin Jeomorfolojik Degisimi (Greaves 2002, res. 1.5).

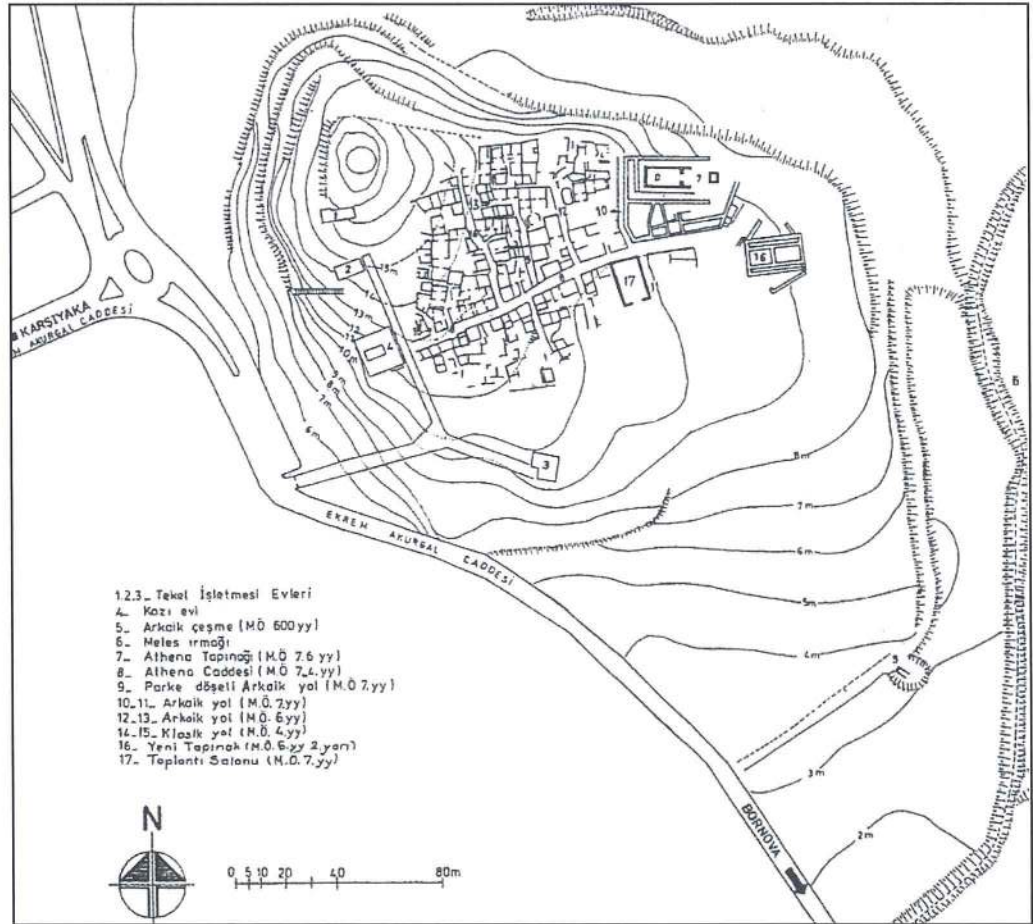
Harita 6: Geç Tunç Çağı Troia Yerleşim Planı (Jablonka – Brian Rose 2004, fig. 3).

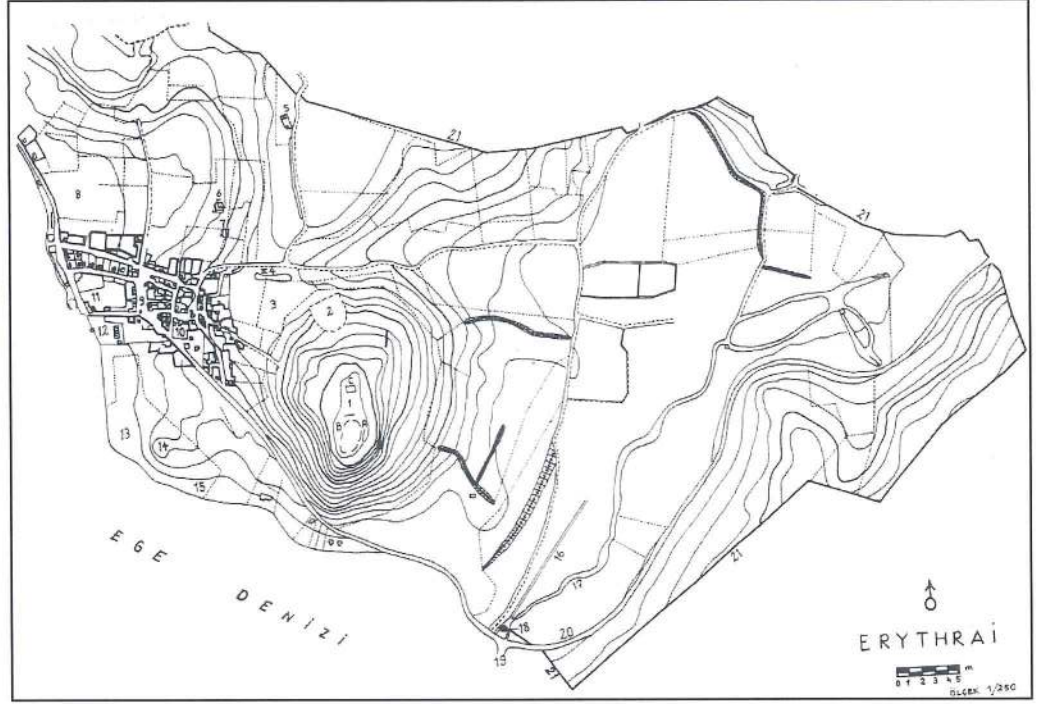
Harita 7: Panaztepe Topoğrafik Haritası (Çınardalı Karaaslan 2008, fig. 2).

Harita 9: Bakla Tepe Topoğrafik Haritası (Erkanal – Özkan 1996, çiz. 1).

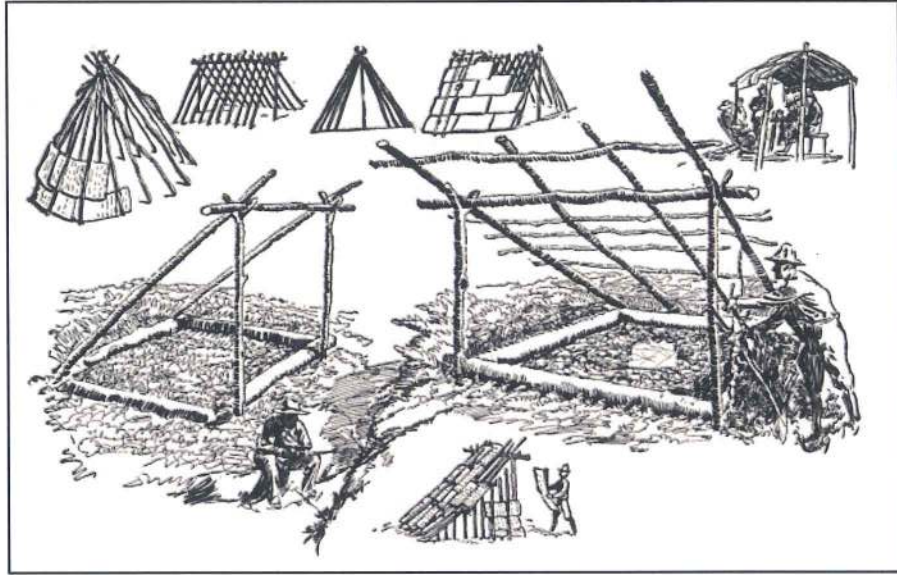
Harita 10: Eski Smyrna Yerleşim Planı (Akurgal 1983, şek. 1).

Harita 11: Erythrai Topoğrafik Haritası(Akurgal 1998)

LEVHALAR

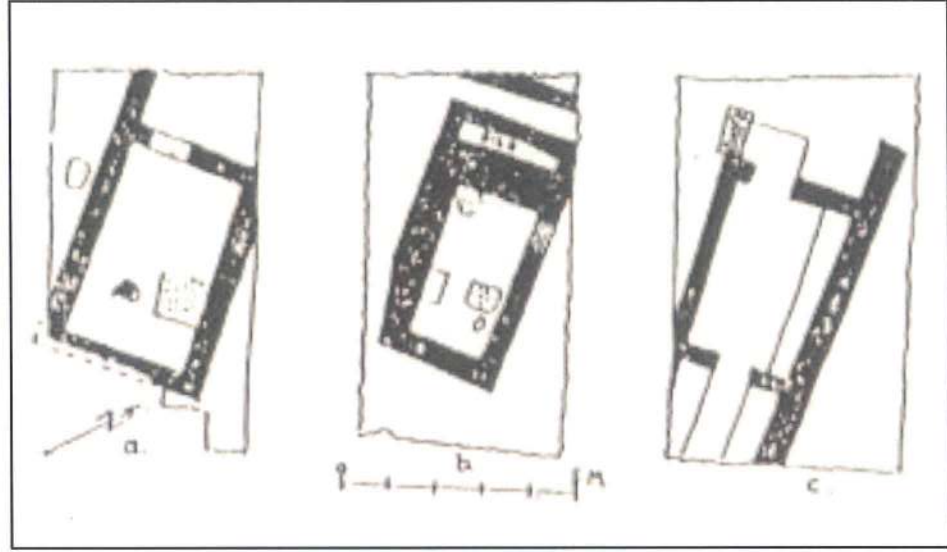
Levha 1

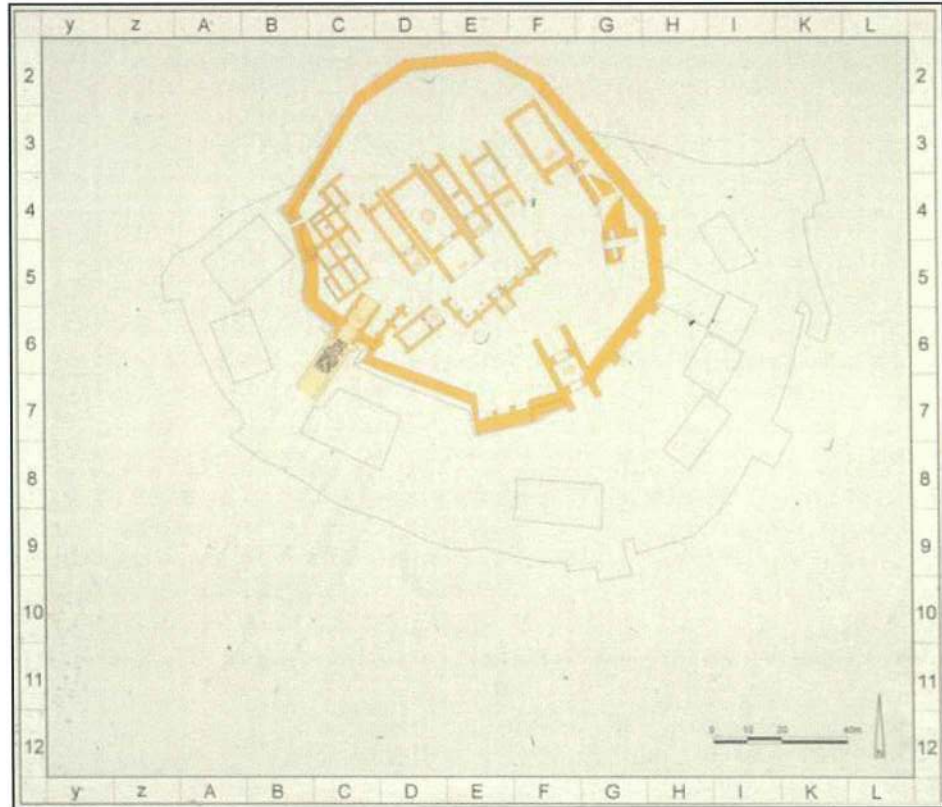
Çizim 1: İlk Barınak Modelleri (<http://www.dogabilim.ankara.edu.tr>).

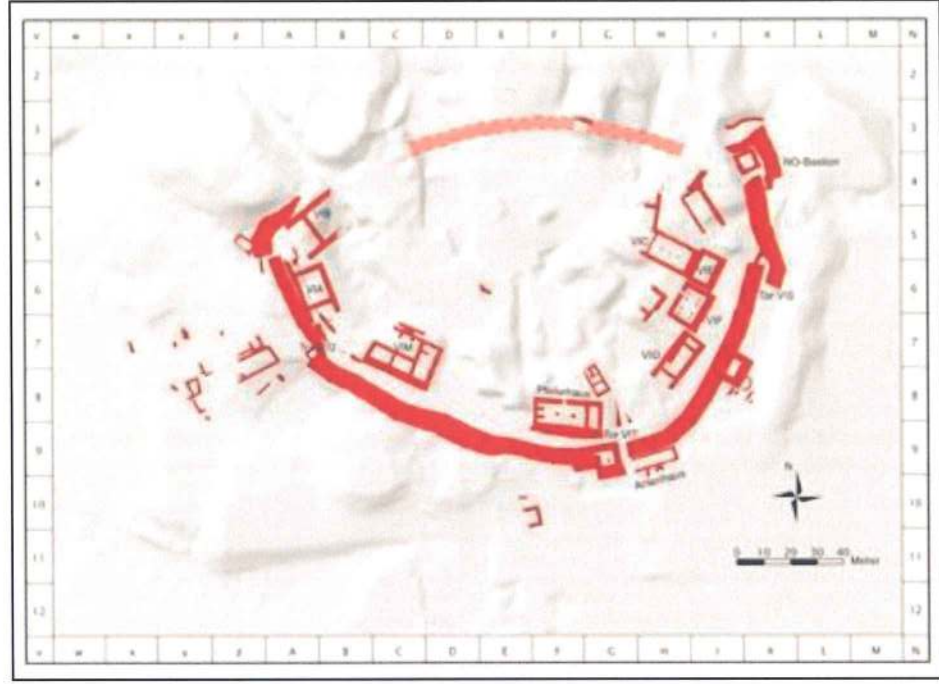
Resim 1: Çayönü Izgara Planlı Yapılar Evresi (Özdoğan 1999).

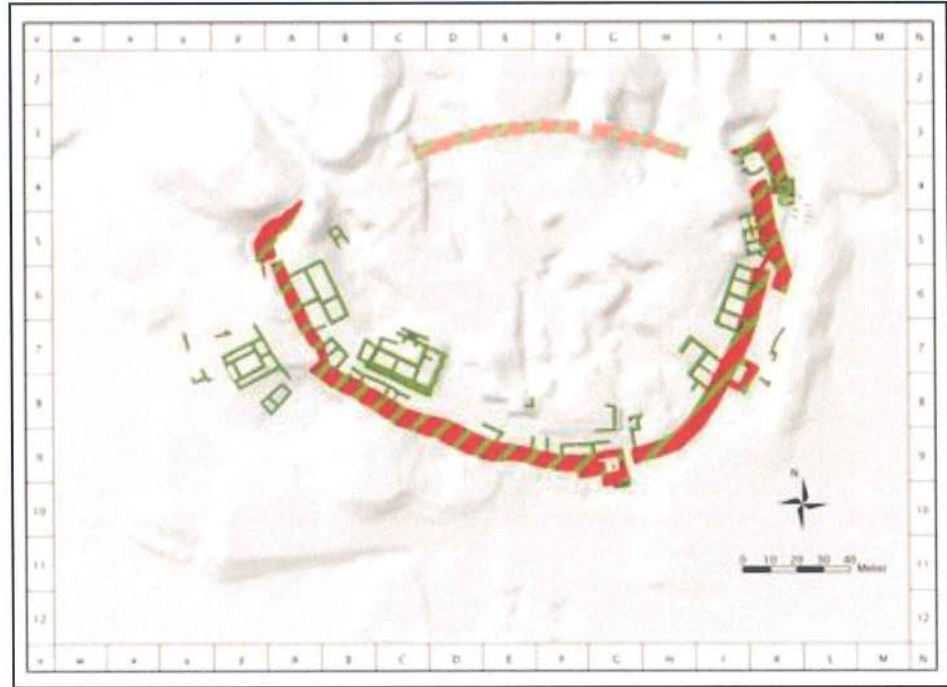
Çizim 2: Beycesultan Megaron Planlı Yapılar (Ersoy – Gürler 1994 çiz. 2).

Çizim 3: Troia II Evresi (Korfman 2003, fig. 22).

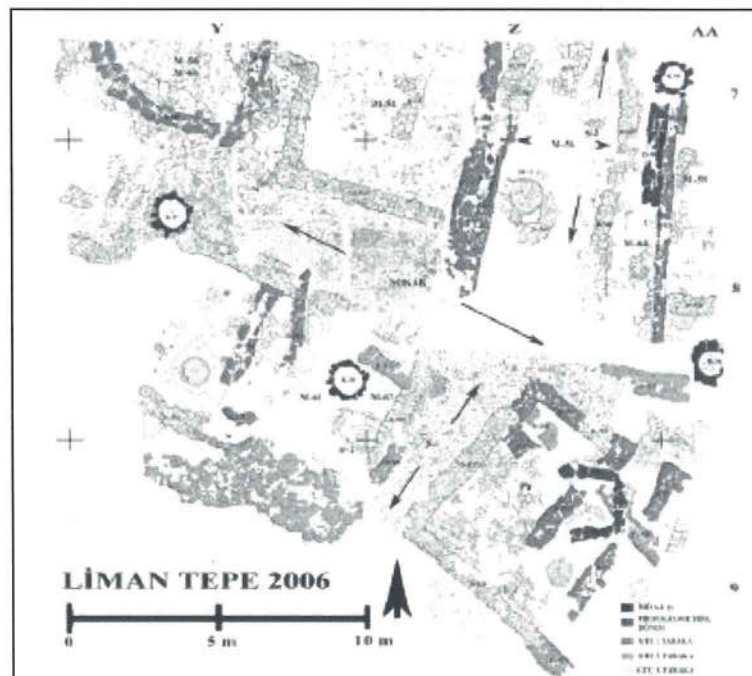
Çizim 4: Troia VI Evresi (<http://www.troiavakfi.com>)

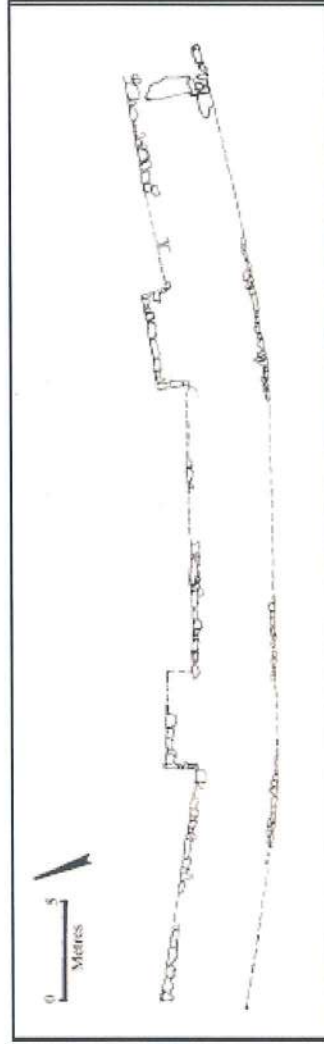
Çizim 5: Troia VIIa Evresi (<http://www.troiavakfi.com>)

Resim 2:Panaztepe Geç Tunç Çağı Mimari Yapıları (Erkanal Öktü – Çınardalı Karaaslan 2006,res.3)

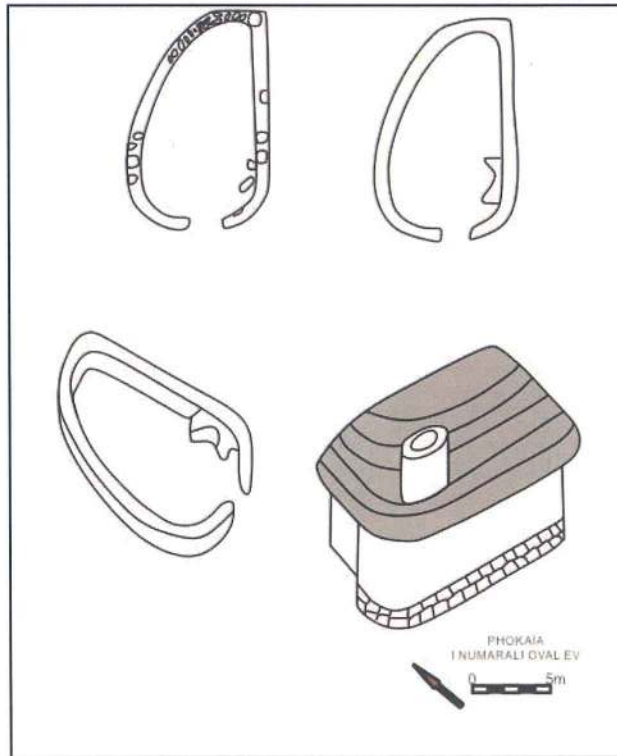
Çizim 6:Liman Tepe Geç Tunç Çağı Mimarisi (Erkanal 2008, fig. 1)

Çizim 7:Miletos Geç Tunç Çağı Savunma Duvarı (Greaves 2003, res. 2.3)

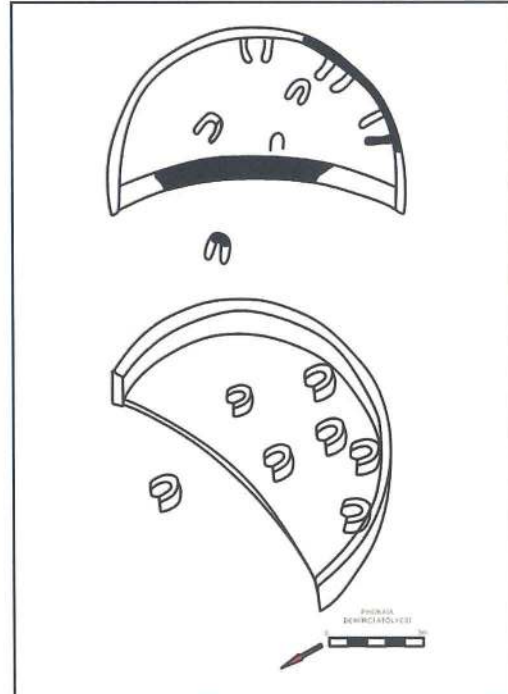
Resim 3:Bakla Tepe Geç Tunç Çağı Oda Mezarı (Erkanal – Özkan 1996, res. 2)

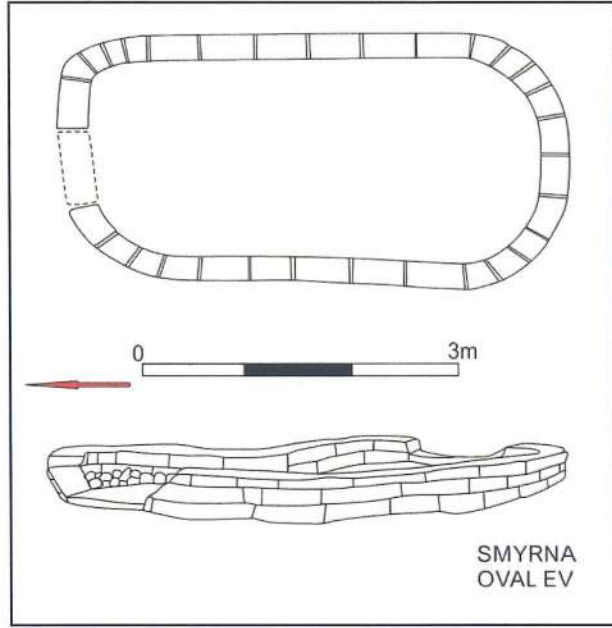
Çizim 8:Phokaial Numaralı Oval Yapılı Ev (Özyiğit 2004,res.12).

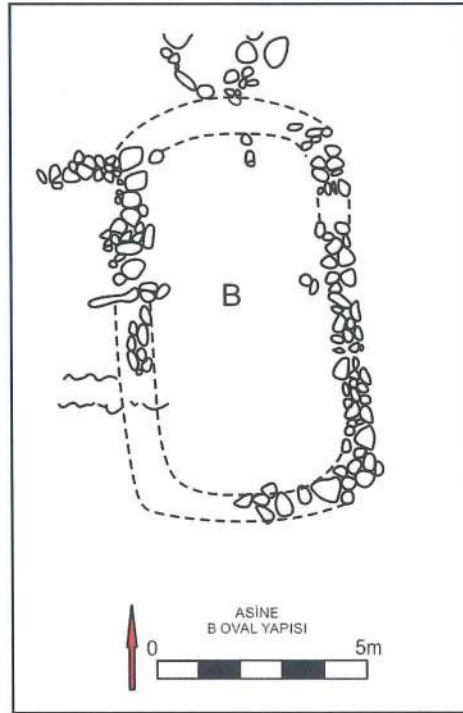
Çizim 9:Phokaia II Numaralı Oval Yapılı Ev (Özyiğit 2004, res.11).

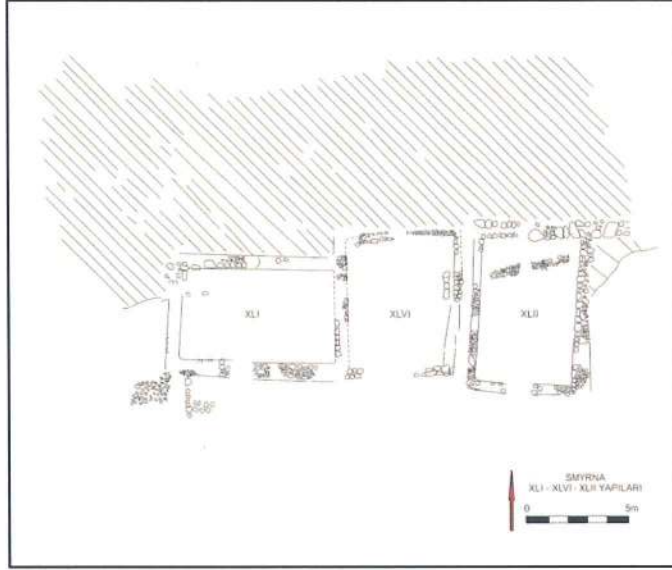
Çizim 10:Phokaia Demirci Atölyesi (Özyiğit 2004, res.8).

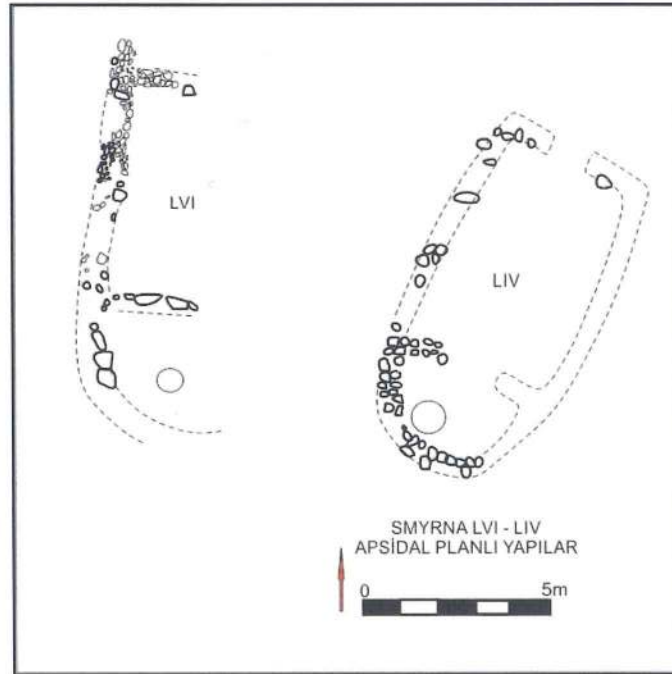
Çizim 11:Smyrna Oval Ev(Akurgal 1983, şek. 8.11).

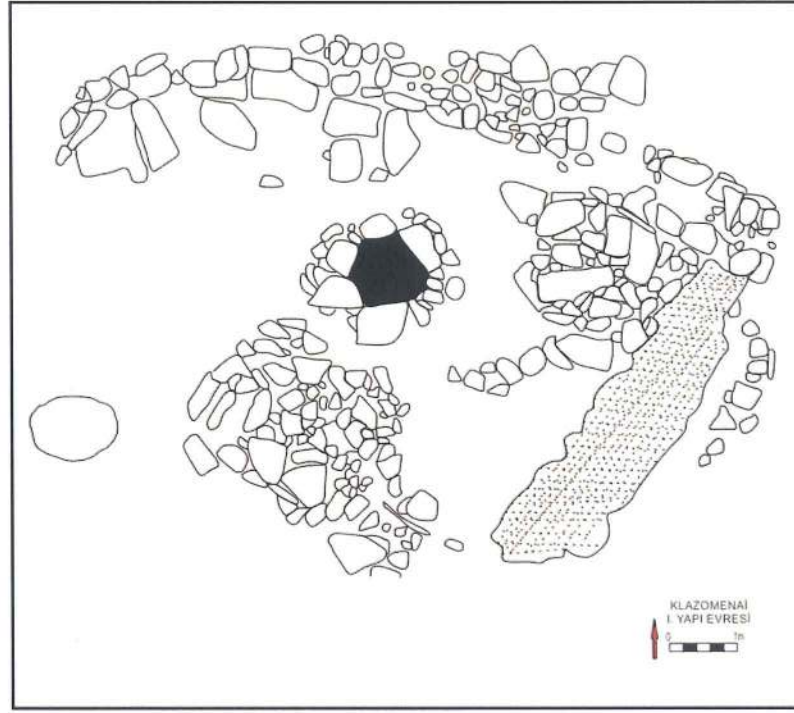
Çizim 12:Asine Oval Planlı B Yapısı(Mazarakis 1997, fig. 222).

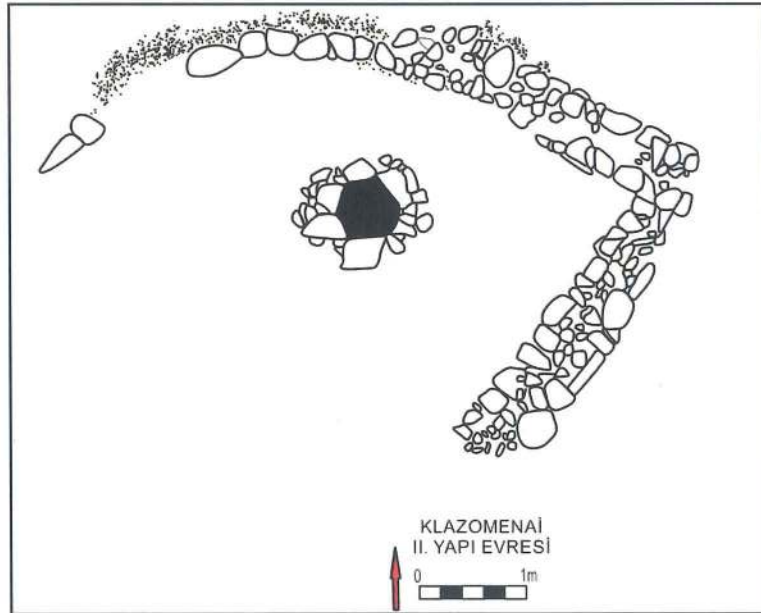
Çizim 13:Smyrna XLI-XLVI-XLII Yapıları (Akurgal 1983, şek. 12).

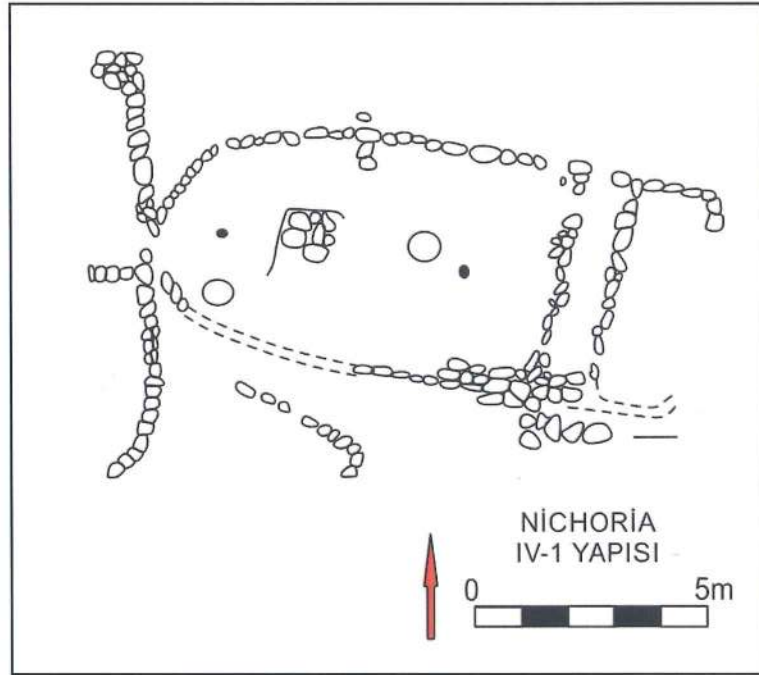
Çizim 14: Smyrna Apsidal Planlı LVI-LIV Yapıları (Akurgal 1983, şek. 6).

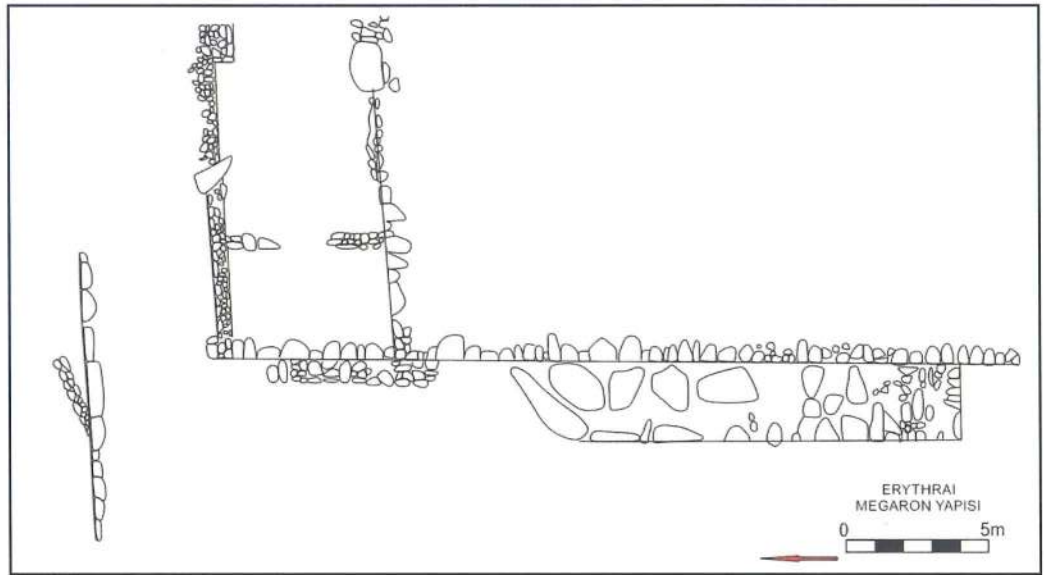
Çizim 15:Klazomenai I. Yapı Evresi (Bakır vd 2001res. 3).

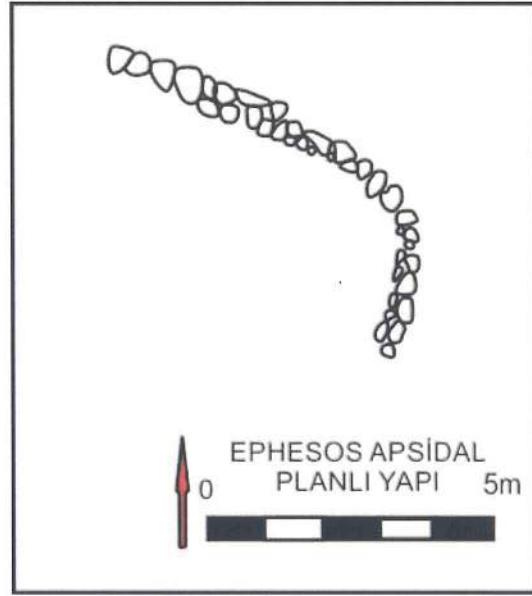
Çizim 16:Klazomenai II. Yapı Evresi (Bakır vd 2001res. 5).

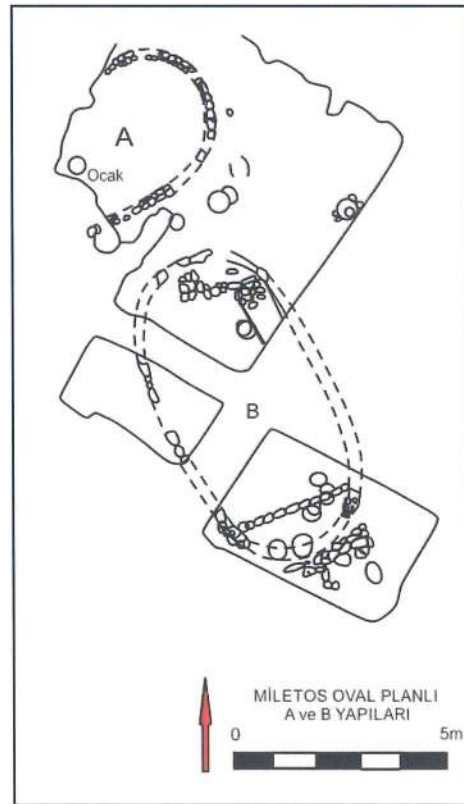
Çizim 17: NichoriaIV-1 Yapısı (Mazarakis 1997, fig. 259).

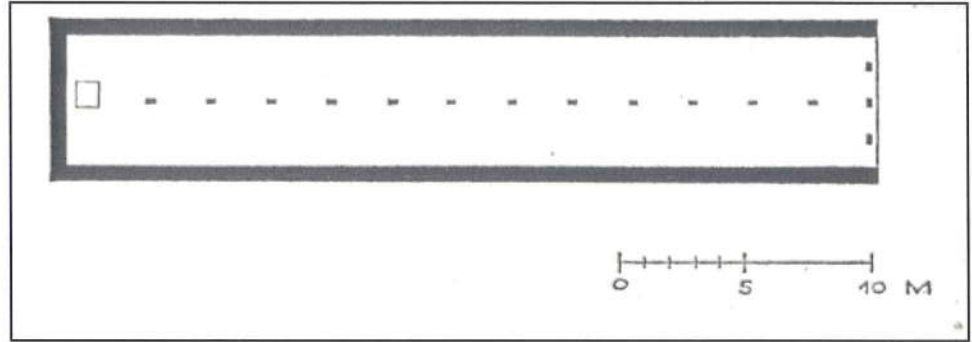
Çizim 18:Erythrai Megaron Planlı Yapı (Akurgal 1979,res. 17).

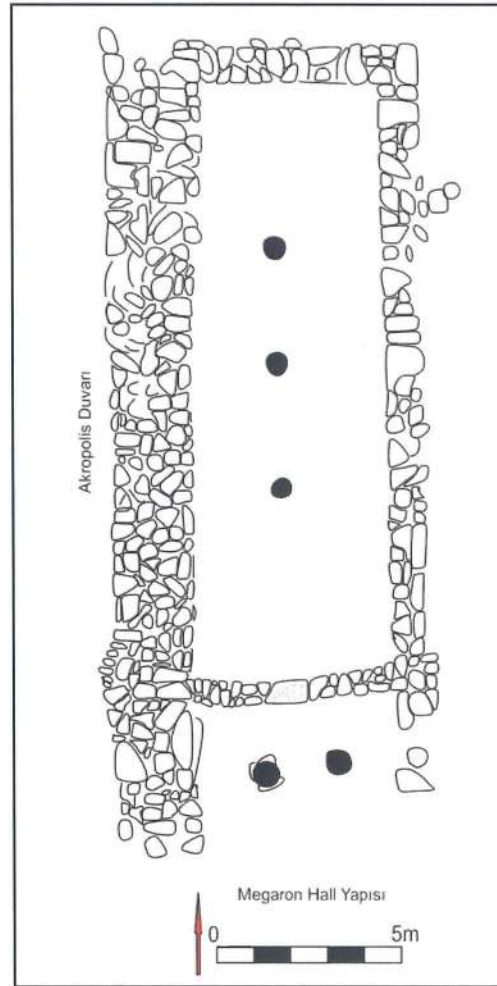
Çizim 19:Ephesos Apsidal Planlı Yapı (Mazarakis 1997, fig. 422 b).

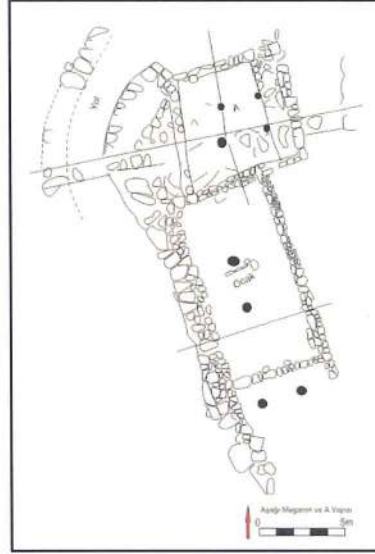
Çizim 20:Miletos Oval Planlı A ve B Yapısı (Mazarakis 1997, fig. 419).

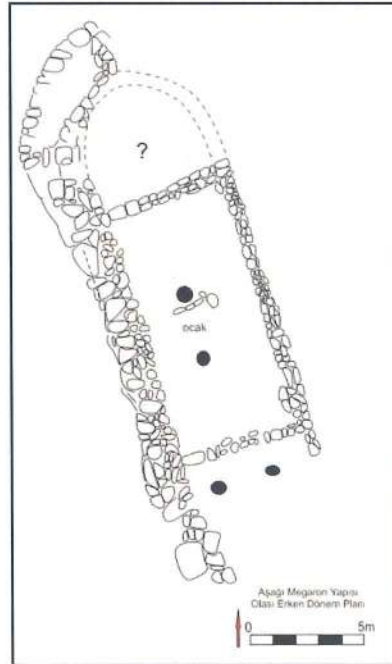
Çizim 21:Samos Heraion Ia (<http://classics.unc.edu/>)

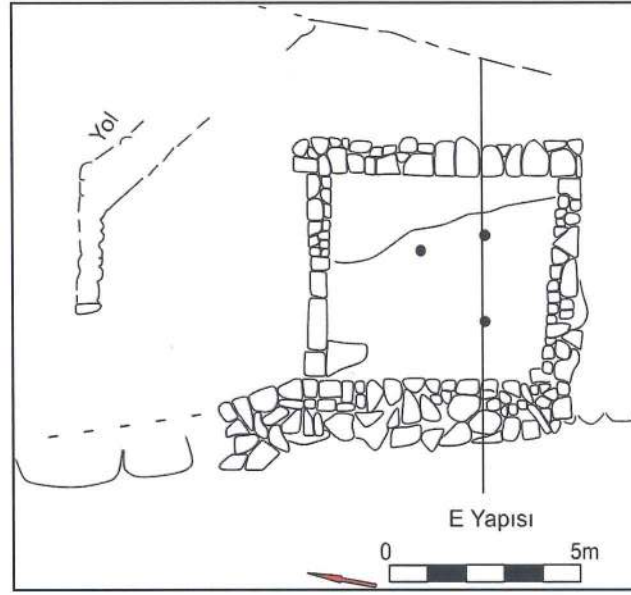
Çizim 22:Emporio Megaron Hall Yapısı (Boardman 1967, fig. 16).

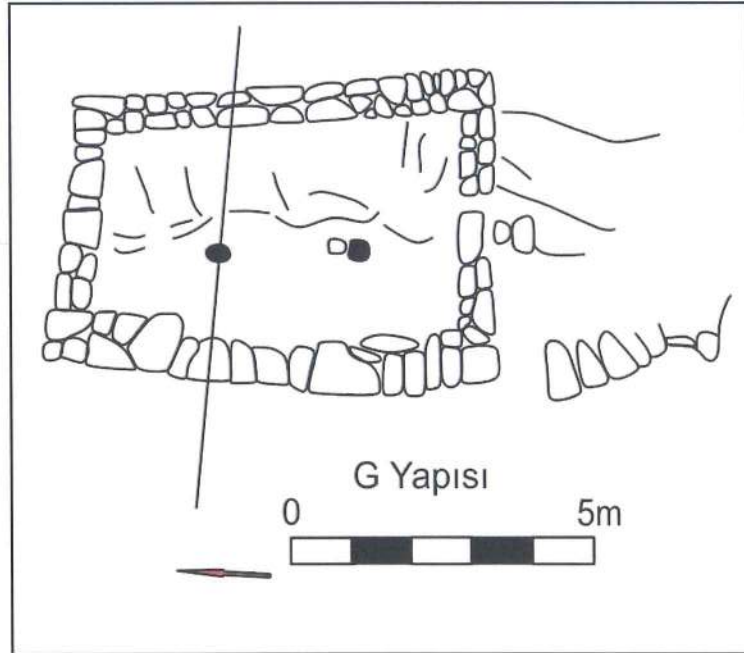
Çizim 23:Emporio Aşağı Megaron ve A Yapısı (Mazarakis 1997, fig. 375).

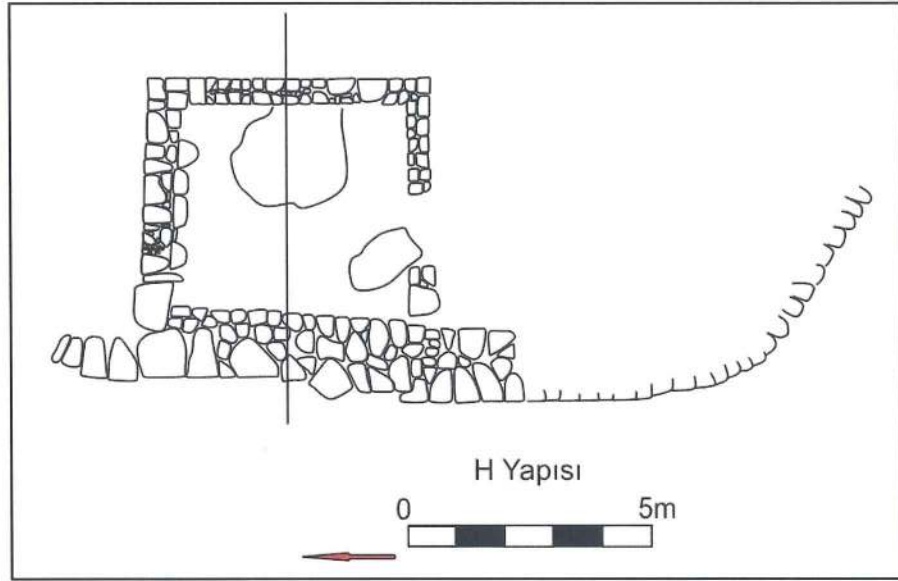
Çizim 24:Emporio Aşağı Megaron Olası Erken Dönem Planı (Mazarakis 1997, fig. 374).

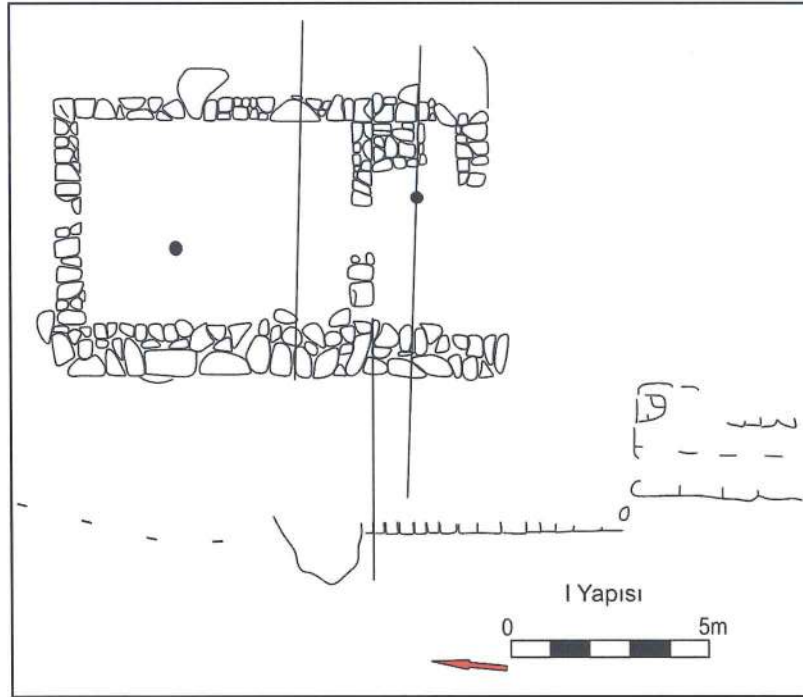
Çizim 25:Emporio E Yapısı (Boardman 1967, fig. 21).

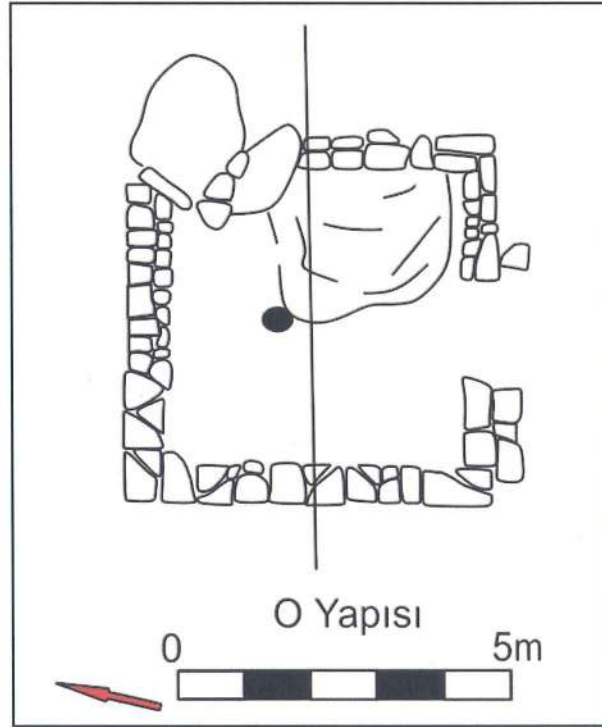
Çizim 26:Emporio G Yapısı (Boardman 1967, fig. 22).

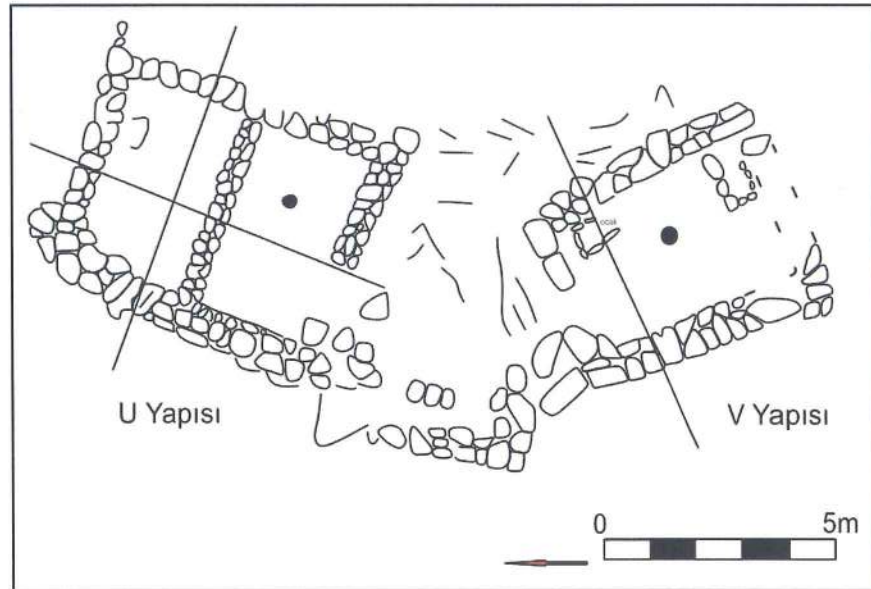
Çizim 27:Emporio H Yapısı (Boardman 1967, fig. 23).

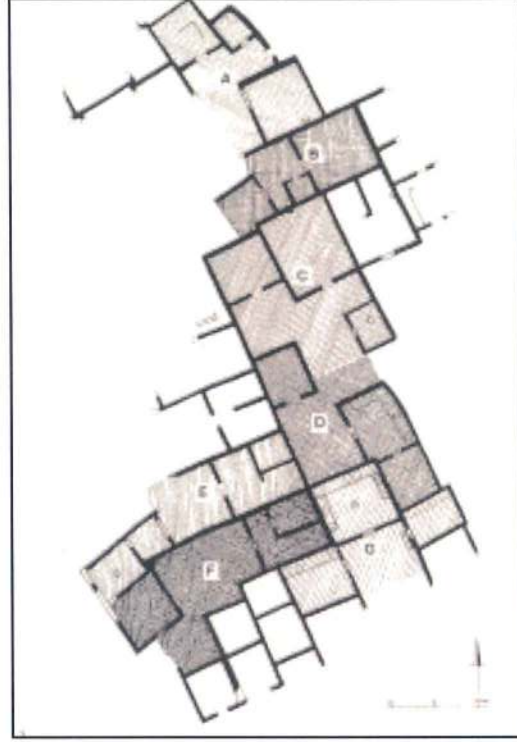
Çizim 28:Emporio I Yapısı (Mazarakis 1997, fig 381).

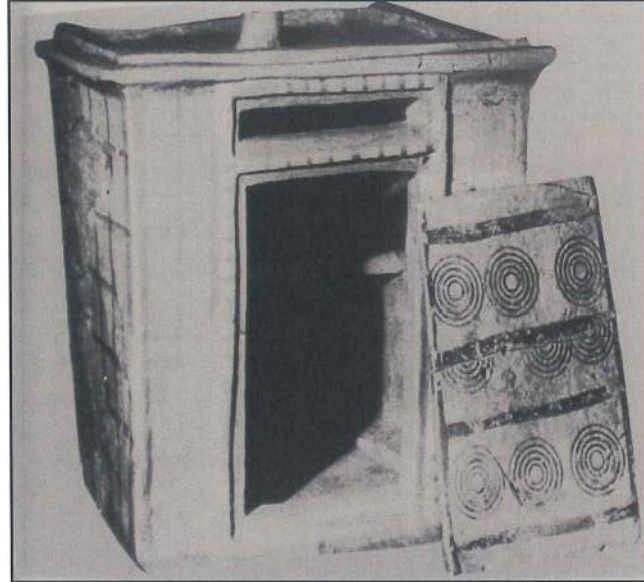
Çizim 29:Emporio O Yapısı (Boardman 1967, fig. 26).

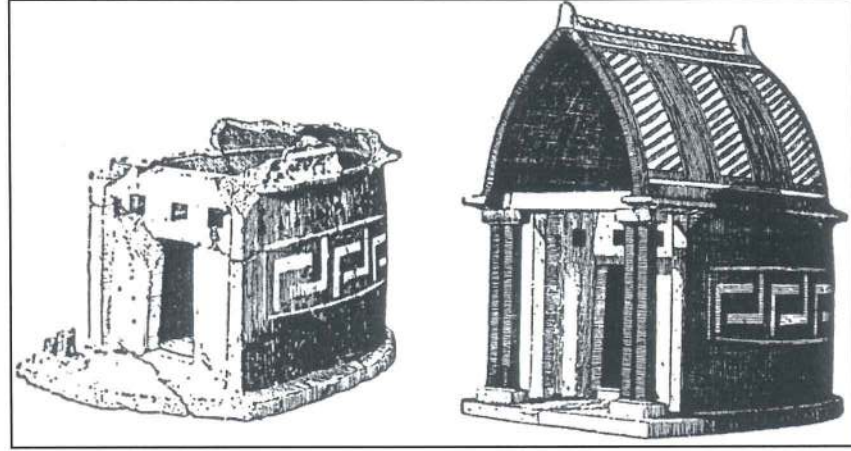
Çizim 30:Emporio U ve V Yapısı (Boardman 1967, fig. 27).

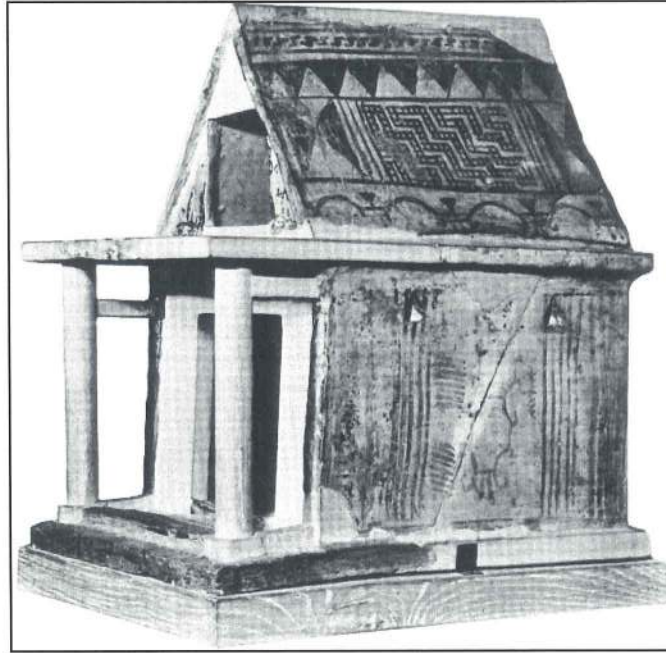
Çizim 31: Zagora Bitişik Nizamdaki Evler (Lang 2001, fig. 19.5a).

Resim 4:Khaniale Tekke'de Bulunan Pişmiş Toprak Ev Modeli (Hampe-Simon 1980 res. 82).

Resim 5:Argos'ta Bulunan Pişmiş Toprak Ev Modeli (Ofner 2011, res. 4).

Resim 6:Perachora Pişmiş Toprak Ev Modeli (Coldstream 2003, res. 103).